

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ROY SCRANTON

ÖLMİYİ ÖĞRENMEK

Uygarlığın Sonu Üzerine Düşünceler

İngilizceden çeviren
Deniz Tortum

EDEBİ ŞEYLER

EDEBİ ŞEYLER 064

Antropoloji / İnsan ve Toplum

Antroposen'de Ölmeyi Öğrenmek (Uygarlığın Sonu Üzerine Düşünceler) / Roy Scranton

Birinci Baskı: Şubat 2019

Yayın Yönetmeni: Ali Özgür Özkarcı

Editör: Zafer Zorlu

Son Okuma: Soner Torlak

Çeviri: Deniz Tortum

Kapak Tasarımı: Emir Tali

Sayfa Tasarımı: Selin Kalkan

ISBN 978-605-2325-41-4

Baskı: Çınar Matbaacılık

Maltepe Mah. Davutpaşa Cad. Güven Sanayi Çarşısı

C Clok No: 274-275 Topkapı / İstanbul

Sertifika No: 42979

©Edebi Şeyler 2019

Sertifika No: 22775

©Roy Scranton

Learning to Die in the Anthropocene: Reflections on the End of a Civilization

@Hakları Kayı Ajans - Edebi Şeyler

Bütün yayın hakları saklıdır.

Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılan kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Edebi Şeyler Arap Cami Mah. Yemeniciler Sok.

No: 50 Ömer Han K: 4 D: 4-5 Karaköy / İstanbul

Tel: (0212) 238 62 02 / E-posta: edebiseyler@gmail.com

Roy Scranton

ANTROPOSEN'DE
ÖLMEYİ ÖĞRENMEK
Uygarlığın Sonu Üzerine Düşünceler

İngilizceden çeviren
Deniz Tortum

EDEBİ ŞEYLER

Roy Scranton, Oregon'da işçi sınıfı bir ailede büyüdü. Üniversiteyi birinci sınıfta terk edip yirmili yaşlarını Batı Amerika'yı dolaşarak geçirdi. 2002'de Amerikan Ordusu'na katıldı ve on dört ayı Irak'ta olmak üzere, dört yıl orduda hizmet verdi. Ordudan ayrıldıktan sonra lisans ve yüksek lisansını tamamladı ve devamında Princeton'da doktorasını yaptı. "Antroposen'de Ölmeyi Öğrenmek" adlı çalışmasıyla 2015 *Best American Science and Nature Writing* ödülünün sahibi oldu. *Rolling Stone*, *New York Times*, *The Nation*, *Prairie Schooner*, *Boston Review* gibi muhtelif mecralarda yazdı. Şimdilik Indiana'da yaşıyor ve Notre Dame Üniversitesi'nde dersler veriyor.

Kitapları: *We're Doomed. Now What* [Soho Press, 2018], *War Porn* [Soho Press, 2016] ve *Antroposen'de Ölmeyi Öğrenmek – Uygarlığın Sonu Üzerine Düşünceler* [City Lights, 2015; Edebi Şeyler, 2019].

Deniz Tortum, (İstanbul, 1989) yönetmen ve sanatçı. Filmleri ve yeni medya çalışmaları Venedik Film Festivali, SxSW, Sharjah Bienali, Sheffield ve Dokufest dahil olmak üzere pek çok festivalde gösterildi. MIT Karşılaştırmalı Medya Çalışmaları yüksek lisans programı mezunu.

İçindekiler

Önsöz

Eve Dönüş	7
-----------	---

Birinci Bölüm

İnsan Ekolojileri	23
-------------------	----

İkinci Bölüm

Habis Sorun	33
-------------	----

Üçüncü Bölüm

Karbon Politikaları	49
---------------------	----

Dördüncü Bölüm

Çatışmanın Kaçınılmazlığı	63
---------------------------	----

Beşinci Bölüm

Yeni Bir Aydınlanma	81
---------------------	----

Son Söz

Eve Dönüş	99
-----------	----

Önsöz

Eve Dönüş

“Şimdiyi nasıl biliyorsak, geleceği de öyle biliriz.”

Plotinos, *Enneadlar* IV. 12

2003'te Irak'a gittiğimde geleceği görmüş gibiydim. Askeri konvoyla kontrol noktalarından ve yanmış tankların yanlarından geçerek yol alıyorduk. Bütün gündüz, bütün gece, ta ki çölün öte yanında cehennem tasviri gibi mavimsi bir şafak sökene dek seyahat etmiştik. Rafinerilerin alevleri yaralı göğe süzölmüş, devasa abideler ufka doğru eğilmiş, yıkılmış köprüler harabe semtlerin, bombalanmış fabrikaların, daracık tarihi sokakların üzerine çullanmıştı.

ABD ordusu “şokve dehşet” operasyonu ile Houston ve Washington büyüklüğündeki bu altı milyonluk şehrin üzerine dünyanın sonunu salıvermişti. Bağdat'ın altyapısı tamamen tahrip olmuş; su, enerji ve trafik altyapıları, ekonomik düzen ve asayiş anarşinin ve yerel çetelerin eline geçmişti. Hükümet çökmüştü. Barikatlar kuruluyor, aşiret sınırları çiziliyor ve gaddar düzenler hiddetle kuruluyordu. Bir yıl içerisinde şehrin laik orta sınıfı tamamen yok olacak, yerlerini eşkıyalar, rantçılar, köktencilik ve askerler alacaktı.

O sırada ABD ordusunda askerdim. Artık yeni evim bu mahvolmuş şehirdi, hayatta kaldığım sürece tabii.

İki buçuk yıl geçmişti. Hâlâ ordudaydım ama artık Oklahoma'daki Fort Sill'de, yani güvenli bir karargâhta tembellik yaparak geçiriyordum vaktimi. Paçayı kurtardığımı sanıyordum. Ta ki televizyonda New Orleans'ı Katrina Kasırgası'nın vurduğunu görene kadar. "Şok ve dehşet", bu defa, havadan geliyordu. Bağdat'ta tanık olduğum kaosu ve çöküşü, planlama konusundaki başarısızlığı ve toplumun kargaşaya sürüklenişini burada da görecektim. 82. Hava İndirme Tümeni, stratejik noktaları kontrol altına almış ve fiili sıkıyönetim koşullarında sokaklarda devriye gezmeye başlamıştı. Benim birimim teyakkuza geçmiş ve isyan bastırma operasyonları için eğitimden geçirilmişti. Bağdat'ta gördüğüm amansız gelecek buraya da gelmişti: Terör saldırılarıyla ya da kitle imha silahlarıyla değil, uygarlığın işleyişinin kendi sistemine dönük darbeleri telafi edemeyerek çökmesiyle.

Bu gelecek, bundan böyle bizimle artık. ABD Pasifik Donanması komutanı Amiral Samuel J. Locklear'e göre, ABD'yi bekleyen en büyük tehlike, küresel iklim değişikliği. Terörden de, Çinli bilgisayar korsanlarından da, Kuzey Kore'nin nükleer bombalarından da daha büyük bir tehlike.¹ Locklear'a göre, küresel ısınmanın, yükselen deniz seviyelerinin ve iklimdeki istikrarsızlığın getireceği kargaşa ortamı yukarıda saydıklarımızdan daha tehlikeli bir durum teşkil ediyor ve bunun güvenliğimizi felce uğratması kuvvetle muhtemel. 2014 yılında, Ulusal Güvenlik Danışmanı olduğu sırada, Thomas E. Donilon da çok benzer şeyler söylemiş, iklim değişikliğinin çevresel etkilerinin milli güvenlik sorunu teşkil ettiğini iddia etmişti.² Milli İstihbarat Şefi James Clapper ise, 2013 yılında

¹ Bryan Bender, "Chief of US Pacific forces calls climate biggest worry", *Boston Globe*, 9 Mart 2013.

² "Remarks by Tom Donilon, National Security Advisor to the President At the Launch of Columbia University's Center on Global Energy Policy", 23 Nisan 2014, Beyaz Saray Basın Sekreterliği Basın Açıklaması.

Senato'da yaptığı konuşmada sel, kuraklık, sıcak hava dalgası gibi aşırı iklim olaylarının devletlerin güvenliklerini tehdit edeceğini; zorunlu göçlere sebebiyet vereceğini; isyanlara, sivil itaatsizliğe ve vandalizme yol açacağını; bu yüzden de gıda pazarlarında ve enerji piyasalarında aksaklıklar yaratacağını söylemişti.³ Obama 2010 tarihli *Milli Güvenlik Stratejisi*'nde, Pentagon 2014 tarihli *Dört Yıllık Savunma İncelemesi*'nde, İç Güvenlik Bakanlığı da *Dört Yıllık İç Güvenlik İncelemesi*'nde iklim değişikliğini ciddi ve yaklaşmakta olan bir tehdit olarak tanımlıyor.⁴ Yakın zamanda Pentagon'un yayımladığı *2014 İklim Değişikliği Uyum Yol Haritası*'nda şu uyarılar yer alıyor: "Artan küresel sıcaklık, değişen yağış düzeni, yükselen deniz seviyeleri ve şiddetli iklim olayları küresel istikrarsızlığı, açlığı, yoksulluğu ve çatışma ortamlarını arttıracak. Bu olaylar yiyecek ve içecek kıtlığına, salgın hastalıklara, göçlere, doğal kaynaklarla ilgili kavgalara ve dünyadaki çeşitli bölgelerin doğal afetler sonucunda yıkımına yol açacak."⁵

Sivil kanatta ise, Dünya Bankası'nın iki tane önemli raporu var: 2013 tarihli, *Sıcaklığı Düşür: İklim Aşırılıkları, Bölgesel Etkiler ve Dayanıklılık ve Esneklik için Bir Savunma* ve 2014 yılında bunu izleyen *Yeni Mevsim Normalleriyle Yüzleşmek*. İki rapor da küresel ısınmanın etkileri konusunda vahim bir öngörü ortaya koyuyor. İklimbilimciler küresel ısınmanın bir nesil sonra 2 derecelik, 90 yıl içinde ise 4 derecelik ısınmaya yol açacağını düşünüyor.⁶ Yükselen sıcaklıklar yüzünden Grönland'dan Antarktika'ya buzullar geri çekiliyor ve buz tabakası eriyor, eriyen her şey de okyanuslara akıyor. Kimi karamsar tahminlere göre, 2040 gibi yakın bir zamana kadar

³ James R. Clapper, "Statement for the Record: Worldwide Threat Assessment of the US Intelligence Community." Senato İstihbarat Komitesi, 12 Mart 2013, s. 9.

⁴ Beyaz Saray, *National Security Strategy 2010*; ABD Savunma Bakanlığı, *2014 Quadrennial Defense Review*; ABD İç Güvenlik Bakanlığı, *2014 Quadrennial Homeland Security Review*.

⁵ ABD Savunma Bakanlığı; *2014 Climate Change Adaptation Roadmap*.

⁶ Dünya Bankası, *Turn Down the Heat: Climate Extremes, Regional Impacts, and the Case for Resilience*, Washington, D.C.: Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası/Dünya Bankası, 2013. Dünya Bankası, *Turn Down the Heat: Confronting the New Climate Normal*, Washington, D.C Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası/Dünya Bankası, 2014.

deniz seviyelerinin iki, iki buçuk metre kadar yükselmesi öngörü-
lüyor.⁷ Zaten Batı Antarktika buz tabakasının halihazırda başlamış
olan çöküşü nihayete erdiğinde deniz seviyeleri yedi metre kadar
yükselmiş olacak.⁸

Buzullar ve buz tabakaları eridikçe, okyanusların dibinde ve per-
mafrosttaki (donmuş toprakların altındaki) karbon ve metan gaz-
ları yüzeye ve atmosfere çıkacak. Metan, karbondioksitten yirmi
kat daha kuvvetli bir sera gazı. Okyanus tabanlarındaki metan
klatrat yataklarına trilyonlarca ton metan gazı hapsolmuş durum-
da. “Bu kristal yapılı katılar (metan klatrat yatakları) sadece belirli
koşullarda sabit kalabilir” diye yazıyor denizbilimci John Kessler
ve şöyle devam ediyor: “ve bu yataklar dünyadaki tüm fosil yakıt
rezervleri kadar metan barındırmaktadırlar.”⁹ Sibirya’da metanla
dolmuş obruklar ortaya çıkmaya ve Kuzey Buz Denizi’nin tabanın-
dan metan kabarcıkları yükselmeye başladı bile. Bu olaylar belki
de okkalı bir küresel “geğirme”nin başlangıcıdır: Kontrolde çık-
mış bir sera etkisi yaratarak felaketlere yol açabilecek bir geğirme.¹⁰

⁷ Sam Carana, “Heatwave to Hit Greenland”, *Arctic News*, 15 Ağustos 2014.

⁸ Ian Joughin, Benjamin E. Smith ve Brooke Medley, “Marine Ice Sheet Collapse Potentially Un-
der Way for the Thwaites Glacier Basin, West Antarctica”, *Science* 344:6185 (16 Mayıs 2014),
s. 735–738; ve Thomas Sumner, “No Stopping the Collapse of West Antarctic Ice Sheet”, *Science*
344:6185 (16 Mayıs 2014), s. 683. James Hansen şöyle yazıyor: “Batı Antarktika buz tabakasının
yok olması deniz seviyesini 6 ila 7 metre yükseltecektir. Aynı zamanda çok daha büyük bir buz
tabakası olan Doğu Antarktika buz tabakasının okyanus suyuyla birleşmesine yol açacaktır. Buz
tabakalarının çöküşü başladıktan sonra dünya çapında kıyı yerleşimlerinin yıkımı ve bunun eko-
nomik etkileri yüzünden iklim değişikliğini durdurmak için belki de insanlığın yapabileceği bir
şey kalmayacak.” James Hansen, *Storms of My Grandchildren: The Truth About the Coming Climate
Catastrophe and Our Last Chance to Save Humanity* (New York: Bloomsbury, 2009), s. 83.

⁹ John Kessler, “Seafloor methane: Atlantic bubble bath,” *Nature Geoscience* 7 (2014), s. 625–
626.

¹⁰ Steve Connor, “Vast methane ‘plumes’ seen in Arctic ocean as sea ice retreats,” *The Independent*,
13 Aralık 2011; Katia Moskvitch, “Mysterious Siberian crater attributed to methane,” *Nature*,
31 Temmuz 2014; Natalia Shakhova, Igor Semiletov, Anatoly Salyuk, Vladimir Yusupov, Denis
Kosmach ve Örjan Gustafsson, “Extensive Methane Venting to the Atmosphere from Sediments
of the East Siberian Arctic Shelf,” *Science* 327:5970 (5 Mart 2010), s. 1246–1250; Natalia Shak-
hova, V.A. Alekseev ve I.P. Semiletov, “Predicted Methane Emission on the East Siberian Shelf,”
Doklady Earth Sciences 430:2 (2010), 190–193; “SWERUS-C3: First observations of methane
release from Arctic Ocean hydrates,” Stockholm University; Gail Whiteman, Chris Hope ve Pe-
ter Wad-hams, “Climate science: Vast costs of Arctic change,” *Nature* 499 (25 Temmuz 2013),

Jeofizikçi David Archer'ın uyarıları da bu yönde: “Metan klatrat yataklarının yol açabileceği olası küresel yıkım, nükleer kışın ya da göktaş çarpmasının yol açacağı yıkıma eş olabilir.”¹¹

Ayvayı yemiş durumdayız. Sadece ne çabuklukta ve ne fenalıkta olacağımızı bilmiyoruz. Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli'nin (IPCC) 2014 tarihli iklim etkileri raporuna göre “Uyum yolları bulsak bile, iklim değişikliğinin etkilerini azaltma çabalarını arttırmadığımız sürece 21. yüzyılın sonunda şiddetli, yaygın ve geri dönüşü olmayan küresel etkilerle karşılaşacağız.”¹² Dünya Bankası'na göre ise, şu an tüm dünyadaki karbondioksit salınımı durdursak bile, 1,5 derecelik bir ısınma engellenemez gözüküyor.¹³ Hawaii Üniversitesi'nden bilim adamları 2047 yılı itibariyle tarihsel olarak eşi benzeri görülmemiş iklim koşullarıyla karşı karşıya kalabileceğimizi öngörüyor.¹⁴ Eskiden NASA'da çalışmış olan iklimbilimci James Hansen, bizi kıyamet gibi bir geleceğin beklediğini söylüyor. Bu karanlık gelecek tasavvuruna dünyanın dört bir yanından pek çok araştırmacı da katılıyor.¹⁵

Bu felaket tellalları korusu, değişen iklim koşullarının büyük çalkantılar getireceği konusunda hemfikir, elimizdeki tüm bilimsel veriler de bu talihsiz görülerini destekliyor. Küresel ısınma bir kı-

s. 401–403; ve Sergey A. Zimov, Edward A.G. Schuur, F. Stuart Chapin III. “Permafrost and the Global Carbon Budget,” *Science* 312:5780 (16, 2006), s. 1612–1613. Ayrıca bkz., Sam Carana'nın Arctic News blogu, <http://arctic-news.blogspot.com/>.

¹¹ David Archer, *The Long Thaw: How Humans Are Changing the Next 100,000 Years of Earth's Climate* (Princeton: Princeton University Press, 2009), s. 132.

¹² Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli, “Climate Change 2014 Synthesis Report,” 5 Kasım 2014. Bu belge ICPP'nin “Summary for Policymakers” raporunun özetidir, *Climate Change 2014: Mitigation of Climate Change: Working Group III Contribution to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change* (New York: Cambridge University Press, 2014).

¹³ “Artan bulgulara göre, sıcaklıkları sanayi öncesi döneme kıyasla 1,5 derece arttırmaya yetecek kadar sera gazı atmosfere yerleşmiş durumda ve kapsamlı bir azaltım planı izlense bile aşırı sıcaklık olaylarını engelleyemeyebiliriz.” Dünya Bankası, *Turn Down the Heat: Confronting the New Climate Normal*, xvii.

¹⁴ Camilo Mora, vd. “The projected timing of climate departure from recent variability,” *Nature* 502 (10 Ekim 2013), s. 183–187.

¹⁵ James Hansen, “Game Over for the Climate,” *New York Times*, 9 Mayıs 2012.

yamet hurafesi değil. Toplumsal bir histeri de değil. Bilakis, haki-
katin ta kendisi. Büyük bir olasılıkla da bu konuda bir şeyler yap-
abilmek için çok geç kaldık. Birçok uzmana, iklimbilimciye ve milli
güvenlik yetkilisine göre, meselemiz artık küresel ısınmanın olup
olmadığı ya da nasıl engellenebileceği değil; mesele artık yarattı-
ğımız bu hararetli ve istikrarsız dünyada nasıl yaşayabileceğimiz.

Bu yeni dünyanın bir adı var: Antroposen. Antik Yunancadan ge-
len bir kelime. *Kainós* kelimesinden türemiş “-sen” takısı, yeni an-
lamına geliyor. Şu an içinde bulunduğumuz jeolojik zaman dilimi
olan Senozoik Zaman’daki tüm çağlar bu takıyla bitmekte. *Antro-
pos* ise insan demek. “Antroposen” kelimesinin ardında yatan fikir
ise insanlığın küresel tabiatı değiştiren bir güce kavuşmasıyla yeni
bir çağa girmiş olduğumuz fikridir.¹⁶ Bu terim 2000 yılında biyolog
Eugene F. Stoermer ve Nobel ödüllü kimyager Paul Crutzen tar-
fından ileri sürülmüştü. Küresel ısınmanın yol açacağı değişiklikler-
in dünyanın iklimi ve biyoçeşitliğinin yanı sıra dünyanın jeolojik
yapısını da etkileyeceğine dair kanıtlar arttıkça, bu terimin kullanı-
mı yaygınlaştı.¹⁷ İnsanlığın sebep olduğu bu etkilerin sadece birkaç
yüzyıl değil, bin yıllar boyunca devam edeceğini düşününce, Wil-
liam Blake’in bundan yaklaşık iki yüz yıl önce, karbon çağının ilk
zamanlarında yazdığı şu dizeler geliyor akla: “Zamanın akıntısında
nesillerce savrulur insanlık / fakat bırakır sonsuza kadar baki kala-
cak izlerini.”¹⁸

¹⁶ “Antroposen terimi Dünyanın şu anki jeolojik dönemi Holosen’den çıktığımızı ve bunun insan etkisi sonucunda olduğunu, artık insanlığın jeolojik bir güç haline geldiğini ima ediyor.” Will Steffen, Jacques Grinevald, Paul Crutzen, and John Mc-Neill, “The Anthropocene: conceptual and historical perspectives,” *Philosophical Transactions of the Royal Society* 369: 1938 (Mart 2011), s. 842–867.

¹⁷ Paul J. Crutzen and Eugene F. Stoermer, “The Anthropocene,” *Global Change Newsletter: Inter-
national Geosphere–Biosphere Programme Newsletter* 41 (Mayıs 2000), s. 17–18.

¹⁸ William Blake, Milton, f. 20, ll. 15–25, *The Poetical Works of William Blake*, ed. John Sampson (London: Oxford University Press, 1908).

Uluslararası Stratigrafi Komisyonu (ICS), yani jeolojik çağları belirleyen jeologlar ekibi, Antroposen terimini dikkate değer buluyor ve bu dönemin yeryüzünün tarihine bakıldığında kayda değer bir önem taşıdığını belirtiyor. Bu yüzden de, Antroposen'in ne tür bir jeolojik zaman dilimi olduğunu ve ne zaman başlamış olabileceğini tartışıyor.¹⁹ Acaba Holosen gibi bir "çağ" mı yoksa sadece Kalabriyan gibi bir "aşama" mı? Sanayi devrimiyle birlikte 1800'lerde mi, yoksa "Büyük Hızlanma" dönemiyle 20. yüzyılın ortalarında mı başladı? Ya da 12 bin yıl önce tarımın keşfiyle mi yoksa 16 Temmuz 1945'te ilk atom bombasının atılmasıyla mı?²⁰

Ne zaman başlamış olursa olsun, şu an yaşadığımız dünya bu. Birkaç nesil sonra, sıcaklıklar dört derece artmış, denizler bir ila üç metre yükselmiş, tarım bölgeleri, mevsimler ve nüfus merkezleri değişmiş olacak. Eğer sera gazı salınımının tümünü derhal durdurmazsak, birkaç yüzyıl içinde insanlık üç milyon yıldır görülmemiş iklim koşullarında yaşamak zorunda kalacak. Pliyosen Çağı'na benzer bir dünya olacak bu, yani günümüzden 20 metre daha yüksek denizlere sahip bir dünya. Zaten okyanus tabanlarındaki metan klatrat yatakları ve buz tabakaları erimeye başladığında, kendimizi kutuplarda tropik iklimin hüküm sürdüğü Paleosen-Eosen Termal Maksimum dönemine benzer, buzulsuz bir dünyada bulabiliriz. Küresel ekonominin dayandığı enerji ağlarının, taşımacılığın ve tarımın çöküşü, biyosferdeki canlıların çoğunun ölümü ve belki de insanlık olarak soyumuzun tükenmesiyle karşı karşıyayız. Eğer insanlık önümüzdeki bin yıllık süreçten sağ çıkabilirse, yaşayacağı dünya 200 bin yıldır yaşıyor olduğumuz dünyaya zerre benzemeyecek.

¹⁹ Colin N. Waters, Jan A. Zalasiewicz, Mark Williams, Michael A. Ellis and Andrea M. Snelling, "A stratigraphical basis for the Anthropocene?" Geological Society, London, Special Publications 395 (2014), 1–21. Jan Zalasiewicz, vd., "Stratigraphy of the Anthropocene," *Philosophical Transactions of the Royal Society* 369:1938 (Mart 2011), s. 1036–1055.

²⁰ Bu konudaki öncü araştırmalara göre bu tarih Antroposen'in başlangıcını en iyi temsil eden eşiktir. Jan Zalasiewicz, vd., "When did the Anthropocene begin? A mid-twentieth century boundary level is stratigraphically optimal," *Quaternary International* (yakında yayımlanacak, online 12 Ocak 2015).

Bu garip yeni dünyaya uyum sağlayabilmemiz için hazırlanan bilimsel raporlar ve askeri stratejiler maalesef yeterli değil. Yeni fikirler bulmamız gerek. Yeni efsaneler, yeni masallar ve yeni hakikat hikâyeleri anlatmamız gerek. Kapitalizmin metalaştırarak ve asimile ederek iç ettiği çok dilli kültürle, yani insanlığın tarihi boyunca yarattığı derin, çeşitli ve zengin geleneklerle yeni bir akrabalık kurmamız gerek. Kapitalizmin üzerinde ve kapitalizme karşı, birlikte nasıl yaşayacağımıza dair yeni bir yol bulmamız gerek. Kim olduğumuzla ilgili yeni bir hayal kurmamız gerek. Yeni bir hümanizm, beşeri bilimlerden beslenen, felsefeyle bezenmiş taze bir hümanizm yaratmamız gerek.

Kabul etmek gerekir ki, beşeri bilimcilerin altyapısı, asitlenen denizler, toplumsal çalkantılar ve nesli tükenen canlılar gibi sorunları çözebilecek yetkinlikte olmayabilir. Zira bu insanlar dilbilim ile ilgili detaylı çalışmalar yaparak, anlaşılması zor tartışmalara girerek ya da kıyıda köşede kalmış şeyleri biriktirerek bu sorunları nasıl çözebilirler? Kant ya da Frantz Fanon hakkında düşünmek karbondioksit sorunumuzu çözer mi? Nesne Yönelimli Varlıkbilim (OOO) ile Tarihsel Materyalizm hakkında yapılan tartışmalar bal arılarını koloni çöküş sendromundan kurtarır mı? Antik Yunan filozofları, ortaçağ şairleri ve çağdaş metafizikçiler Bangladeş'in Hint Okyanusu'nun altında kalacak olmasına çare bulabilir mi?

Muhtemelen hayır. Ama Antroposen'in önümüze attığı kavramsal ve varoluşsal sorunlar tam da beşeri bilimlerin özünde yatan sorunlarla ilgili: İnsan olmak nedir? Yaşamak nedir? Hakikat nedir? İyilik nedir? Antroposen çağında, bireyin faniliği meselesi –ölüm karşısında hayatımın anlamı nedir?– evrenselleşip akla hayale sığmayan bir hal alıyor.²¹ “Antroposen anlamlı bir hayat yaşamanın önüne

²¹ Ian Baucom'un yakın zamanda yazdığı gibi, “Frederick Jameson'ın ‘dönemselleştirmeden edemeyiz’ aforizmasının gücünü kabul etsem de, ancak son zamanlarda postkolonyal çalışmalarda, eleştirel kuramda ve beşeri bilimlerde sadece sermaye üzerinden değil, karbon üzerinden de dönemselleştirme yapmamız gerektiğini; moderniteler, post-moderniteler gibi milyon birim havadaki karbondioksit miktarlarına göre, tarihler gibi sıcaklık değerlerine göre de dönemselleştirmemiz gerektiğini fark ettim.” Ian Baucom, “History 4°: Postcolonial Method and Anthro-

yepyeni engeller koyuyor”²² diye yazıyor çevre felsefecisi Dale Jamieson. Küresel ısınma “insan olmaya dair bundan önce kim-
senin düşünmediği olguları” düşünmeye zorluyor diyor tarihçi ve
kuramcı Dipesh Chakrabarty.²³ İster etik, ister politika konuşuyor
olalım, varoluş ya da bilgi felsefesi, konumuz ne olursa olsun, bildi-
ğimiz dünyanın sonuyla karşı karşıya olduğumuzda öğrendiğimiz
yaklaşımlar ve kemikleşmiş önceliklerimiz temelden sarsılıyor. Yüz
bin yıl sürecektir ekolojik bir yıkımla karşılaştırdığında müşteri ter-
cihi nedir ki? Toplu ölümler ya da dünya uygarlığının çöküşü kar-
şısında bir kişinin hayatının ne önemi olabilir? Malum sonumuzun
gölgesi altında nasıl anlamlı kararlar verebiliriz?

Bu soruların ne mantıklı ne de bilimsel cevapları var. Ne diyagram-
larla açıklanabilir ne de ölçülebilirler. Bu sorular, tam anlamıyla
felsefi sorular. Montaigne’e göre “Felsefe yapmak, ölmeyi öğren-
mektir”. Eğer gerçekten felsefe yapmak ölmeyi öğrenmekse, insan-
lığın en felsefi çağına girmiş bulunuyoruz. Zira ölmeyi öğrenmek,
Antroposen’deki en temel meselemiz.²⁴ Yalnız tek bir farkla: Birey
olarak değil, uygarlık olarak ölmeyi öğrenmemiz gerekiyor.

Ölmeyi öğrenmek kolay değil. Irak’a ilk gittiğim zamanlarda öl-
mekten ölesiye korkuyordum. Her ne kadar istatistiksel olarak
baktığımda nispeten güvende gözükssem de, Bağdat tehlikeli bir
yerdi. Kurşunlar, havan topları ve el yapımı patlayıcılarla saldırıyor-
lardı. Bizim ise son teknoloji balistik yeleklerimiz ve işinde yetkin
doktorlarımız vardı. Dünyanın en güçlü ordusundaydık.²⁵ Yaralı

cene Time,” *Cambridge Journal of Postcolonial Literary Inquiry* 1:1 (Mart 2014), s. 123–142. 125.

²² Dale Jamieson, *Reason in a Dark Time: Why the Struggle Against Climate Change Failed—And What It Means for Our Future* (New York: Oxford University Press, 2014), s. 185.

²³ Dipesh Chakrabarty, “Postcolonial Studies and the Challenge of Climate Change,” *New Liter-
ary History* 43:1 (Kış 2012), s. 1–18. 9.

²⁴ Michel de Montaigne, *Denemeler*, çev. Buket Yılmaz, (İstanbul: Antik Dünya Klasikleri, 2007).

²⁵ C Battery, 1/94FA doktorları Smokey ve Stretch’e minnetlerimi iletiyorum.

bir şekilde de olsa, muhtemelen sağ salim evime dönecektim. Yine de her gün askeri aracımınla göreve gitmek üzere üstten ayrılırken, dikiz aynasından bakar, arkamda karanlık ve boş bir delik görürdüm.

Simone Weil, 1939'da kaleme aldığı savaş hakkındaki denemesi *İl-yada ya da Gücün Şiiri*'nde "Asker için ölüm, mesleğinin ona tahsis ettiği gelecektir" der. "Geleceğin ölümden ibaret olması insan doğasında bulantı yaratır. Ama bir kere savaş her anda saklı olan ölme ihtimalini gün yüzüne çıkardı mı, kişi ölümün suretini görmeden ertesi günü bile düşünemez hale gelir."²⁶ O sureti, askeri aracımın dikiz aynasındaki karanlıkta gördüm. Bakışları beni neredeyse felç etti.

Yolumu eski bir kitabın, Tsunetomo Yamamoto'nun 18. yüzyılda yazdığı *Samurayın El Kitabı Hagakure*'nin yardımıyla bulabildim. Yamamoto "Kaçınılmaz olan ölümü her gün hatırlamalıyız" diye öğütüyordu.²⁷ Bu nasihati kalbime yazdım. Ölümden korkmak yerine faniliğimle barışmak için çabaladım. Her sabah askeri aracımın bakımını yapar, sonra da havaya uçurulduğumu, vurulduğumu, yakıldığımı, tank altında kalıp ezildiğimi, köpeklerin vücudumu parçaladığını, yakalanıp kafamın kesildiğini hayal ederdim. Üsten ayrılmadan önce de artık endişe etmem gerektiğini, zaten ölü olduğumu hatırlatırdım kendime. Artık tek vazifem, diğer herkes üsse sağ salim dönebilsin diye elimden geleni ardıma koymamaktı.

Asker olarak hayatta kalabilmek için kendi ölümümün kaçınılmaz olduğunu kabullenmeyi öğrenmem gerekti. İnsanlık olarak Antroposen'de hayatta kalabilmemiz için ise uygarlığımızın çöküşü es-

²⁶ Simone Weil, "The Iliad, or the Poem of Force," *War and the Iliad*, çev. Mary McCarthy (New York: The New York Review of Books, 2005), s. 22.

²⁷ Yamamoto Tsunetomo, *Hagakure: The Book of the Samurai*, çev. William Scott Wilson (New York: Kodansha International, Ltd., 1979), s. 164; Türkçesi, *Samurayın El Kitabı Hagakure* (İstanbul: İthaki Yayınları). Tsunetomo'dan haberdar olmamı Jim Jarmusch'un *Ghost Dog: Way of the Samurai* (1999) filmi sağlamıştı.

nasında nasıl yaşayabileceğimizi öğrenmemiz gerekecek. Değişim, tehlike, çatışma, arbede... Bunlar hayatın parçaları ve bunlardan kaçamayız. Kabul etmeyi ve alışmayı öğrenmemiz gerek.

Doğal olarak insan aklı kendi sonunun geldiği fikrine karşı çıkıyor. Benzer bir biçimde, tarih boyunca uygarlıklar da kendi sonlarına körü körüne ilerlemişlerdir; ne de olsa insan, yarının bugüne benzeyeceğini düşünmeye alışkın. Bu yaşam şekli ve yaşadığımız düzen ne sarsılmaz ne de kalıcıdır, ama bunu aklımıza kazıyabilmemiz zor. Şu an yaşadığımız şekilde sonsuza dek yaşayabileceğimize inanıyor, dünyanın dört bir yanında yaptıklarımızla da bu inancımızı teşhir ediyoruz. Benzin kullanıyor, denizleri kirletiyor, canlıların kökünü kazıyor, atmosfere karbon salıyoruz. Bunları yaparken de sonu gelmeyen donuk tıvitlerden oluşan yeni dijital hayal dünyamızda kaybolup felaket işaretlerini görmezden geliyoruz. Küresel iklim değişikliğinin olduğu bir dünyada yaşıyor olmamız, daimi büyüme, aralıksız inovasyon ve sonsuz enerji gibi toplumsal fantezilerimizi berbat ediyor. Tıpkı faniliğimizin sonsuza kadar yaşama fantezimizi yerle bir etmesi gibi.

Ne savunma bakanlığının doğal kaynak savaşlarına nasıl hazırlanacağı, ne Manhattan'ın sular altında kalmasının hangi yöntemlerle engelleneceği, ne de Miami'nin ne zaman terk edilmesi gerektiği... Antroposen'de karşılaşacağımız meselelerin en önemlisi, bunlardan hiçbirisi değil. Elektrikli araba kullanmak, klimaları kapatmak ya da uluslararası anlaşmalara imza atmak da en önemli meselemizi çözmeyecek. Çünkü en önemli meselemiz felsefi bir mesele: Uygarlığımızın zaten yok olmuş olduğunu kabul etmek. Durumumuzla yüzleşip kendimizi kurtarmak için artık yapabilecek bir şeyimizin kalmadığını çabucak kabul etmek, yeni gerçekliğimize tevazu ile alışmaya da o kadar çabuk başlamak.

Karbon kapitalizmi bir zombi sistemi, doymak bilmeyen ama kısır bir sistem. Her şeyi kendine benzeten, kötü huylu, had safhada

öldürücü, başkalarına zarar verdiği ölçüde kendine de zarar veren zehirli bir sistem. Ne kendi içinde sürdürülebilir bir sistem bu, ne de yıkıcı iklim değişikliğine karşı koyabilecek bir sistem. Neyse ki karbon kapitalizmi insanların toplu yaşayabilmelerinin tek yolu değil. Hayatlarımızla uyumsuz ekonomik bölüşüm modellerini başımızdan atmayı, güvencesiz ve tehditkâr bir hayata karşılık yeni sosyal teknolojiler bulmayı ve vakti dolmuş sosyal pratiklerimizi yenilemeyi tarih boyunca defalarca başardık. İnsanlığın karbon kapitalizminin çöküşünden kurtulup Antroposen'in yeni dünyasına uyum sağlayabilmesi için eski yaşama biçimlerimizi def etmemiz, fakat aynı zamanda kültürlerimizin barındırdığı ortaklıkları korumayı, sürdürmeyi ve yeniden düşünmeyi beceribilmemiz gerekiyor. Ne de olsa, yeniliğe ve uyuma açık olabilmemiz zengin entelektüel geçmişimizden faydalanma becerimize bakıyor. Bize uzak ya da yakın olsun, ister şimdiki zamana ister geçmişe ait olsun, fark etmez. İnyupik kültüründen de İslam geleneğinden de, Herakleitos'dan da Zhuangzi'den de, Tevrat'tan da Buda'dan da, *Federalist Yazılar*'dan da *Komünist Manifesto*'dan da dersler çıkarabilmeliyiz. Karbon kapitalizmi ortaya muazzam genişlikte bir liberal çok kültürlülük çıkardı. Fakat bu kapitalizmin ölüm sancılarında kurtulmak istiyorsak, hoşgörünün yerini birleşme ve muhafazanın alması ve bunun da dar görüşlü kimlik anlayışlarının ve yerelliğin sınırlarını aşacak bir topluma olan inançla yapılması gerekiyor.

Bu kitabın savı şu: Zaptı mümkün olmayan küresel ısınmayı engellemek ve küresel kapitalizm uygarlığı çökmekte. Fakat insanlık olarak bu çöküşten sağ kurtulabilir ve Antroposen'in yeni dünyasına uyum sağlayabiliriz. Bunun için zayıflık ve faniliğimizle barışmalı, ortak kültür mirasımızın çeşitliliğini ve zenginliğini arttırmak için çalışmalıyız. Birey olarak ölmeyi öğrenmek, yatkınlıklarımızdan ve korkularımızdan kurtulmayı gerektirir. Uygarlık olarak ölmeyi öğrenmek ise bu yaşam biçiminden ve dayattığı kimlik, özgürlük, başarı ve ilerleme gibi kavramlardan kurtulmayı gerektirir. Ölmeyi öğrenmenin bu iki biçimi de hümanist bir düşünürün

–durup düşünen, can sıkıcı sorular soran, sekteye uğratan, derinden ve usulca insanların akıllarına girebilen birinin– üstlendiği rolde bir araya gelir.

Bu kitap, bir hikâye biçiminde ilerleyecek fakat anlatılan tek bir insanın hikâyesi olmayacak. İklim değişikliği tek bir anlatıya sığdırılamayacak kadar büyük, önümüze koyduğu sorunlar da alışık olduğumuz görsel düşünmeyle çözülemeyecek kadar karmaşık. Bu yüzden tek bir mekânla, tek bir hayatla ya da belirli bir zamanla sınırlanamayacak yeni bir ortak insanlık bilinci yaratmamız gerek. Bu kitabın anlattığı hikâye, insan ruhunun faniliği öğrenmesinin hikâyesi olacak. Dünyanın iklimiyle kurduğumuz ilişkinin ilkel kökenleriyle başlayacak. Birinci Bölüm: İnsan Ekolojileri’nde, iklimle olan ilişkimizin izini sürüp içinde olduğumuz belaya kendimizi nasıl soktuğumuza bakacağız. İkinci Bölüm: Habis Sorun’da bu belayı detaylıca değerlendireceğiz. Karbonla işleyen kapitalizm ve onun tekno-ütopyaçı kuramcıları sonsuz büyüme ve inovasyon vaatleri verirken, yarattıkları bu felaketten nasıl çıkacağımıza dair hiçbir çözüm üretemiyorlar. Ortaya atılan karbon vergisi, iklim mühendisliği gibi çeşitli çözüm önerileri de hâlâ yarsız. Bu bölümdeki sorumuz, “Niye böyle oldu?” olacak.

İklim değişikliği için küresel bir eyleme geçemememiz, bir kolektif eylem sorunu, yani politik bir sorundur. Üçüncü Bölüm: Karbon Politikaları’nda, kolektif eyleme geçemememizin sebebi olan politik sistemlerin yapılarını ve bu yapıların merkezileştirilmiş petrol ve gaz ağlarının üzerine nasıl inşa edildiklerini inceleyeceğiz. Politik arzularımızı şekillendiren ve politik irademizi kontrol eden sistemlerin maddi bir tarihi vardır. Göç eden dev geyiklerin ve mastodonların izini süren avcı gruplarıyla olsun, buğday ekip biçen ziraat imparatorluklarıyla, ya da fosil yakıtla dönen küresel kapitalizmle, insanlık giderek karmaşıklaşan toplumsal yöntemlerle iktidarını genişletmiş, genişlettikçe de ortak yaşama şekilleri daha karmaşık bir hale gelmiştir. İktidar yöntemlerimiz değiştikçe,

onu dağıtma ve kontrol etme yöntemlerimiz de değişmiştir. Bugün küresel iktidar küçük bir azınlığın elindedir ve bu azınlığın başında olduğu düzen hepimizi yok edebilir. Bu aklımızın bir kenarında dururken, karbonla beslenen kapitalizmin yarattığı kolektif tehlikeye ve bu tehlikeye karşı verilen ilkel bir tepkiye, *savaş ya da kaç* tepkisine bakacağız. Dördüncü Bölüm: Çatışmanın Kaçınılmazlığı, Antroposen’de ölüm korkusuyla ve çatışmanın kaçınılmazlığıyla yüzleşmemizi sağlayacak. İlerlemeci düşüncede insan gelişiminin sonu yoktur, fakat bu gelişim çoğunlukla karbonla beslenen kapitalizmin vadettiği daimi ekonomik büyümeye dayanmaktadır. Acizliğimizi kabul etmek, özümüzde olan şiddetle ve kaçınılmaz faniliğimizle barışmamızı gerektirir.

Beşinci Bölüm: Yeni Bir Aydınlanma’da, ölmeyi öğrenerek insanlık için yeni bir gelecek inşa etmemizin mümkün olduğunu öne süreceğim. Korku-tepki döngüsünü bozarak, ölümün gözünün içine bakarak, *Gılgamış Destanı*’ndan ve *Bhagavat Gita*’dan Antroposen gelecek tasavvurlarına uzanan kültürümüzün zenginliklerinden faydalanarak kainatla yeni bir ilişki kurabilir, parazit tüketiciler olarak değil, eş-yaratıcılar olarak yaşamaya başlayabilir, gücümüzü aldığımız ışığın ta kendisi olmayı öğrenebiliriz.

Küresel iklim krizi, kapitalizmin krizi ve beşeri bilimlerin krizi, aynı ortak krizin, yani karbon yakıtlara dayanan küresel kapitalist uygarlığımızın intihar edercesine kendini tüketişinin parçalarıdır. Bu uygarlığın kurtulabilme şansı o kadar az ki bundan söz etmeye bile değmez. Türümüzün kurtulabilme şansı ise zayıf. Kendimizi içinde bulacağımız bela, muhtemelen içinden çıkamayacağımız kadar çetrefilli olacak. Ama “insanların çok zor ama bu zorluklar yüzünden ele almamak gibi bir seçeneklerinin bulunmadığı sorunlarla karşı karşıya bırakılmaları, insanlığın bir alametidir” diye yazmış Alman filozof Peter Sloterdijk.²⁸ İnsan kendi yazgısından

²⁸ Peter Sloterdijk, *İnşaat Bahçesi için Kurallar*, çev. Mustafa Tüzel (İstanbul: Everest Yayınları, 2001), s. 52.

kaçamıyor. Geleceğimiz, geleceğimizle nasıl yüzleşeceğimize bağlı. Panikleyerek, öfkelenerek ya da inkar ederek değil; sabırla, tefekkürle ve sevgiyle yüzleşmemiz gerekiyor geleceğimizle.

Yapmamız gereken seçim ortada. Ya sürdüremeyeceğimiz bir yaşama daha derinden bağlanarak önümüzdeki tüm felaketlere daha hazırlıksız yakalanacak, böyle gelmiş böyle gider diyerek yolumuza devam edeceğiz, ya da özgür ve korkusuzca, önümüze çıkan her engelle baş etmeyi ve her yeni günü “böyle gelmişlerin” yok olduğu bir gün olarak görmeyi öğreneceğiz.

Eğer Antroposen’de yaşamayı öğrenmek istiyorsak, önce ölmeyi öğrenmemiz gerekecek.

Birinci Bölüm

İnsan Ekolojileri

“Erpe toc of erpe erpe wyp woh,
Erpe oper erpe to pe erpe droh,
Erpe leyde erpe in erpene proh,
Po heude erpe of erpe erpe ynoh.”

“Toprak toprağı aldı, toprak elem
Toprak başka toprağı toprağa çekti
Toprak toprak üstüne serili toprak oluk
Sonra toprağın toprağı toprağa doydı”

Ortaçağ’dan anonim İngiliz halk şiiri¹

İlk insanlar bundan iki yüz bin yıl önce Afrika’da ortaya çıktı. Hominidlerden, yani büyük insansı maymunlardan evrilmişlerdi. İçine doğdukları dünya halihazırda büyük iklimsel değişikliklerden geçiyordu.² O dönemde dünya bugünkünden yaklaşık 2 derece daha soğuktu ve çok geçmeden 3 ila 5 derece daha soğuyacaktı. Küresel iklim soğuk, kuru ve sertti.

¹ MS Harley 2253, f.59v, British Library, London. Bu şiirle beni tanıştıran D. Vance Smith’e teşekkür ederim.

² Richard G. Klein, *The Human Career: Human Biological and Cultural Origins*, (Chicago: University of Chicago Press, 2009), s. 615.

Kuzey yarımküreyi kaplayan ve yer yer dört kilometre kalınlığa ulaşan buz tabakası Ohio'ya, İngiltere'ye, Almanya'ya ve Çin'in kuzeyine kadar uzanıyordu. Dünyanın yüzde otuzu buzullarla kaplıydı. Deniz seviyesi en az 80 metre daha alçaktı. İnsana evrimleştiğimiz ve hayatta kalmayı öğrendiğimiz dünya böyle bir yerdi.

Atalarımız, yani klanlar halinde yaşayan etobur avcı-toplayıcılar, binlerce yıl boyunca Ekvator kuşağı Afrika'sında yaşadılar. Bundan yaklaşık 135 bin yıl önce sıcaklıklar artıp da günümüzden neredeyse 3 derece daha yüksek bir sıcaklığa ulaşınca, tropikal kuşaktan çıkıp o zamanlar yemyeşil olan Sahra ovalarına yerleştiler. Yerbilimci jargonuyla konuşursak, dünya buzullar arası döneme, aşağı yukarı yüz bin yıl süren soğuk iklim koşullarından daha sıcak bir iklime geçildiği döneme girmişti.³ Bu sıcak iklim dönemleri dünyanın tarihine kıyasla kısa bir süre, yaklaşık on bin yıl sürmekteydi.

Bu dönem Sahra'da yaşayan atalarımız için de kısa sürmüştü. Birkaç bin yıl sonra sıcaklıklar düşmüş, dünya eski halinden bile daha soğuk bir yer haline gelmiş (günümüzden 4-5 derece daha soğuk), buzullar ekvatora yaklaşmış ve okyanuslar çekilmişti. Sahra'nın toprağını yeşerten nemli ve sıcak iklim kaybolunca, avcı-toplayıcı atalarımız güneyde tekrardan Ekvator kuşağı Afrika'sına, doğuda Nil Vadisi çevresine, kuzeyde Akdeniz çevresine ve melezlendikleri, ardından da dünya üzerinden sildikleri yakın akrabamız Neander-tallerle birlikte yaşadıkları Avrupa topraklarına göç ettiler. Binlerce yıllık bitmek bilmeyen bu uzun kış süresince, ufak iklimsel değişiklikler sıcaklıkları bazen azıcık yukarı bazen azıcık aşağı çekerken, avcı insan grupları Asya'ya, oradan da Bering Boğazı'nı geçip Amerika'ya ulaştı.

Günümüzden 50 ila 150 bin yıl öncesinde yaşanan bu dönem esnasında bize en çok fayda ve üstünlük sağlayan toplumsal tek-

³ Bunun sebebi dünyanın yörüngesindeki sapmalar –gezegen güneş çevresinde döndükçe kaymalar meydana geliyor.

nolojilerimizi, yani kültürü ve sembolik mantığı icat ettik.⁴ Neandertallerin kökünü kazıyabilmemizi, soğuk ve sert kışları atlatabilmemizi, hominidlerden bize kalan temel alet yapma yetilerimizi geliştirip Cro-Magnon dönemindeki aletleri –çok katlı kışlıkları, mamut kemiklerinden evleri, dikiş iğnelerini, boynuzlu mızrakları– yapabilmemizi ve dini ritüeller oluşturup gelişkin kabile düzenleri kurabilmemizi sağlayan da işte bu toplumsal gelişmeydi. Sonrasında, bundan 10 ila 50 bin yıl öncesindeki Üst Paleolitik dönemde, tam bir kültür patlaması yaşandı. Bu dönemde yaşayan insanların bıraktıkları eserler önceki kuşaklarla kıyaslandığında her yönden daha ileri, daha çeşitli, daha özenli ve daha güzellerdi. Hatta kimi aletler sadece estetik özellikleri için yapılmış gibiydi – işte ilk sanat eserleri.⁵

Katrina Kasırgası’ndan aşağı yukarı 15 bin yıl önce, gezegen tekerrardan ısınmaya, yeni bir buzullar arası döneme girmeye başladı. En yüksek ve hızlı sıcaklık artışları milattan önce 11 bin civarında gerçekleşti. İnsanlar köyler kurmaya, ilkel hayvancılık yapmaya ve daha incelikli cemaat biçimleri geliştirmeye başladılar. Bu sırada eriyen buzullar Atlas Okyanusu’na akıp Körfez Akıntısı’nı tıkayınca, Genç Dryas denilen kısa süreli soğuk bir döneme girildi. Bin yıl boyunca Avrupa’yı buz kesti, Güneybatı Asya’da ise kuraklıklar yaşandı.⁶ Arkeolog Brian Fagan’a göre bu kuraklık, Fırat kıyısında ufak bir köyde yaşayan insanları, çöl ceylanlarını avlayıp fındık ve yaban otları toplayarak beslenebilmekten alıkoymuş ve çavdar, mercimek ve siyez buğdayı yetiştirmeye itmişti.⁷ Milattan önce 9 bin yılına geldiğimizde, Genç Dryas sona erip de Körfez Akıntısı normale döndüğünde, tarım devrimi başlamıştı. Avrupa’dan Gü-

⁴ Klein, *The Human Career*, s. 645.

⁵ Age., s. 656–659.

⁶ Bu olay, Grönland ve kuzey kutbunda eriyen buzulların akıntısı Kuzey Atlantik’i tıkağış takdirde bugün de yaşanabilir. Bkz. Stefan Rahmstorf, vd., “Exceptional twentieth-century slowdown in Atlantic Ocean overturning circulation,” *Nature Climate Change* (23 Mart 2015).

⁷ Burada ve bu bölüm boyunca şu kitaptan sıkça yararlanıyorum: Brian Fagan, *The Long Summer: How Climate Changed Civilization* (Cambridge, MA: Basic Books, 2004).

ney Amerika'ya neolitik insanlar avlanıyor, sürülerini güdüyor, bir arada yaşıyor, ekip biçiyor ve Holosen'in ılıman ikliminde serpilip geliyordu.

Bundan birkaç bin yıl sonra Kanada'nın kuzeyindeki Laurenti'de buz tabakası çökünce denizler yükseldi ve Genç Dryas'ta olduğu gibi Körfez Akıntısı tılandı. Avrupa'nın ve Güneybatı Asya'nın üzerine soğuk ve kurak bir iklim çöktü. Bu kuraklık, Körfez Akıntısı dört yüzyıl sonra tekrar açılıncaya dek sürdü. Fırat ve Dicle nehirleri arasındaki sulak bölgede yaşayan çiftçiler taşkınları kontrol edebilmek ve toprağın verimini arttırabilmek için sulama kanalları yapmaya başladılar. Köyler kasabalara evrildi. Bu yeni kasabalarda yaşayanlar beraberce su setleri yapmanın, taşkın ve harmanların kaydını tutmanın ve hasadı toplamanın zorluklarını aşabilmek için detaylı iş bölümü yapmaya, hiyerarşik politik düzenler kurmaya, gelişkin dinler oluşturmaya ve yazıyı kullanmaya başladı. Tapınaklar, pazarlar kuruldu, tüccarlar bir kasabadan diğerine mal taşır oldu ve din adamları iklim ve tarım hakkında öğrendiklerini kendilerine sakladıkça iktidarlarını güçlendirdi. Ur, Eridu ve Uruk yerleşimleri köy grupları olmaktan çıkıp on binlerin yaşadığı devasa şehirler haline geldi. Kuraklıkların, nüfus artışının ve tarımın merkezleşmesinin karşılıklı etkileşimiyle, günümüz Lübnan'ından, Suriye ve Irak'a, oradan da Basra Körfezi'ne uzanan bu alanda uygarlık dediğimiz, şehirlerde yaşayan insan toplulukları ortaya çıktı. Milattan önce 3100'den 2200'e kadar süren dönemde Sümer ve Akad kralları Mezopotamya'ya yayılmış büyük bir nüfusu yönettiler. Ta ki üç yüz yıl süren bir kuraklık Mezopotamya'yı vurup bu hayat dolu imparatorluğun çökmesine sebep olana kadar.⁸ Güçlü Uruk'tan geriye bir harabe kaldı.

⁸ Fagan, *age*, s. 141–145. Ayrıca bkz. H.M. Cullen, P. B. de Menocal, S. Hemming, G. Hemming, F. H. Brown, T. Guilderson ve F. Sirocko, "Climate change and the collapse of the Akkadian empire: Evidence from the deep sea," *Geology* 28 (2000), s. 379–382; ve H. Weiss, M.A. Courty, W. Wetterstrom, F. Guichard, L. Senior, R. Meadow ve A. Curnow, "The Genesis and Collapse of Third Millennium North Mesopotamian Civilization," *Science*, New Series 261: 5124 (20 Ağustos 1993), s. 995–1004. Akad İmparatorluğu'nun çöküşünün sebebi Gutiler'in işgalidir. Georges Roux şöyle yazıyor: "Akad İmparatorluğu'nu yıkan ve Mezopotamya'da 100 yıla yakın hüküm süren Gutiler hakkında neredeyse hiçbir şey bilmiyoruz. Sümer Kralları Listesi'nde 'Gutiler sürüsü'nün yirmi bir kralının adı geçmektedir, ama

Antik şehir Uruk'tan günümüz Irak'ına beş bin yıl geçti. Bu süreç neredeyse yazının bulunmasından sonraki tüm tarihi, yani Yunanları, Romalıları, Tang İmparatorluğu'nu, Moğol İmparatorluğu'nu, İkinci Dünya Savaşı'nı, cep telefonunun icadını ve Mad Men'in tüm sezonlarını kapsıyor. İnsanlığın dünyada geçirdiği bütün süre tek bir gün olsaydı, bizim son beş bin yıllık tarih çağları gece yarısından önceki son yarım saate denk düşerdi. İnsanlığın 200 bin yıllık tarihinin yüzde 99,9'u boyunca ne gezegenin ortalama ısısı 16 derecenin üzerine çıkmıştı ne de karbondioksit yoğunluğu 300 ppm'den (milyon birim havadaki karbondioksit birimi) yoğun olmuştu. Neredeyse tüm enerji kaynaklarımız fotosentezden sağlanıyordu. Doğrudan ya da yediğimiz hayvanlar aracılığıyla bitkisel besinlerle besleniyor, odun kullanıyor, su ve rüzgâr enerjisinden değirmenler ve yelkenler aracılığıyla az da olsa yararlanıyor, önemsiz bir miktarda da kömür ve petrol yakıyorduk.

Ta ki 1781'de James Watt kesintisiz çalışabilen buhar makinesini icat edene kadar. Bir anda enerji, canlılardan ya da doğadan bağımsız bir şekilde elde edilebilen, kesintisiz sürdürülebilen ve istenilen yere taşınabilen bir şeye dönüştü. Buhar türbini rüzgârdan, sudan ve hayvan gücünden enerji elde etme yöntemlerine kıyasla çok daha avantajlıydı, sadece yüksek ısı üretebilen bir yakıtı ihtiyaç duyuyordu. Neyse ki İngiltere'nin her yerinde bulunan, fosilleşmiş karbonun oluşturduğu kömür, Watt'ın ihtiyacı için biçilmiş kaftandı.

Sanayi kömürü her şeyi değiştirdi. İnsanlığın varoluşunun binde biri olan son iki yüz yıllık süreçte, enerjimizin çoğu ilk kez fotosen-

bu kralların sadece beş tanesi arkalarında yazıt bırakmıştır. Diğer kaynaklarda da bu dönemle ilgili pek bir şey bulunmaması bu dönemin politik kargaşa ve kültürel gerilemeyle geçtiğine işaret etmektedir." Georges Roux, *Ancient Iraq* (London: George Allen & Unwin Ltd., 1964), s. 155. Bu dönem bulanık bir dönem: "Akad İmparatorluğu'nun ne zaman sona erdiğine dair farklı tarihler var... Bu 'ara' dönemin ne kadar sürdüğünü bilmiyoruz, ve yazılı kaynağın neredeyse hiç olmamasından ötürü Akad İmparatorluğu'yla Üçüncü Ur Hanedanlığı arasında kalan dönemde neler olduğunu bulamıyoruz." Nicole Brisch, "History and chronology," *The Sumerian World*, ed. Harriet Crawford (New York: Routledge, 2013), s. 122.

tezden değil de fosil yakıtlarda birikmiş karbon enerjisinden üretilirdi. Fotosentez temelli enerji piyasasından karbon temelli enerji piyasasına geçiş ile dizel traktörler, [Fritz Haber'in keşfettiği] haber-yöntemiyle elde edilen azotlu gübreler, Bessemer Çeliği, demiryolları, buharlı vapurlar, uçaklar, elektrik santralleri, plastikler, içten yanmalı motorlar ve arabalar ortaya çıktı. Ortalama yaşam standartları ve bolluk, akla ve hayale sığmayacak bir şekilde arttı. Bu geçiş dünyadaki yaşamı düzenleyen fiziksel sistemleri de kökten değiştirdi. Milyonlarca ton karbonu yerin altından çıkarıp havaya karıştırarak dünyanın iklimini, biyosferini ve jeolojik yapısını derinden sarstık. Atmosferdeki ortalama karbondioksit seviyesi 290 ppm'den, 2 milyon yıldır görülmemiş bir yoğunluğa, 400 ppm'in üzerine fırladı. Bununla birlikte metan (CH₄) seviyesi milyarda 770 birimden 1800 birime, yani en azından 800 bin yıldır görülmemiş bir yoğunluğa çıktı.⁹ Bu değişimler dünyanın kendi eksenini ve güneşin etrafında dönüşüyle oluşan iklim döngülerini bozdu, bozuyor ve binlerce yıl daha bozmaya devam edecek.

Gezeganimizde hayatı mümkün kılan şey, güneşten gelen ışınların bir kısmının atmosferde tutulması ve ısıya dönüşmesidir. Bunu sağlayan karbondioksit, metan, su buharı ve nitroz oksit gibi sera gazlarıdır. Bu gazlar gezegenin karmaşık jeofizik dengesinin parçasıdır. Dünya buzul ve sera çağları arasında milyonlarca yıldır gidip geliyor. Son büyük sera çağı olan Eosen'de buzulsuz, kutuptan kutba tropikal kuşağın hüküm sürdüğü, 11 derece daha sıcak ve CO₂ yoğunluğunun günümüzün on katı olduğu bir dünya vardı. Deniz seviyesi 90 metre daha yüksekti. Gür ve sulak ormanlarda, kocaman sürüngenler ve bodur memeliler dolanıyordu. Bu ormanlarda bir tondan daha ağır on metrelik yılanlar, köpek boyunda minicik atlar, afili ve yırtıcı kedigiller ve lemurumsu maymungiller yaşıyordu. Kuzey Kutup Dairesi'nde timsahlar yüzüyor ve palmiye ağaçları bitiyordu. Tüm bunlar 50 milyon yıl önceydi. O zamandan beri

⁹ Bkz. US Environmental Protection Agency, "Atmospheric Concentrations of Greenhouse Gases," figür 2.

yeryüzü soğudu ve iki buçuk milyon yıldır da buzul çağındaydı. Henüz zamanı dolmamış bu çağın muhtemelen erkenden sona ermesine sebep olduk.

Homo sapiens'in yeryüzündeki ilk 60 bin yılında, küresel sıcaklıkların 3 ila 5 derece düşmesi demek günümüzün Chicago ve New York'unun buz tabakasıyla kaplanması demektir. Dünya önümüzdeki birkaç nesil boyunca aynı ölçüde, 3 ila 5 derece ısınacak. Kulağa çokmuş gibi gelmiyor. Ne de olsa, sıcaklıklar gün içinde bile bundan fazla oynuyor, mevsimden mevsime ve yöreden yöreye ise iyice değişiklik gösteriyor. Ama konu gezegen ortalaması olunca, bize az gözüken bu değişiklikler aslında devasa boyutta oluyor. 3 ila 5 derece daha sıcak bir gelecek, Kuzey Buz Denizi'nin yazları buz-suz olması demek. Dağ buzullarının tamamen yok olması, bununla birlikte kayak sporunun, kar örtüsünün ve tatlı su kaynağı nehirlerin çoğunun da kaybolması demek. Olumsuz hava koşullarının tarım sistemlerini, bitkileri, hayvanların doğal yaşam alanlarını ve insan yapımı altyapı tesislerini altüst etmesi demek. Büyük sıcaklık dalgalanmalarıyla, daha fazla nemle, daha ağır sağanak yağışlarla, sert ve uzun süreli fırtınalarla, uzun kuraklıklarla ve jet rüzgârları, El Nino güney salınımı, Körfez Akıntısı gibi eskiden istikrarlı olan iklim dinamiklerindeki öngöremeyeceğimiz değişikliklerle başa çıkmamız gerekecek. Mercanların ve hızla değişen ekosistemlere ayak uyduramayan pek çok canlı türünün de nesli tükenecek.

Daha da önemlisi, 3 ila 5 derecelik bir ısınma deniz seviyesinin 30 ila 60 metre yükselmesine neden olacak. Bunun ne kadar çabuk olacağını bilen yok. Buzullar yavaş eridiği takdirde, 2100'e kadar sadece bir metrelik bir artış görebiliriz. Ama buzullar çabuk erir ve Grönland buz tabakası çökerse, birkaç on yıl içinde 6 ila 9 metrelik bir artışa tanıklık edebiliriz. Buz tabakaları iklim modellerinin öngördüğünden daha hızlı eriyor ve geçmişte ani bir şekilde kırıldıklarına dair kanıtlar da mevcut. Buzulların erimesi bir geribildirim döngüsü, yani eriyen buzullar geriye kalan buzulların erimesini

hızlandırdığından, ne kadar buzul erirse geri kalanı da o kadar daha hızlı eriyor. Bu yüzden deniz seviyesinde hızlı ve öngörülemeyen bir artış yaşanması gayet mümkün. James Hansen'a göre "ampirik veriler, buz tabakalarının parçalanmasının hızlı şekilde gerçekleşebileceğini ve deniz seviyesinin yüz yılda birkaç metre yükselbileceğini destekliyor."¹⁰ İster çabuk ister yavaş gerçekleşsin, deniz seviyelerinin yükselmesi modern uygarlık için bir felaket. Deniz seviyesine yakın kıyı şehirlerinde yaşayan yüz milyonlarca insanı sadece taşkınlar değil, kuvvetlenmiş fırtınalar, yükselmiş denizler, artmış yağışlar ve tüm bunlarla yükselen fırtına kabarmaları da tehdit ediyor olacak.

Her şey kötüye gidecek. 3 ila 5 derecelik bir küresel ısınma, ancak işler değişmeden gidişat böyle devam ettiği takdirde bekleniyor. Fakat gidişatın değişmeden gitmeyeceğine dair güçlü emareler var. Çin ve Hindistan başta olmak üzere, nüfusun ve karbon tüketiminin artması, geçen on yıllarda olduğu gibi önümüzdeki seksen beş yılda da karbon salınımının artacağına işaret ediyor. Geribildirim dinamikleri de böyle bir durumda sıcaklıkların daha çabuk artmasına sebep olacaktır. Kanada ve Sibiry'a'da eriyen donmuş toprak tabakası atmosferdeki karbondioksiti çoğaltıp ısınmayı yüzde 80 oranında arttırma potansiyeline sahip.¹¹ Önceden bahsini ettiğimiz donmuş toprak tabakasının altında ve okyanus diplerinde hapsolmuş metan klatratlar da dışarıya fışkırıp yeryüzünü aşırı derecede ısıtarak *Homo sapiens* primatının barınamayacağı bir dünya yaratabilir.

Hominid atalarımız gezegen soğurken, insanlar ise bugünden daha soğuk bir buzul devri süresince evrildi. Bildiğimiz şekliyle uygarlıklar, milattan önce 10 bin yılında başlayıp yakın geçmişe kadar devam etmiş bu olağandan uzun ve ılıman buzullar arası dönemde kuruldu. Holosen, geç Pilyosen Çağı'nın buzlu bin yıllarından son-

¹⁰ Hansen, *Storms*, s. 50.

¹¹ Archer, *age*, s. 130.

ra bir cennet bahçesi gibiydi. Biz de akıllı ve uyum sağlayabilen hayvanlar olarak bu bahçenin meyvesini yedik. Uygarlık son 650 bin yılın en dengeli iklim devrinde serpilip gelişti.¹² Karbonla beslenen endüstriyel kapitalizm yüzünden bu devir kapandı.

¹² *Age*, s. 95.

İkinci Bölüm

Habis Sorun

“Bu kuğuya baktım ve
Baktım sana; kavrayışsız bir ihtirasın farklı şekillerini gördüm.”

Marianne Moore, “Eleştirmenler ve Duayenler”

Dört bin yıl öncenin Uruk halkı gibi günümüzün Irak halkı da değişen iklimin insafına kalmış bir şekilde yaşıyor. Azalan yağışlar ve eriyen kar örtüsü Fırat ve Dicle’nin kurummasına yol açıyor. Türkiye, İran ve Suriye’de yapılan yeni barajlar, artan su kullanımı ve ırmakların akış yönlerinin değiştirilmesi de bu durumu kötüleştiriyor. Saddam Hüseyin’in Mezopotamya bataklıklarını kurutmuş olması ve yıllardır süren savaş, ihmal ve yerli malı yerine ithal malı teşvik eden neoliberal ekonomik politikalar sonucunda tarım alanlarının terkedilmiş ve harap bir şekilde kalmış olması da Irak’ın şehirleri ve ekinleri üzerine çöken sert kum fırtınalarının sebebi olan çölleşmeyi artırıyor.¹

Elbette Uruk’un uzak geçmişteki çöküşüyle Irak’ın şu an içinde bulunduğu kriz arasında pek çok fark var. En önemlisi, Uruk’un durumundan farklı olarak Irak’ın durumunun insan kaynaklı olması. Bir diğeri ise M.Ö. 2200’de, değişen iklim karşısında çaresiz kalan

¹ V. Sissakian, N. Al-Ansari, and S. Knutsson, “Sand and dust storm events in Iraq,” *Natural Science* 5:10 (2013), s. 1084–1094.

Sümerlilerin buğday kullanımını azaltmak ve dua etmek dışında ellerinden bir şey gelmemesiydi. Bugün ise Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC), Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, Dünya Bankası, Uluslararası Enerji Ajansı (IEA) ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) gibi uluslararası kuruluşların desteği, iyi eğitilmiş binlerce bilim insanı ve mühendisin tecrübesi, kendini bu işe adanmış yüzbinlerce aktivist ve endişeli yurttaşın emeği sayesinde dünyanın dört bir yanında ulusal, bölgesel ve yerel hükümetler küresel ısınmanın yarattığı sorunlara karşı geniş imkân ve olanaklarla mücadele ediyor. Tüm bunlara rağmen, gelmekte olan bu felaketi engelleme konusunda Uruk halkından daha fazla beceriye sahip değil gibiyiz.

İklim değişikliği üzerine yapılan bilimsel çalışmalar, yer bilimcilerin ve doğa bilimcilerin yeryüzünün çoğunun bir zamanlar buzullarla kaplı olduğuna dair buldukları kanıtlarla ne yapacaklarını bilememeleriyle, 19. yüzyıl başlarında başladı; fizikçilerin ve kimyacıların atmosferin yapı ve işleyişini anlama çabalarıyla da ilerledi. 1895'te İsveçli bilim insanı Svante Arrhenius, bizim bugün sera etkisi olarak adlandırdığımız olguyu kuramsallaştırarak karbondioksit seviyesi ile atmosfer sıcaklığı arasındaki bağı ortaya koydu ve yaygın kömür tüketiminin küresel sıcaklıkları arttırabileceği fikrini öne sürdü.² 1950 ve 1960'lara geldiğimizde ise sanayinin neden olduğu çevre kirliliğinin küresel iklime olan etkileri pek çok bilim insanı tarafından araştırılmıştı. Bu bilim insanlarından Charles David Keeling, Mauna Lao gözlemesinde karbondioksit seviyelerini ölçerek "Keeling Eğrisi" diye anılan bir grafik ile CO₂ seviyelerinin arttığını kanıtladı. Bunu izleyen otuz yıl boyunca insan kaynaklı iklim değişikliğinin gerçekleştiğine dair pek çok kanıt bulundu ve 1980'lerin sonunda bilim dünyası bu konuda hemfikir oldu.

² Svante Arrhenius, "On the Influence of Carbonic Acid in the Air upon the Temperature of the Ground," *The London, Edinburgh, and Dublin Philosophical Magazine and Journal of Science*, Fifth Series 41:251 (Nisan 1896). İsveç Kraliyet Bilimler Akademisi'ne sunulan makaleden alınmıştır, 11 Aralık 1895.

1988’de, sonradan NASA’nın Uzay Bilimleri Enstitüsü’nün yöneticiliğine getirilecek olan James Hansen, ABD senatosunda ifade verecek ve dünyanın kesin bir biçimde ısındığını ve “bu ısınmanın yüzde 99 ihtimalle doğal bir döngü olmadığını, karbondioksit ve çeşitli suni gazların atmosfere salınmasıyla gerçekleştiğini” söyleyecekti.³ Aynı yıl, Birleşmiş Milletler’e rapor hazırlamak ve danışmanlık sunmak için Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli kuruldu. Sera gazı oranlarını tehlike arz etmeyecek belirli bir seviyede tutmayı amaçlayan Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ise 1992 yılında kabul edildi. Birleşmiş Milletler üyesi tüm ülkelerin 1992’de imzaladığı, 1995’de de çoğu tarafından onaylanan bu anlaşmanın ne net hedefleri, ne bu hedeflere ulaşıp ulaşılmadığını kontrol edebilecek sistemi, ne de ülkelerin anlaşmaya uymasını sağlayacak bir otoritesi mevcuttu. Sonraki on yıllarda, sözleşmeye imza atan 200 ülkenin neredeyse hepsi kendi salınımlarını düşürmek için çabalamış olsa da denetleme ve dayatma konusunda hiçbir anlaşmaya varılamadı. Ne hesap soranın ne de hesap verenin olduğu bir ortamda, ABD, Çin ve Hindistan arasındaki anlaşmazlıklar, gerçekçi bir plana dayanmayan büyük hedefler, didişmeler ve küresel iktidar politikalarının yükü altında ezilen konferanslar birbiri ardına gelirken, özellikle Kuzey Amerika ve Asya’nın artan enerji tüketimini karşılamak için kullanılan yakıtların saldığı karbondioksit küresel sera gazı salınımını 1990’lara kıyasla yüzde 35 artmıştı.⁴

Küresel ısınmanın kontrolden çıkarak hızlanmasını engellemenin bir tek kesin yolu var, o da karbondioksit salınımı derhal durdurmak. IPCC raporunda da sert bir şekilde söyleniyor bu: “Ancak toplam CO₂ seviyesini sınırlandırarak ve salınımları sıfıra yakın bir yere düşürerek iklim değişikliğini azaltabilir ve küresel sıcaklıkla-

³ Philip Shabecoff, “Global Warming Has Begun, Expert Tells Senate,” *The New York Times*, 24 Haziran 1988.

⁴ ABD Çevre Koruma Ajansı, “Climate Change Indicators in the United States: Global Greenhouse Gas Emissions” (Mayıs 2014’te güncellenmiştir).

rı sabitleyebiliriz”⁵ Atmosferde ve okyanuslarda bulunan mevcut CO₂ seviyesiyle zaten sanayi öncesine kıyasla en az 1-1,5 derecelik, hatta belki 2,5-3 derecelik bir ısınmayı garantilemiş durumdayız. Bundan sonra ister arabamızı çalıştırarak, ister telefonumuzu şarj ederek olsun, atmosfere salacağımız her CO₂ bu durumu daha da kötüleştirecek. Şu an itibarıyla bile yüzyıllar sürecektir ciddi iklimsel etkiler bizi bekliyor. Yine ne yazık ki, günümüz küresel politikasının durumundan ötürü, dünya çapında kapsamlı ve uygulanabilir bir CO₂ yasağı getirebilme fikri abesle iştigalden başka bir şey değil.

Peki ya başka çözümler yok mu? Azaltım çabaları? Ekonomimizi karbondan arındırma çalışmaları? Kömür ve petrol yerine yenilenebilir ya da nükleer enerji kullanmak? Peki ya karbon vergisi? Emisyon üst sınırı ve ticareti programı, karbon yakalama ve depolama, atmosferden karbon toplama ve iklim mühendisliği? Çok geç olmadan bu yöntemlerle CO₂ salınımımızı azaltabilir miyiz, ya da en azından hafifletebilir miyiz?

Karbon bazlı fosil yakıtlara olan bağımlılığımızı bitirmek, yani küresel ekonomiyi karbondan arındırmak, CO₂ salınımımızı durdurmanın en sağlam yolu. Fakat maalesef dünyayı karbondan arındırma planları küresel kapitalizmle hiçbir şekilde bağdaşmıyor. Kapitalizmin yatırım toplayabilmesi için gelir üretmesi gerekiyor, gelir üretmesi için de büyüme. Küresel ekonomik büyüme, hatta sadece temel ekonomik istikrar bile, ucuz ve verimli enerjiye dayanıyor.

Küresel ekonomiyi karbona alternatif bir enerji kaynağı bulmadan karbondan arındırmak için dünyadaki enerjinin yüzde 80’ini kesmemiz gerekiyor. Bu da Büyük Buhran döneminin işlerin durgun olduğu bir sezon sonu kadar sıradan gözükmesine sebep olacak

⁵ Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli, Working Group III, “Chapter 7: Energy Systems,” Climate Change 2014; *Mitigation of Climate Change: Working Group III Contribution to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change* (New York: Cambridge University Press, 2014), s. 527.

dünya çapında bir ekonomik çöküş demek. Karbona alternatif bir enerji kaynağı *bulduğumuz* bir karbondan arındırma senaryosu ise bu kadar vahim olmasa da zor. En güvenilir çalışmalar bile CO₂'yi nispeten düşük ama yine de tehlikeli olabilecek bir seviyede sabitleyebilmemiz için uzun dönemli bir kemer sıkma politikasına ihtiyaç duyduğumuzu gösteriyor. Potsdam İklim Etkileri Araştırma Enstitüsü, karbondioksit yoğunluğunu 450-500 ppm seviyesinde tutabilmemiz için bile (ki bu 2 derecelik ısınmayı engellemek için gerekli olan seviyenin üst limitinin 100-200 ppm üzerinde) büyümeyi yavaşlatmamız, ekonomiyi daraltmamız ve Büyük Durgunluk dönemini sonu gözükmeyen bir vakte kadar uzatmamız gerektiğini söylüyor.⁶ Bugün dünyanın hiçbir toplumu düşük karbon salınımı için kendi isteğiyle ekonomik büyümeden feragat edecek değil, hele ki ekonomik gücün en büyük statü kaynağı olduğu bu düzende.⁷ Avrupa'da kemer sıkma politikalarının yol açtığı politik krizler, olası bir karbon salınımını kısıtığımız bir gelecekte yaşayacaklarımızın yanında devede kulak kalıyor.

IPCC'nin umut verici 2014 azaltım raporunda, küresel ısınmanın en kötü etkilerinin küresel ekonomik büyümede 0.06 oranında hafif bir düşüşle önlenebileceği öne sürülüyor.⁸ Rapora göre, petrol ve kömür üretimine giden yatırımlar yenilenebilir enerji, nükleer enerji ve karbon yakalama ve depolama teknolojilerinin araştırma fonlarına aktarıldığı takdirde, gayrisafi küresel hasılaya pek zeval gelmeden, 30-40 yıl içerisinde karbondan arınmayı başarmamız mümkün görünüyor. Raporda yazılanlar doğru olabilir, ama IP-

⁶ "IPCC AR4 raporundaki CO₂'yi 550 ppm'de sabitlediğimiz modellerde 2050 yılının GDP'si ufak artış ile 4% kayıp arasında değişiyor. Benzer bir hedef için (500-550 ppm) Stern Review -2 ile 5% arasında değişen GDP kayıpları tahmin ediyor." Ottmar Edenhofer, vd., *RECIPE (Report on Energy and Climate Policy in Europe): The Economics of Decarbonization* (2009).

⁷ Roger Pielke Jr. buna iklim politikasının "demir kanunu" diyor: "Ekonomik büyüme politikaları ile salınım azaltım politikaları karşı karşıya geldiği her sefer ekonomik büyüme kazanır." Roger Pielke Jr., *The Climate Fix: What Scientists and Politicians Won't Tell You About Global Warming* (Basic Books: New York 2010), s. 46.

⁸ Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli, "Summary for Policymakers," *Climate Change 2014: Mitigation of Climate Change*.

CC'nin verdiği rakamlar tahminden ziyade spekülasyona dayanıyor. Zira raporun sonuçlarının dayandığı yenilenebilir enerji ve karbon yakalama teknolojileri henüz geliştirilme aşamasında. Ne önemli bir değişim yapacak kadar büyük ölçekte çalışıp çalışmayacaklarını ne de karbon yakıtlardan ne ölçüde pahalı olacaklarını biliyoruz. Ayrıca IPCC'nin bu sonuçları, politik etki altında kalmaktan ekonomik etkileri hafife almaya kadar pek çok açıdan eleştirilere maruz kalıyor.⁹

Derdimize dert katacak ama söylemeden olmaz: Yapımı uzun yıllar sürmüş dünya çapındaki enerji altyapısını yenilemek maalesef kolay bir şey değil. Dünyanın en önemli enerji analistlerinden Vaclav Smil'e göre, "Fosil yakıtlardan fosil olmayan yakıtlara geçişin tahmin edilenden zor olmasının başlıca beş nedeni var: Değişimin büyüklüğü; alternatif yakıtların düşük enerji yoğunluğu; yenilenebilir enerji üretiminin oldukça düşük güç yoğunluğu; yenilenebilir enerji üretiminin süreklilik sıkıntısı ve yenilenebilir enerji kaynaklarının eşitsiz dağılımı".¹⁰ Karbonsuz ya da en düşük düzeyde karbonun kullanıldığı bir enerji altyapısı kurmak ve uygulamaya geçirmek, eğer böyle bir şey mümkünse bile, on yıllar alacaktır. Bizim o kadar zamanımız yok. Bundan 20 yıl sonra, 2035'te bile çok geç kalmış olacağız.¹¹ Hatta şimdi bile muhtemelen çok geç kalmış durumdayız.

Karbondan arındırma ve küresel enerji altyapısını tekrardan inşa etme konusunda mühim bir sorun daha var, o da başat yenilenebi-

⁹ Bkz. Nafeez Ahmed, "IPCC reports 'diluted' under 'political pressure' to protect fossil fuel interests," *The Guardian*, 15 Mayıs 2014; Dimitri Zenghelis, "Richard Tol's flawed claims about the Stern Review," *Business Spectator*, 9 Nisan 2014; Biofuelwatch, vd., "IPCC support for 'false solutions' denounced by climate justice activists," ortak basın açıklaması, 13 Nisan 2014.

¹⁰ Vaclav Smil, *Global Catastrophes and Trends: The Next 50 Years* (Cambridge, MA: MIT, 2008), s. 82.

¹¹ "Bir enerji formunu bir başkasıyla değiştirmek çok zaman alır." Vaclav Smil, "A Skeptic Looks at Alternative Energy," *IEEE Spectrum* 28 Haziran 2012. Ayrıca bkz. Arnulf Grübler, Nebojša Nakićenović, ve David G. Victor, "Dynamics of energy technologies and global change," *Energy Policy* 27 (1999), s. 247–280.

lir enerji olmaya aday güneş ve rüzgâr enerjilerinin ampulleri yanık, EKG ve solunum cihazlarını çalışır ve sunucuları veri aktarır halde tutacak enerjiyi sağlayacak kadar istikrarlı olmaması. “Elektrikle ilgili merkezi ve inatçı olgu, kullanılacağı anda üretilmesi gerektiğidir” diye yazıyor gazeteci ve tarihçi Gwynne Dyer. “Tabii bu, elektrik sağlama sorumluluğu olanlar için çok önemli bir sorun yaratmaktadır çünkü... talep, hafif bir yaz hafta sonundan (yirmi gigavat) soğuk bir kış ortası gecesine (altmış gigavat) üç kat farklılaşabilir.”¹² Güneş ve rüzgâr enerjisini zayıflatan şey, değişken talep sorunu ve değişken arz sorunudur; ikisinin de üretimi günden güne, saatten saate değişen havanın durumuna bağlıdır. Kitabında Dyer şöyle yazıyor:

Talebin çılgınca dalgalanan düzeyleriyle başa çıkmak zorunda olan büyük şebekelerin yöneticilerinden tedarik kaynağının öngörülemez bir şekilde dalgalanmasıyla da uğraşmaları isteniyor ve yapacaklar şeyler sınırlı. Çok tartışılmasa da yüzde 20’lik elektrik üretim karışımına ulaşan sadece iki ülke var: Almanya ve Danimarka [son zamanlarda yüzde 27 civarındalar]. Çoğu şebeke yöneticisi bu oranın üzerinde yenilenebilir enerji kullanma konusunda isteksizler.¹³ Kısa dönemli rüzgâr değişimlerini tahmin eden programlarla yüzde 50’ye çıkmaya ikna edilebilirler, ama bundan fazlasına... rüzgâr azaldıkça tüm şebekenin periyodik çöküşler yaşayacağını kabullenmeden çıkmak mümkün değil.¹⁴

Fiyat performans oranı karbona kıyasla çok daha kötü olduğundan, yenilenebilir enerjinin karbon yakıtlara alternatif olabilme ihtima-

¹² Gwynne Dyer, *İklim Savaşları*, çev. Füsün Özlen (İstanbul: Paloma Yayınevi, 2013), s. 129.

¹³ Almanya yakın zamanlarda elektriğinin yüzde 27’sine yakını, güneş pili, rüzgâr, hidroelektrik ve biyoenerji gibi yenilenebilir kaynaklardan sağlamayı başardı. Fakat bunun bir bedeli olabilir. Almanya’daki sanayi enerji fiyatlarının artışı ekonomistleri ve enerji uzmanlarını endişelendirmekte. Daniel Yergin’e göre “Almanya’nın izlediği bu yol ülkenin dünya ekonomisindeki rekabetini düşürecek, ülkeyi iş ve sanayi yatırımları bakımından kötü etkileyecek ve genel ekonomiye ve hane gelirine darbe vuracak.” Matthew Karnitschnig, “Germany’s Expensive Gamble on Renewable Energy,” *Wall Street Journal*, 26 Ağustos 2014.

¹⁴ Dyer, *age*, s. 130. Dyer’in kullandığı kaynak veriler için bkz. George Monbiot, *Heat: How to Stop the Planet Burning* (London: Allen Lane (Penguin), 2006), s. 100–123.

li pek çok kişi tarafından sorgulanıyor. Küresel ısınma konusunda acilen bir şeyler yapılması gerektiğini her fırsatta dile getiren James Hansen bile bu konuya şüphayle yaklaşıyor: “Pek çok enerji uzmanına göre, yenilenebilir enerji öngörülebilir gelecekte elektrik ihtiyacımızı karşılayamayacak. Büyük ölçekli baz yük elektrik üretimini karbonsuz sağlayabileceğimiz, geniş çapta üzerinde uzlaşmış iki yöntem var: İlki karbon yakalama ve depolama teknolojileriyle beraber kömür kullanımı, ikincisi ise nükleer enerji.”¹⁵

2013’te Hansen ve üç bilim insanı, birlikte kaleme aldıkları ve tartışmalara sebep olan açık mektuplarında şöyle diyorlardı: “Rüzgâr, güneş, biyo-kütle gibi yenilenebilir enerjiler, enerji ekonomilerinin geleceğinde elbette bir rol sahibi olacaklar. Ama bu enerji kaynaklarının küresel ekonomiye yetecek düzeyde ucuz ve istikrarlı enerji üretecek kadar hızlı büyümeleri mümkün değildir. Her ne kadar kâğıt üzerinde nükleer enerji kullanmadan iklimi istikrarlı hale getirebiliyorsak da, pratikte bunu nükleer enerjisiz yapmamız mümkün gözüküyor.”¹⁶ Nükleer fisyon, başa çıkamayabileceğimiz ölçüde büyük bir atık sorunu yaratıyor. Üstelik karbon salınımını CO₂’yi 450 ppm’nin altında tutacak kadar azaltmak istiyorsak, önümüzdeki 35 yıl içinde, dünya çapında 12 binden fazla nükleer santral inşa etmemiz gerekiyor. “Bu da 2050 yılına kadar her gün yeni bir santral açılmasına denk düşmekte.”¹⁷ Böyle bir şey yapabilmemiz, özellikle Three Mile Island, Çernobil ve Fukuşima kazalarının ürkütücü sonuçlarını da göz önünde bulundurduğumuzda, olası gözüküyor.

Bir diğeri sorun da řu: Farz edelim ki, dünyadaki tüm ölkeler küresel ölçekte bir karbondan arındırmaya karar verdiler. Peki bu nasıl uygulanacak? Birkaç ölkede karbon kullanımlarını düşürecek sıkı kar-

¹⁵ Hansen, *Storms*, s. 193.

¹⁶ James Hansen, Ken Caldeira, Kerry Emanuel, ve Tom Wigley, “Top climate change scientists’ letter to policy influencers,” CNN, 3 Kasım 2013.

¹⁷ Pielke, *age*, s. 116.

bon vergileri uygulamaya başlamış olsa da dünyadaki toplam salınım miktarı artıyor. ABD'ye, Çin'e, Rusya'ya ve Hindistan'a kullandıkları kömür ve petrol için vergi ödetebilecek yaptırım gücü kimde var? Karbonun fiyatı hakkında muhakkak uluslararası bir anlaşma yapılması gerekiyor ama bu da pek olası gözüküyor. Zira Amerikalı ve İngiliz bilim insanları ve ekonomistler (CO₂ salınımı konusunda ortak ekonomik menfaatleri olan zengin ülke mensupları) karbonun fiyatının ne olması gerektiği konusunda katiyen hemfikir olamıyorlar. "Ton başına birkaç dolar olmalı diyen de var, birkaç yüz dolar olmasını savunan da."¹⁸ Ekonomist Michael Grubb ise bu sorunu şöyle anlatıyor:

Fayda maliyet analizi iklim değişikliğine uygulandığında "CO₂'nin sosyal maliyetinin", yani salınan ton başına verilen zararın, ne olduğunu kimse bulamıyor. Gösterildiği gibi, bu hesabın sonucu diğer her şeyden daha da belirsiz çıkıyor. Karşıt düşüncelerin olduğu bu ortamda nesnel bir cevap sunulamıyor, bilakis insanların değer ve varsayımlarına bağlı sonuçlar üretiliyor. İklim politikalarını üretenler "ölçülemez fayda tahminleriyle" boğuşmak zorunda. Dünyanın en iyi ekonomistleri bile bu sorunu çözmek için ortak bir payda bulamadıklarını kabul ediyor. Hatta konunun diğer tüm boyutlarını geçelim, sadece salınımların zamanla oluşan etkilerinin bile nasıl ölçüleceğini bilemiyorlar.¹⁹

Fosil yakıt yatırımları birbirine eş olmayan, değişen küresel iklimden eşitsiz şekillerde etkilenecek ve üstüne üstlük de birbiriyle ekonomik rekabette olan toplum ve ülkelerin bir ton CO₂'nin fiyatının ne olacağı konusunda bir uzlaşma sağlamaları pek olası değil. Bu da dünya çapında katı bir karbon vergisi düzenlemesini ihtimal dışı bırakıyor. Bu dediklerimin gereğinden fazla karamsar olduğunu düşünüyorsanız, bir de şu yönden bakın: Toplam karbondioksit

¹⁸ Michael Grubb, Jean-Charles Hourcade, ve Karsten Neuhoff, *Planetary Economics: Energy, Climate Change and the Three Domains of Sustainable Development* (New York: Routledge, 2014), s. 28.

¹⁹ *Age*, s. 29.

salınımlarının yüzde 48'inden üç ülke sorumlu; Amerika, Rusya ve Çin. Bunlardan hiçbiri ülke çapında karbon vergisi uygulamıyor. Yine, bu ülkelerden ikisi fosil yakıt ithalatçısı ve bu iki ülke üçüncünün enerji piyasalarının büyümesine muhtaç durumda. Dahası, karbon vergileri sadece fosil yakıt üreticilerinin değil, seçmenlerin de muhalefetine uğruyor. Avustralya 2014'te karbon vergisini se- çimle yürürlükten kaldıran ilk ülke olarak tarihe geçmiş bulunuyor.

Pek çok insan, bu tip vergilerin konulması yerine zamanında asit yağmurlarının önünü almayı sağlamış olan sisteme benzeyen “emisyon üst sınırı ve ticareti” programıyla yapılacak bir karbon- dan arındırmayı savunuyor.²⁰ Emisyon üst sınırı ve ticareti progra- mında, salınım yapan tarafların salınım kredileri oluyor, bu krediler taraflar arasında alınıp satılabilir, böylece uyum maliyetleri en aza indirilirken salınımlar sınırlandırılıp zamanla azaltılıyor. Gel- gelelim Nobelli ekonomist ve stratejik sistem kuramcısı Thomas Schelling, karbon ticaretinin başarılı olamayacağına dair ikna edici bir sav ortaya atıyor. Schelling, “teşviklerin ve tanımlanmış yüküm- lülüklerin gerekliliğine ve ticaretin mezzetlerine” inansa da “kar- bon salınımları için böyle bir düzenlemenin işe yarayacağını hayal dahi edemiyor”.²¹ Gereçekleri basit. Birincisi, “ciddi bir düzenleme yapılacaksa, salınım haklarını, sadece önümüzdeki on yılı değil, onlarca yıllık uzun bir süreyi düşünerek tahsis etmenin gerekliliği”. Önümüzdeki yüz yıl boyunca salınım sınırlarının ne olacağı ya da bu sınırları aşanların ne kadar ceza ödeyeceğini belirleyecek, üze- rinde mutabık kalınmış bir yöntem yok. İkincisi, “yüzyıl ortasına gelmeden, bir ülkenin toplam karbon sınırını aşp aşmadığını ölç- memizin mümkün olmaması”. Üçüncüsü, yürütmeyi sağlayacak ve sadece yoksul ülkeleri değil zengin ülkeleri de cezalandırabilecek

²⁰ Emisyon üst sınır ve ticaretinin, ya da ödenek tabanlı ticaretin Sülfür Dioksit (SO₂) kirliliğiyle (asit yağmuru) geliştiğini savunan tarih çalışması için bkz. Daniel Yergin, *The Quest: Energy, Secu- rity, and the Remaking of the Modern World* (New York: Penguin, 2011), s. 475–483.

²¹ Thomas C. Schelling, “What Makes Greenhouse Sense?” *Strategies of Commitment and Other Essays* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2006), s. 27–44. 36. Schelling'in çalışmalarından beni haberdar ettiği için Deak Nabers'e teşekkür ederim.

bağımsız bir kurulun nasıl işleyeceği ya da otoritesini nereden alacağını bilinmemesi. Schelling'in işaret ettiği üzere, "küresel ısınmanın büyüklüğüne uygun şekilde cezalar verebilecek uluslararası bir düzenlemenin tarihte eşi benzeri yok... Böyle bir şey hiç olmadı, böyle bir şeyin nasıl olacağını tasarlamak bile güç."²² Kaldı ki insan ticareti, soykırım, işkence, kimyasal silah kullanımı ve saldırı savaşı gibi uluslararası hukuku ihlal eden suçlar, çoğunlukla da bu suçları yasaklayan antlaşmaların altına imza atan devletler tarafından işlenmeye devam ediyor. Atmosfere karbon salma konusunda farklı davranılacağını ümit etmek sadece sorumsuzluk olur.

Karbondioksit salınımlarımızı azaltamayacak olmamız nedeniyle, belki de karbondioksiti yerin altına gömmeyi denemeliyiz. Teknolojik bir çözüm olarak ortaya atılan karbon yakalama ve depolama (KYD) yöntemi tam da bunun için tasarlandı. KYD ile bacaların ucuna borular koyarak atık CO₂'yi topluyor, sonra da topluca başka bir yere gömebiliyoruz. KYD'nin sıkıntısı, yeni ve pahalı bir teknoloji olmasından ötürü yeterince hızlı ve küresel ölçekte uygulanacak bir şekilde geliştirilmesinin zor, böylece de bir değişim yaratabilme şansının zayıf olması. Uluslararası Enerji Ajansı'na göre, ısınmayı 4 derecenin altında tutacak KYD teknolojileri yaratmak için yıllık *en az* 5-6 milyar dolar arası yatırım yapılması gerekiyor. 2013 itibariyle, KYD'ye aktarılan toplam yatırımların yıllık ortalaması 2 milyar dolar civarında.²³ IEA'nın 2009 KYD yol haritasında, 2020'ye kadar 100 KYD projesinin tamamlanması öngörülürken, 2013 yılına kadar sadece 4 tanesi tamamlanabilmiş durumda, 9'u da yapım aşamasında. İşleyen dört proje toplamda 50 milyon karbon depolayabilmiş. Sadece 2012'de atmosfere saldıığımız CO₂ miktarı bunun 200 katı.²⁴ Daha yakın zamanda yayımlanan IEA

²² Age., s. 36–38.

²³ Bu rakamlar IEA'nın 2013 raporundan. Uluslararası Enerji Ajansı, *Technology Roadmap: Carbon Capture and Storage*, 2013, s. 10–11.

²⁴ C. Le Quéré, vd. "Global carbon budget 2013." *Earth System Science Data* 6 (2014), s. 235–263. 253. *Wall Street Journal*'da yazan Keith Johnson IEA'nın 2009 Yol Haritası'ndaki en bariz sorunları şöyle açıklıyor: "Raporun en başında 2050'ye kadar yapılacak 2,5-3 trilyon dolarlık 'ek yatırı-

raporlarından da görülebileceği üzere, karbon yakalama ve depolama konusundaki ilerlemeler güven vermiyor. IEA şöyle yazıyor: “Piyasalar KYD’nin sağladığı kamu yararını önemsemediğinden ve bu teknolojiyi erken benimseyip kullanmaya başlayanların da ne oranda fayda sağladıkları tam anlaşılmadığından mevcut durumda özel kurumların KYD’ye yatırım yapması için çok az ticari sebep bulunuyor.”²⁵ Devlet teşviklerinin ya da düzenlemelerinin olmadığı bir ortamda, karbon yakalama ve depolama teknolojilerinin fark yaratacak bir boyut ve hızda gelişebileceğini düşünmek için hiçbir neden yok, kömür ve petrol şirketleri politik güçlerini korudukça da KYD’den küresel ısınmaya çözüm sağlayacak kadar kuvvetli bir “devlet tutumu” beklemek için de.

Havadaki karbondioksiti çekmek de önerilen teknolojik çözümler arasında. Bu yöntem de yakalama ve depolama yöntemi gibi hem çok maliyetli hem de şimdilik az geliştirilmiş durumda. Roger Pielke Jr’ın aktardığına göre, “hava toplama yönteminin tüm adımlarının ve ölçeğinin ne olduğu, nasıl çalışacağı, enerji kullanımı ve mühendislik maliyetlerinin ne kadar olacağına dair elimizde hiçbir veri yok.”²⁶ Bu tip teknolojiler üzerine elbette araştırma ve geliştirme çalışmaları yürütmeliyiz. Bir yandan bu çalışmaların hızlı ve kolay çözümler sunmaktan olabildiğince uzak olduğunun da farkında

rımlar’dan bahsediliyor. Raporda sürekli trilyon dolarlık rakamlardan söz ediliyor, bu sebeple de gerçek maliyetin ne olduğunu anlamak zorlaşıyor. Birkaç sayfa sonrasında mesela, yapılacak tüm karbon yakalama projelerinin ‘ek masrafinin’ 5.8 trilyon dolar olacağı söyleniyor. Ek olarak dünya çapında 2050’ye kadar 3.400 tane karbon yakalama projesi yapmanın zorluğu var: Yılda ortalama 85 projeye denk düşüyor bu, yüzyılın ortasına kadar her sene 85 proje, ya da dört günde bir proje. Yeni başlayan beyzbol atıcıları oyun başına böyle bir oranı tutturamıyor iken büyük ölçekli karbon yakalama projelerinin bu hızda yapılıp, taşınıp, kurulup, test edilip, uygulamaya geçirildiğini düşünün. Bir de üstüne yakalanan milyonlarca ton karbon dioksiti koyacak yer bulun. Ne de olsa depolama olmadan karbon yakalama anlamsız bir şey. Yakalanan karbon salınımları boru hatları aracılığıyla yer altına depolanmalı. IEA’nın 360.000 kilometrelik boru hattı gerektiğinden bahsetmesi sizi ikna etsin artık. Dünya etrafında dokuz sefer dolaşmaya eş değer bu.” Keith Johnson, “Catch Me If You Can: Does the IEA’s Carbon Capture Plan Make Any Sense?” *The Wall Street Journal*, 14 Ekim 2009.

²⁵ Uluslararası Enerji Ajansı, *Technology Roadmap: Carbon Capture and Storage*, s. 21.

²⁶ Pielke, *age*, s. 135.

olmalıyız. Hızır gibi yetişecek spekülâtif teknolojik çözümlerden medet umma vakti geçti. Şu anda küresel bir iklim krizinin ortasında, olağanüstü halde yaşıyoruz. Bu toplumsal kriz hem acilen bir şeyler yapmayı, hem de uzun süreli bir uyum sürecini gerektiriyor. Yaklaşan fırtınaya hazırlanmamız gerek - otuz ya da kırk yıl sonra değil, hemen şimdi.

Kimileri yaklaşan fırtınayı yeryüzünü kaba saba bir yöntemle soğutarak engelleyebileceğimizi düşünüyor. Bu yöntem sıklıkla yöntemin kendisini olduğundan daha saygınlı gibi gösteren ikiyüzlü bir terimle, yani “iklim mühendisliği” terimiyle anılıyor. Biz isterse-niz bu yöneme “güneş radyasyonu idaresi” diyelim.²⁷ Uygulanması en olası olan basit bir teknolojik plan: Dünyanın yansıtılabilirliğini, yani albedosunu arttırmak için stratosfere sülfür örtüsü çekiyor, böylece güneşten gelen ışınların daha büyük bir kısmını uzaya geri yansıtarak yeryüzünün soğumasını sağlıyoruz. Küçük bir ülkenin ya da büyük bir şirketin bile tek başına uygulayabileceği bu yöntem ucuz olmasına ucuz ama ciddi kusurları bulunuyor. Stratosferik sülfür aerosollerini kullanarak gezegeni soğutmak tehlikeli bir şey. Sülfür toksik bir gaz, ozonu delebilir ve yüksek albedo patlayan yanardağların küllerinin sebep olacağı zararı artırır. Diyelim ki sülfür parçacıklarıyla atmosferi yoğunlaştırdık ve Pinatubo ya da Eyjafjallajökull yanardağlarından biri patladı. Böyle bir durumda patlamayla etrafa saçılan aerosoller atmosferi daha da yoğunlaştıracak,

²⁷ Schelling’in belirttiği gibi, “iklim mühendisliği” terimini tuhaf bir şekilde kullanıyoruz: “İklim mühendisliği yapay bir şeyi ima ediyor. Diyelim ki dünyanın üst atmosferinde hep bolca sülfür aerosollerini olmuş olsun ve zaman zaman artıp zaman zaman azalsınlar ve karbon dioksit seviyesi de zaman zaman artıp azalsın. Böyle bi durumda sera sorunu yaşadık diyelim, buna infrared emen madde oranıyla ışığı yansıtan madde oranı arasındaki dengesizlik derdik. CO₂’yi azaltıp sülfürü arttırdığımızda bu yapay bir şey olurdu. Kuzey kutbundaki buzullara karbon karası koyup eritsek, buna iklim mühendisliği derdik; küresel ısınmadan dolayı erimeye bıraksak ise buna iklim mühendisliği demezdik. Sierralar’a ve Rocky Dağı’na daha fazla kar yağmasını sağlasak, böylece Kaliforniya ve Kolorado’nun su rezervini arttırsak ve kayak pistlerini geliştirek, buna iklim mühendisliği demezdik. Antarktika’ya kar yağdırmayı öğrensek, ve oraya su depolayarak deniz seviyesini alçaltsak, buna iklim mühendisliği derdik.” Thomas Schelling, “The Economic Diplomacy of Geoengineering,” *Strategies of Commitment and Other Essays* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2006), s. 45–50.

biz de 1816'da Tambora Yanardağı'nın patlamasıyla meydana gelen şiddetli soğumanın, yani "Yaz Yaşanmayan Yıl"ın bir benzerini yaşayacağız. Böyle bir olay tarımsal üretime ağır bir darbe vurup geniş çapta bir kıtlığa yol açar. Atmosfere bu şekilde sülfür salmamızın ısınmanın halihazırda yol açtığı değişimlere nasıl etki edeceğini de tam bilmiyoruz: Belki sülfürden dolayı kararan bulutlar daha fazla ısı emecekler ve buzullar üzerine yağın sülfür Grönland'dakine benzer bir "kara kar" etkisiyle buzulları daha hızlı eritecek. Nihai olarak ise en önemli mesele şu: Sülfür aerosol ile yapılan soğutma uzun dönemde işe yaramıyor. Uzaya daha çok ışıını geri yansıtmak hastalığın kendisine (sera gazlarına) çare bulmadan sadece semptomu (ısınmayı) azaltıyor. Sülfür aerosol ağır bir gaz olduğundan yer seviyesine (dolayısıyla bizim ve ekinlerimizin üzerine) çökelebiliyor. Bu yüzden de bu gazın sürekli bir şekilde atmosferin üst tabakalarına tekrardan eklenmesi gerekiyor. Olur da bir sebeple, diyelim yeni bir dünya savaşı çıktı, atmosfere sülfür eklemeyi bırakmak zorunda kaldık, böyle bir durumda ani ve durdurulamayan bir ısınma başlayacaktır.

İklim değişikliği "habis sorun" denilen bir sorundur.²⁸ Bir çözüm yolu olmayan, sadece daha iyi ya da daha kötü müdahale yollarının olduğu bir sorun. Bu sorunla başa çıkmanın en zor yollarından biri en üst düzeyde kolektif eylem gerektirmesi. Bu sorunu tek bir şehir, tek bir ülke ya da tek bir kıta tek başına çözemez. Ülkesinde kömürsüz ve petROLSÜZ bir ekonomi kurmak için dürüstçe ve açıkça uğraşın hiçbir siyasetçinin ne demokratik ne de oligarşik bir düzende şansı olabilir, zira böyle bir kemer sıkma politikası ya seçmenlerin sefalet ve ekonomik buhran içinde yaşamasına, ya gelirin ciddi bir şekilde yeniden bölüşümüne, ya da ikisinin birden gerçekleşmesine yol açar. Üstelik ülkesinin ucuz karbona bağımlılığını bitirmek için böyle bir kemer sıkma ve yeniden gelir bölüşümünü uygulatacak bir lider, politik, ekonomik ve askeri olarak ülkesini zayıflatmış ve

²⁸ Bunu en iyi açıklayan Mike Hulme'dır. Mike Hulme, *Why We Disagree About Climate Change: Understanding Controversy, Inaction, and Opportunity* (New York: Cambridge, 2009), s. 334–337.

yalnız bırakılmış bir duruma itmiş olacaktır. Bütün dünya küresel ısınmayı çözmek için beraber çalışmalıdır, ama ne yazık ki dünyanın politik düzeni ve toplu yaşamı karbon sayesinde işlemektedir. Dünyanın pek çok ülkesinin sıkı ve entegre bir ekonomi oluşturabilmiş olmasını kömür ve petrole borçluyuz. Karbon sayesinde kurulmuş ve sürdürülegelmiş bilgi, enerji ve nakliye altyapıları olmasa, kurtarmak için uğraştığımız küresel bir uygarlık da olmayacaktı.

Üçüncü Bölüm

Karbon Politikaları

“Aşağıdan yukarıya tırmanıyor yok oluş,
Ve yukarıdan aşağıya çöküyor, ahengi bozulmayan
Berbat notalardan oluşan bir makamda”

William Wordsworth, “Değişkenlik”

Bir bal arısı kolonisi yeni bir yuva arayışına girdiğinde, tarlacı arılar kovan alanı bulabilmek için dalga dalga keşfe çıkar.¹ Arılar keşiften döndükçe, diğer arılar için dans etmeye başlarlar. Her keşif grubunun dansı koloninin taşınabileceği farklı bir konumun yerini anlatmaktadır. Başka arılar keşiften döndükçe, buldukları şeye göre, danslardan birini etmeye başlar. Çok geçmeden yığınla arının farklı ritimlerde farklı danslar ettiği şamatalı bir toplantı başlar. Her dans farklı bir gelecek hayalidir. Danslardan biri yakınlardaki bir meşeye işaret ederken, diğeri uzakta bir karaağaca gidilmesini söyler, biri meşakkatli, diğeri kolay bir yolculuğu önerir. Zamanla danslardan biri arılar arasında popülerleşir ve bir bakmışız arıların çoğu o dansı etmektedir. Koloni kararını vermiştir ve yolculuğuna başlar.

¹ Bu sürecin detaylı açıklaması için, bkz. Thomas Seeley, *Honeybee Democracy* (Princeton: Princeton University Press, 2010).

İster arılarda isterse insanlarda olsun, politika, bedenlerin düzenler içinde enerjik dağılımıdır. Oy verme, köy meclisi toplantıları ve toplumsal müzakere gibi fikirler gücünü buradan alır: İnsanlar bir ya da diğer frekansta beraber hareket edebilmek için bir araya gelir. Bedenlerin düzenler içinde ne şekilde uzlaştığı, yönetimin nasıl olması gerektiği hakkındaki ideallere dayanmaz, daha ziyade titreşen bedenlerin iletişiminden, bedenlerin içinde bulundukları düzenlerden ve bu ikisinin etkileşiminden doğar.

Burada asıl nokta enerjidir: Enerjinin üretimi ve toplumun enerjisi. Arı kolonisi nasıl kendisini bal yapımı etrafında örgütlemişse, insan toplulukları da iş, at, buğday, kömür, petrol gibi şeyler etrafında örgütlenmiştir. Bedenlerin ekip biçme, üretme, düzen kurma ve enerjiyi dağıtma şekilleri iktidarın yapısını belirler. Perde arkasından egemen sınıf istediği kadar toplumun rızasını imal etsin, kontrol mekanizmalarını gizlesin ve kendilerinin hatasız olduğuna ve her şeyi bildiklerine kendilerini ikna etsin, fark etmez, iktidarın akışını ve kolektif bir organizmanın yapısını bedenlerin hareketi belirler.

Geride bıraktığımız 200 bin yıl içerisinde insanlık enerji üretim politikalarında üç büyük devrim geçirdi: Tarım devrimi, sanayi devrimi ve Büyük Hızlanma (kömürden çoklu fosil yakıt kullanımına geçiş). İnsanlar, tarım devrimine geçişle birlikte küçük klanlardan daha büyük gruplar halinde yaşamaya ve göçebelikten yerleşik yaşama geçmeye başladı, bu değişimler de bildiğimiz haliyle politikanın başlangıcı (yani *polis*'in, şehrin, kentsel yaşamın, 'uygarlığın' başlangıcı) oldu. Tarım alanlarının ve şehirlerin ortaya çıkışıyla, insanlar bir zamanlar başlıca besin kaynağımız olan toynaklı sürüleri gibi göç eden enerji kaynaklarının peşinde koşmayı bıraktı ve yaşadıkları yerde, koyun olsun, buğday ya da hurma olsun, kendi enerji kaynaklarını yetiştirmeye başladı. Tarlalarda, otlaklarda, kanallarda ve şehirlerde bedenlerin dağılımı, kabilelerden ya da kabile birliklerinden daha üstün toplumsal enerji formları

oluşturdu. Antik Uruk'ta, despotizm ve imparatorluk, taşkınlara bağlı sulama yöntemlerinin karmaşıklığıyla baş edebilen politik teknolojiler olarak ortaya çıktı. Çiftçiler ya da kabileler su yollarını taraklamanın ve buğdayı büyüme mevsimlerinin kritik zamanlarında biçmenin gerektirdiği kitlesel işgücünü kendi başlarına idare edebilecek güçte değillerdi. Bu yüzden de bunları sağlayacak ve üretimi kontrol edebilecek merkezi ve mutlakiyetçi rejimler ortaya çıktı. Tarımın taşkınlara ya da karmaşık sulama yöntemlerine dayanmadığı farklı diyarlarda, feodalizm gibi daha az merkeziyetçi politik teknolojiler gelişti.

Tarımın icat edilmesinden yaklaşık 12 bin yıl sonra, sanayi devrimiyle birlikte fotosentetik kaynaklardan fosilleşmiş karbon kaynakların kullanımına geçildi. Böylece enerji için bitki ve hayvanlara olan bağımlılığımız ortadan kalktı. 19 ve 20. yüzyıllarda iktidar bambaşka şekillere bürünürken bedenler kömür madenlerinde, demiryollarında, üst üste yapılaşan şehirlerde bir araya gelmeye başladı. Bu da kitlesel sosyal demokrasiyi, devlet kaynaklı milliyetçiliği ve endüstriyel kapitalizmi ortaya çıkardı. *Karbon Demokrasi* kitabında Timothy Mitchell'in ileri sürdüğü gibi, kararlı ve iyice örgütlenmiş kömür işçilerinin sahip olduğu enerji akışını sekteye uğratabilme gücü, onlara eski feodal ya da mutlak sistemlerde sahip olamadıkları önemli bir nüfuz kazandırdı.² Tepedekiler artık işçileri dinlemek zorundaydı, zira işçi hareketinin önderliğini üstlenen kömür işçileri tüm ülkenin işleyişine sekte vurabilirdi. Kömür, liman işçileri, yük arabacıları ve demiryolu çalışanlarının sendikalar, genel grevler ve sabotajlarla yerel ekonomiyi felç edebilme güçleri sayesinde "endüstrileşmiş Batı'da çalışan insanlar on dokuzuncu yüzyılın sonlarından önce hayal edilemeyecek bir güç elde etti." Mitchell şöyle yazmaktadır:

² Timothy Mitchell, *Karbon Demokrasi: Petrol Çağında Siyasal İktidar*, çev. Fırat Berksun (İstanbul: Açılım Kitap, 2014).

İşçiler, bir sınıf kültürünün, ortak ideolojinin ya da siyasal düzenin zayıf bağlarından çok; çıkardıkları, yükledikleri, taşıdıkları, yığdıkları ve çalıştırdıkları, gitgide artan yoğun miktarda karbon enerjisi vasıtasıyla adım adım bir araya gelmekteydi. Enerjinin hareketini işbirliğiyle kesintiye uğratma, yavaşlatma ve yönlendirme eylemleri, kömür madenlerinin, demiryollarının, enerji santrallerinin ve bunların operatörlerinin üzerine tesis edilmiş, yeni bir ortak kudret biçimi, belirleyici bir siyasal mekanizma yarattı.³

20. yüzyılın ortasında Büyük Hızlanma ile birlikte sanayi toplumlarında fosil yakıt kullanımı çeşitlendirilip kömürün yanında petrol ve doğalgaz kullanılmaya başlanınca, bu kolektif güç giderek azaldı. Olabildiğince fazla emek gücü isteyen kömür ekonomisinden farklı olarak, petrol ve doğalgaz üretimi için nispeten az işçiye ihtiyaç duyuluyordu. İşçiler uzun süre güçlerini bir şekilde ellerinde tutmuşlardı fakat enerji üretiminin katı kömürden sıvı petrol ve doğalgaza geçmesi, kömür işçilerinin ve müttefiklerinin politik gücünü çok zayıflattı. Bu da bir iktidar teknolojisi olan kitlesel sosyal demokrasiyi baltaladı.

Bir avuç şirket, ülke ve bireyin sahibi olduğu ve çok iyi eğitilmiş teknisyenlerden oluşan küçük ekiplerin işleyişini yürüttüğü dağınık haldeki üretim şebekeleri sayesinde sıvı karbon stokları bizlere ulaşıyor. Kömürün yer altından insan gücüyle çıkarılması ve belirli demiryollarıyla dağıtım merkezlerine ulaştırılması gerekirken petrol ve gaz, makineler ve boru hatlarıyla ücra kuyulardan limanlara pompalanıyor, sıvı dolu tankerlerle dünyanın herhangi bir yerine yollanabiliyor, gideceği yer istendiği takdirde kolayca değiştirilebiliyor. Mitchell'ın da dediği gibi: "kömürün hareketi, her ucunda dalları olan ama tek bir esas kanala bağlı, birçok noktada muhtemelen dar geçitler yaratan, ağaçsı bir ağı takip etme eğilimindeyken, petrol çoğunlukla, bir elektrik ağına benzer şekilde, şebeke özellikleri gösteren, birden fazla olası yol içeren ve tıkanmalardan kaçınmak ya da arızaları aşmak için enerjinin akış yönünün değiştirilebileceği ağlar

³ Mitchell, *age*, s. 49.

üzerinde akmaktaydı.”⁴ Kömür uygarlığının merkezileşmiş hareket yolları üzerinden örgütlenebilen halkçı hareketler, petrol ve gazın değişken hareket yolları karşısında tamamen çaresiz kalmış durumda (Keystone XL petrol boru hattı gibi istisnai büyük örnekleri bunun dışında bırakıyorum).

Günümüzdeki politik düzenlemelerimiz, maddi gücün akışından güç alıyor ve onunla beraber hareket ediyor. Merkezileşmiş sistemler azınlığın kâr etmesini sağlayan teknisyenler tarafından idare ediliyor ve içerisinde tüketici bedenlerden oluşmuş kolektif organizmalar barındırıyor. En üstte, dünyanın enerji üretiminin aslan payını alan mülk sahipleri oligarşisi var. Bu en üsttekiler, işletmecilerden ve politikacılardan oluşan teknokrat yönetici sınıfını kullanarak topluma hükmediyor ve kitle iletişim araçları üzerinden yayınlanan seçimler düzenleyip hem kendi aralarında kontrole sahip olmak için yarışıyor hem de kendi iktidarlara için kamuoyunun rızasını almış oluyorlar. Çoğu insan seçimlere birer tüketici gibi katılıyor: Televizyondan seçim maçlarını izliyor ve devletin onayladığı bir avuç adaydan birine oy veriyor. Değişim yapmaya çalışan az sayıda aktivist ise sistematik kısıtlamalarla engelleniyor. Protestoya dayanan siyaset ve öfke dolu internet protestoları iktidardaki elitlere mesaj yollasa da bu yöntemlerle değişim getirecek baskılar uygulanamıyor. Toplu yürüyüşler ya da doğrudan eylemlerle sokaklara ne kadar büyük kalabalıklar çıkarsa çıksın, üretiminde bir rol oynamadıkları iktidarın işleyişine müdahale edemiyorlar. Sadece tüketiyorlar.

“Halkın İklim Yürüyüşü” örneğini ele alalım. 2014 Eylül’ünde ılıman, bulutlu bir pazar sabahı “tarihin en büyük iklim yürüyüşü”ne katılmak için 300 bini aşkın insan New York’un Central Park’ının batı yakası boyunca toplandı. Bu yürüyüş Birleşmiş Milletler’in o

⁴ Age, s. 65.

zamanki genel sekreteri Ban Ki-moon tarafından düzenlenen BM İklim Zirvesi öncesi gerçekleşiyordu. Bu zirvede yüzü aşkın dünya lideri yenilenebilir enerji yatırımları yapacaklarına, Küresel Güney’de yeşil kalkınmayı destekleyeceklerine, hukuki karbon yönetmelikleri düzenleyeceklerine ve ciddi tehdit altında olan ülkelerin iklim risklerine uyum sağlayabilmesi için işbirliği içinde çalışacaklarına dair kamu önünde taahhüt verecekti. Ben de hem serbest gazeteci olarak yürüyüşe katılanlarla konuşup ortamı anlamak için hem de yürüyen ‘halk’ın bir parçası olarak, yani kaygılı bir dünya vatandaşı ve suçluluk duyan endişeli bir Amerikalı olarak orada bulunuyordum.

New York’ta daha önceden de yürüyüşlere, Irak Savaşı protestosuna, Gaziler Günü’ne, Onur Yürüyüşü’ne, Cadılar Bayramı’na ve Karayip Festivali’ne katılmıştım. Bu yürüyüş de tıpkı diğerleri gibi sıkı sıkıya gözetilen ve yönetilen bir etkinlikti. Halkın İklim Yürüyüşü farklı görüşleri ve endişeleri olan 1500’ü aşkın kuruluşun katıldığı, lojistik bir kabustu. Bu kuruluşları bir arada tutabilmek adına yürüyüşe öncülük eden Avaaz ve 350.org ortak bir bildiri yayımlamaktan, somut taleplerde bulunmaktan ve belli bir hedefe ulaşmak için çalışmaktan vazgeçti. Yürüyüşün ana mesajı yürüyüşün kendisi olacaktı.

Gelgelelim yürüyüşün kendisinin nasıl bir mesaj verdiği tam olarak anlaşılamadı. Farkındalık yaratmak amaçlandıysa eğer, tonla bilimsel verinin, yıllar süren araştırmaların, dünyaca ünlü basın kuruluşlarında her gün bir yenisi çıkan haber ve makalelerin ve 1995’te Berlin’de Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi’nin kabul edilmesinden bu yana toplanan on dokuz BM konferansının yapamadığını bir yürüyüş nasıl yapabilir ki diye sormakta haksız olmayız. Eğer muhafazakâr ve ana akım Amerikalıların dikkatini iklim değişikliğine çekmek amaçlandıysa, Amerika’nın çoğunun zengin liberallerin kalesi olarak gördüğü bir şehirde bir grup çevrecinin katıldığı bir yürüyüşle bunu nasıl becerilebileceğini de

sorabiliriz. Ya da katılımcı kuruluşların politik gücü ve seçmenleri etkileme potansiyeli gösterilmek amaçlandıysa, bu seçmenlerin kim oldukları, nerede yaşadıkları, kime oy verdikleri ve ne sayıda olduklarını sormamız gerekir. Bu bilgilerin hiçbiri toplanmamıştı, o yüzden de bu yürüyüşün Amerika'nın siyasal sürecine, ya da herhangi bir siyasal sürece nasıl bir baskı uygulayabileceği anlamadı. Polis bariyerleriyle sıkı bir şekilde kontrol edilen kalabalık asıl muhatabı olması gereken Birleşmiş Milletler binasından uzak, تنها sokaklardan geçirilerek Hudson Nehri kenarındaki boş arazilere salındı. Eylemcileri birleştirecek son bir toplanma olmadan anlaşılmayan bir sızlanmayla noktalandı yürüyüş. Atomlarına ayrılmış kalabalıktan geriye kalan binlerce birey, metrolara, arabalara ve internet üzerinden birbirlerine bağlı kalabildikleri, politik olarak kopuk yaşamlarına dağıldı.

Doğrusunu isterseniz, Halkın İklim Yürüyüşü bir demokratik duygular sefahatinden halliceydi, aktivizm temalı bir sokak festivali gibi ya da hashtagli Twitter kampanyalarının ete kemiğe bürünmüş haliydi. Kendinizi iyi hissetmenizi sağlayan ve belli bir zümreye ait olduğunuzu düşündürten ama yasama ve yürütmeden, idarenin nasıl işlediğinden tamamıyla bihaber bir etkinlikti.⁵ Yürüyüşün özündeki muazzam zayıflık göz önünde bulundurulduğunda, umabileceklerimizin en iyisi yürüyüşün hiçbir etki yaratamamasıydı. Ama maalesef başka yerlerde daha faydalı olabilecek örgütlenme enerjisi bu yürüyüşle harcandı, iklim aktivizminin politik nafileliği gözler önüne serildi ve yüz binlerce insan boş umutlarla rahatlatıldı.

Yürüyüşten iki gün sonra BM İklim Zirvesi'ne katılanlar böyle bir rahatlamayı bile yaşayamadı; sadece bürokratik sakinleştiricilerle yatıştırıldılar. Kongre merkezinin üst balkonunda yerimi aldığım da, Leonardo Di Caprio akıcı ve yumuşak açılış konuşmasının son dakikalarındaydı. Günün geri kalanında podyumun en uzağındaki

⁵ Bkz. Arun Gupta, "How the People's Climate March Became a Corporate PR Campaign," *Counterpunch*, 19-21 Eylül 2014.

bu koltuklarda oturan gazeteci ve izleyicilerle devlet adamlarının sıkıcı törenini izleyip durduk. Çözüm önerileri olarak büyüme ve finansman planlarından oluşan bir yelpaze sunulsa da, sanki herkes oraya dünya liderlerinin Samuel Beckett'in *Oyun Sonu* tiyatrosunun üst düzey bir uyarlamasını oynadığı, hiçbir yere varmayan kasvetli bir töreni izlemek için gelmişti.

Liderler birbirleri ardına podyumda aptalca sözler sarf ederek, ne bir yaptırımını ne de bir etkisi olan geç kalınmış salınım azaltma planlarına nasıl baş koyduklarını küstahça anlattılar. Rusya, Avustralya, Almanya, Hindistan ve Çin devlet başkanları gelmeye tenezzül bile etmemişti. Barack Obama ise herkesin birlikte çalışması gerektiğini anlattığı coşkulu bir nutuk attı. Çin'e fırça çekerken Amerika'nın salınımlardaki kayda değmeyecek azaltımlarını yüceltti. Tabii bunları söylerken de Amerikan kömürünün ve Amerikan tüketiminin Çin'in büyümesindeki katkısını göz ardı etti. Tanzanya devlet başkanı Jakaya Kikwete, Klimanjaro Dağı'nın eriyen buzullarından bahsettiği dokunaklı konuşmasında Afrika ülkelerinin küresel ısınmada yükümlülüklerinin az olduğundan ama buna rağmen bu sorunun ceremesini en çok onların çektiğinden yakındı. Nauru cumhurbaşkanı ve Küçük Ada Devletleri Birliği başkanı Baron Waqa, kendi ülkesi gibi varlığı tehdit altında olan ülkelerin uyum sağlayabilmesi için daha büyük yatırımlar yapılması gerektiğini hararetle anlattı. Çin Devlet Konseyi Başkan Yardımcısı Zhang Gaoli sert bir savunma yaparak Çin'in karbon salınımlarının "en kısa zamanda" zirveye ulaşacağını, ondan sonra da kişi başına düşen salınımların azaltılacağını taahhüt etti (Çin'in sert tavrı ancak Amerika-Çin iklim anlaşmasından sonra biraz daha yumuşayacaktı).

Pazar günkü yürüyüş ile salı günkü BM zirvesi arasında kalan pazartesi günü boyunca Manhattan'da birinden öbürüne koşturarak, daha somut sonuçlar vaat eden iki etkinliği takip ettim: Bunlardan biri adanın dar güney ucundaydı. Yüzlerce kararlı aktivist tehlikeyi göze alarak "Wall Street'e Akın Et" eylemini gerçekleştiriyordu.

Aynı zamanda adanın ortalarındaki Harvard Kulübü'nde bir grup devlet adamı, şirket temsilcisi, bankacı ve ekonomist bir araya gelmiş, Uluslararası Salınım Ticareti Derneği'nin (IETA) küresel karbon fiyatlandırma mekanizmasının nasıl işleyeceğini tartışıyorlardı.

Bandoyla, dansla ve Naomi Klein, Chris Hedges, Mamadou Goïta, Elisa Estronioli ve bilumum aktivistin konuşmalarıyla başlayan "Wall Street'e Akın Et" eyleminin mesajı, misyonu ve düşmanı netti. Eylemciler Wall Street'e yürüyerek gerçekleştirdikleri şiddetsiz doğrudan eylemle iklim değişikliğinin asıl sebebi olduğunu düşündükleri soruna, yani kapitalizme karşı duruyorlardı. Pankartlardaki isimler olağan şüphelilerdi: Hain Koch kardeşler, ExxonMobil ve Shell. Anarşistlerden, çevrecilerden ve eski *Occupy*'cılardan oluşan bu grup Arturo di Modica'nın Boğa Heykeli'nin etrafını birkaç saat trafiğe kapattıktan sonra Broadway ve Wall Street'in kesiştiği kavşağa vardı. New York Polis Departmanı eylemin başından sonuna kadar grubu kordon altında tutarak kontrolü hiçbir zaman elinden bırakmamıştı. Alçak uçan helikopterlerin gürültüsü altında yürüyen grubu iyi giyimli sivil polisler yakından takip ediyordu.⁶ Wall Street saatler öncesinden bariyerler ve atlı polislerle kapatılmış, eylemcilerin o tarafa geçebilme şansı hiç olmamıştı. Eylem bu yüzden daha başlamadan başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Eylemciler pes etmedi, Trinity Kilisesi'nin çan kulesinin altında, Broadway ile Wall Street'in kesiştiği kavşağı tuttular ve buradan gün batana kadar ayrılmadılar. Hava kararmaya başlayınca, polis grubu sıkıştırdı ve eylemcilere dağılmalarını emretti. Yerinden kıpırdamayan gözü pek yüz kırk yedi eylemci tutuklandı. Aralarında kutup ayısı kostümü giymekten sıırsıklam terlemiş bir aktivist bile vardı.

Ayaktakımı şehir merkezinde aynasızlarla çatışadursun, enerji sektörünün elit tabakası Harvard Kulübü'nde toplanmış karbon atıkları ticaretinden nasıl kâr edilebileceğini tartışıyordu. Uluslararası

⁶ Occupy Wall Street'in meşhur 'Hipster Polisi' NYPD Dedektifi Rick Lee.

Salınım Ticareti Derneği'nin (IETA) ilk panelinde, hükümet yetkilileri Kaliforniya ve Avrupa'da karbon fiyatlandırmasının karbon salınımlarını düşürdüğünden bahsetti. Çin'in Shenzhen şehrinin belediye başkan yardımcısı Tang Jie ülkesinin karbon piyasasını ve Shenzhen'in uzun dönemli kalkınma planlarını anlattı.⁷ Ertesi gün Zhang Gaoli'nin BM'de yapacağı sert ve neredeyse düşmanca konuşmanın aksine, Jie'nin konuşması kendisiyle alay eden, taşkın ve neşeli bir konuşmaydı. Zhang Gaoli'nin vücut dili ve konuşma tonu ne kadar kavgacıysa Tang Jie'ninki de bir o kadar dalkavukçaydı, ama ikisinin de dediklerinin arkasındaki anlam aynıydı: Çin zengin bir ülke olma yolunda ve Çin'in hızını hiç kimse kesemeyecek.

Tang Jie'yi takiben, Harvardlı ekonomist Robert Stavins, “Yeni bir Uluslararası Anlaşmayla Bölgesel, Ulusal ve Ulusaltı Heterojen İklim Politikalarının Bağını Kurmak” başlıklı araştırmasının kısa bir özetini sundu.⁸ Stavins'e göre, 2015'te Paris'te gerçekleşecek Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Toplantısı'ndan çıkabilecek en iyi sonuç bir karbon piyasası anlaşmasıydı. Bu anlaşma aracılığıyla ülkeler “sera gazı salınımlarını azaltmak için kendi hedef ve eylem politikalarını belirleyebilecek” ve ulusal, bölgesel, yerel ve kurumsal karbon fiyatlandırma ve düzenleme sistemleri ortak bir denetleme mekanizmasıyla birbirine bağlanacaktı.⁹ Kaygı verici bir muğlaklık vardı bu konuşmada; çok geçmeden tüm söylenenlerin ne kadar boş olduğunu anlayacaktım. En son panelde Statoil, Çevre Savunma Fonu, GDF Suez, ve Barclay's gibi kurumları temsil eden

⁷ Tang Jie'nin powerpoint sunumuna buradan ulaşabilirsiniz: https://ieta.memberclicks.net/assets/UNFCCC/New_York_2014/Presentations/2014922ny.pdf.

⁸ Daniel Bodansky, Seth Hoedl, Gilbert Metcalf, ve Robert Stavins, “Facilitating Linkage of Heterogeneous Regional, National, and Sub-National Climate Policies Through a Future International Agreement.”

⁹ Raporun idari özetinde şöyle yazıyor: “Müzakereler henüz erken bir aşamada olmasına rağmen, 2015 anlaşmasında karma iklim politikalarından oluşacak gibi gözüktüyor -ölçüm (gözlem), raporlama ve onaylama gibi tepeden aşağı yaklaşımlarla, 'ulusal katkı beyanları' (NDCs) gibi tabandan yukarı yaklaşımların birleştiği politikalar. Ülkeler NDCs'lerinde sera gazı salınımlarını azaltmak için kendi hedef, eylem ve politikalarını -ya da bunların bir kısmını- belirleyecek. NDCs'lerin türü ve boyutu iç politik fizibiliteye ve diğer faktörlere bağlı olup, uluslararası hakem denetimine tabi tutulacak.”

konusmacılar karbon ticaretinin sunduğu fevkalade olanaklarla ilgili iyi kötü umut vaat eden görüşlerini paylaştılar. Fakat asıl önemli mesaj, Shell'in İklim Değişikliği danışmanı David Hone'dan geldi. Stavins'in bürokratik jargonuyla anlaşılması güç hale getirdiği sorunu açıkça dile getirdi: Paris'te eğer bir karbon fiyatlandırma anlaşması kabul edilecekse, bu anlaşma bağlayıcı olmamalıdır, aksi takdirde kabul edilme şansı yoktur. Yani bu anlaşmanın icrası zorunlu tutulmamalıdır.

Şehir merkezindeki eylemciler gibi bu odadakiler de iklim değişikliği için kısa süre içinde *birilerinin bir şeyler* yapması gerektiği konusunda hemfikirdi. Yalnız Wall Street'e Akın Et eylemcileri sorunun kaynağı olarak kapitalizmi görürken, Harvard Kulübü'nde toplananlar çözüm yollarının sadece kapitalizmden gelebileceğini düşünüyordu. IETA'ya göre küresel ısınmaya karşı küresel bir çözüm üretebilmemiz için elimizde az sayıda yöntem vardı ve bunlar uluslararası kanun ve anlaşmalar, kurumsal yönetim ve piyasa-temelli mekanizmalardı. Bu düzeneğin sınırlı imkânlar sunması, yavaş işlemesi ve sıkıntı çıkarması sorunun parçası olduğu anlamına gelmiyordu. Çözüm üretmek isteyen endişeli bireyler bu şartlar altında çalışmalıydı. BM'nin gösterişli toplantısı da IETA'daki teknokratların kaçamaklı sözleri de Thomas Schelling'in savını kanıtlar nitelikteydi: Dünyanın iki yüze yakın ülkesinin bağlayıcı bir salınım azaltım planı oluşturabilme ihtimali yok denecek kadar az. Buna rağmen başarısızlığı kabullenmek ihtimal dahilinde değildi. Çıkabilecek tek iyi sonuç, eskisinin bir benzeriydi: Gönüllülük esasına dayanan, bu yüzden de işlevsel olarak anlamsız olan bir anlaşma. Halkın İklim Yürüyüşü'nün gerçekleştirdiği gün Küresel Karbon Projesi de yeni hazırladıkları raporu yayınlıyordu. Küresel sera gazı salınımları 2013'te yüzde 2,3; Çin'in salınımları yüzde 4,2; Hindistan'ın salınımları yüzde 5,1; Amerika'nın salınımları ise yüzde 2,9 artmıştı.¹⁰ İşte Obama'nın attığı coşkulu nutkun ardındaki gerçek.

¹⁰ <http://www.globalcarbonproject.org/carbonbudget/14/hl-full.htm#regionalFF>

İçinde bulunduğumuz durum bu. Hem sol hem sağ cenahta; diplomatlar, enerji şirketi yöneticileri, yatırımcılar, bilimciler, anarşistler, din adamları, aktivistler, bunca insan küresel ısınma yüzünden endişeli ve acilen bir şeyler yapılması gerektiğine inanıyor. Yalnız, bırakın işleri düzeltmeyi, kendimizi gelecek büyük tehlikelerden koruyacak bir plan yapabilmek için bile gereken araç, güç ya da kavramsal çerçeve hiç kimsede yok. Ne uygarlığın bir 'reset' tuşu var, ne de küresel tarım ve enerji altyapılarını önümüzdeki on yirmi yıl içerisinde kökünden değiştirebilecek bir plan. Akıllı, çalışkan, düşünceli insanlar karbon fiyatlandırma piyasaları, protestolar ve Birleşmiş Milletler gibi işe yaramayan politik sistemler aracılığıyla bir şeyler yapmaya çabalasa da Küresel Kuzey'de yaşayan bizler araba kullanıp uçağa binerek, ışıkları açık bırakıp ısıtıcılar ve klimalar kullanarak, et tüketerek ve elektronik aletlerimizi şarj ederek kolay tüketime dayanan sürdürülemez yaşamlarımızı sürdürmeye devam ediyoruz.

Tüm bu olanlarda şöyle bir garip ironi vardı: Birleşmiş Milletler, Wall Street'e Akın Et, IETA, Halkın İklim Yürüyüşü, hepsine katılan insanları bir araya getiren şey, yığınla karbonu usulca yakan ve aktivistlerin öfkesini ancak kendilerine geri yansıtan kültürel teknoloji sistemiydi. Her etkinlikte iPhone'larından ve Androidlerinden e-postalarına bakan, tıvit atan ve fotoğraf çeken bir sürü insan vardı. Bağlı oldukları küresel bilgi ve iletişim ekosistemi tahminlere göre dünyadaki toplam elektriğin yüzde 10'unu kullanıyor.¹¹ Bu ekosistem kömürle çalışıyor. E-postanızı kontrol ettiğiniz her vakit gezegen daha fazla ısınıyor. Her gün yaptığımız bir şey. Duramayacağız.

¹¹ Mark Mills şöyle yazıyor: "Bilişim ekonomisi, enerji harcaması gözden uzak olan devasa bir ekonomi. Orta vadeli tahminlere göre, dünyanın Bilgi ve İletişim Teknolojileri (BİT) ekosistemi yıllık yaklaşık 1.500 TWh elektrik harcıyor. Bu rakam Japonya ve Almanya'nın elektrik üretim toplamlarına eş. 1985'te tüm dünyanın aydınlanması için kullanılan enerjiye de eş. BİT ekosisteminin enerji ihtiyacı dünyadaki elektrik üretiminin %10'una yaklaşıyor. Diğer bir deyişle—bu zettabyte çağı dünya havacılık sektöründen %50 daha fazla enerji kullanıyor." Mark Mills, *The Cloud Begins with Coal: Big Data, Big Networks, Big Infrastructure, and Big Power*, National Mining Association, Ağustos 2013, s. 3. Ayrıca bkz. Gary Cook, *How Clean Is Your Cloud?* Greenpeace, Nisan 2012.

Halkın İklim Yürüyüşü'nün sıkıntısı, yürüyüşün amaçsız, avutucu, yüzeysel ya da boş olması değildi. Birleşmiş Milletler zirvesinin sıkıntısı, siyasetçilerin cahil, dar görüşlü, çıkarıcı ya da yozlaşmış olması değildi. İklim değişikliğiyle mücadelemizdeki asıl sıkıntı, uygun yasalar çıkarmak, karbona doğru fiyat biçmek, insanların fikrini değiştirmek ya da kamuoyu oluşturmakla çözülebilecek bir sıkıntı değil. Herkes zaten her şeyin farkında. Sıkıntı, sıkıntının büyüklüğünde. Sıkıntı, insanların farklı farklı şeyler istemesinde. Sıkıntı, kimsenin doğru dürüst cevaplar bulamamasında. Sıkıntı, sıkıntının kendisi olmamızda.

Dördüncü Bölüm

Çatışmanın Kaçınılmazlığı

“Kumrular vardır, hayalperestler ve taş bebekler
Katiller vardır ve kumrular ve kumrular
Pus, dioksin ve günler; günler
Vardır, günler ve ölüm; ve şiirler
Vardır; şiirler, günler, ölüm”

Inger Christensen, *alfabe*

1931’in baharında, Florence Reece adlı Kentuckyli bir kadın, neredeyse yirmi yıl önce on iki yaşındayken yazdığı bir şarkıyı tekrardan yazmaya girişti. Şarkının ilk hali madenci olan babasının katıldığı bir grev üzerine yazılmıştı. Şarkı, hiçbir şeyden çekinmeden kafa tutuyor, ismi ve nakaratıyla “Kimin Tarafındasın?” diye soruyordu. Yeni bir grev başlamıştı. Reece bu yeni kavga için uyarlıyordu şarkısını. Yalnız bu sefer grevde mücadele veren kişi kocasıydı.

“Kimin Tarafındasın?” işçi hareketinin vazgeçilmez bir marşı oldu. Alan Lomax 1937’de şarkıyı Reece’in sesinden kaydetti. Yıllar sonra, Şiddet Karşıtı Öğrenci Koordinasyonu Komitesi’nin (SNCC) Özgürlük Ozanları bu şarkıyı Yurttaş Hakları Hareketine uyarladı. Reece’in 1931 tarihli versiyonundaki kimi dizeler şöyleydi:

Harlan County’de
Tarafsız kimse yoktur derler
Ya işçi hareketindensin
Ya da J.H. Blair’a çalışan bir canı
İşçiler buna dayanabilir misiniz?
Söyleyin nasıl katlanıyorsunuz
Davayı mı satacaksın?
Yoksa adam mı olacaksın?
Patronlara maşalık yapma
Yalanlarına inanma
Biz yoksulların yoktur şansı
Dayanışmadan başka

Günün gazetelerinde Harlan County Savaşı olarak duyurulan Reece’in kocasının da katıldığı bu emek kavgası, Kentucky kömür işçileriyle Harlan County Kömür İşletmecileri Derneği arasındaki anlaşmazlıklardan çıkmıştı. Uzlaşmazlık, derneğin kömürün piyasa fiyatını düşürmesi, bunun getirdiği zararı da madencilerin maaşlarından keserek çıkarmasıyla başlamıştı. Borçlandırılmaktan, ölçüm hileleriyle haklarının yenmesinden, hastalık izinlerinin azaltılmasından ve sağlık sigortalarının yapılmamasından mustarip madenciler bardağı taşıran bu son damla sonrası greve gitti. Kömür şirketleri grevi kırmak için yeni işçi alımları yaptı, yeni işçileri korumak için de özel korumalar tuttu. Takip eden birkaç hafta bu gruplar arasındaki çatışmalar giderek şiddetlendi. Reece’in şarkısında ‘canı’ diye tabir ettiği kiralık tetikçileri Harlan County şerifi J.H. Blair atamış, üstüne üstlük onlara madencileri darp etme izni ve tutuklama yetkisi vermişti. İki taraftan da can kayıpları olmuştu. Madenciler korumaların konvoyuna pusu kurup üçünü öldürünce, Kentucky Ulusal Muhafız Birlikleri olaylara müdahil oldu. Askeri arkasına alan Şerif Blair tüm toplantı ve gösteri yürüyüşlerini yasakladı, madencileri biber gazına boğdu ve birkaç hafta içerisinde grevi kırmayı başardı.

1877 ve 1937 yılları arasında Amerika'da emek mücadelesine dair 30'dan fazla silahlı çatışma yaşandı. Haymarket olayı, Pullman Grevi, Lattimer Katliamı, Ludlow Katliamı, Everett Katliamı ve Matewan Katliamı ... Bu çatışmalar grev yapan işçilerle eline yetki verilmiş it kopuklar, serseriler, eşkıyalar, özel dedektifler, gönüllüler ve bazen de patronların topladığı askeri birliklerden oluşan gruplar arasında yaşanıyordu. Misal 1914 Ludlow Katliamı. Kömür şirketinin tuttuğu kiralık askerler Colorado Ulusal Muhafızlarını arkalarına alarak işçilerin aileleriyle birlikte kaldığı 1200 kişilik çadır kampa saldırdı, içinde kadın ve çocukların da olduğu en az 19 kişiyi öldürdü.

O yıllardaki işçi hareketi şirketlerin zorbalığına ve hükümet baskısına karşı çıkan silahlı bir ayaklanma; daha iyi çalışma koşulları, insanca maaş ve insanca çalışma süreleri için uğraşan bir mücadeleydi evet, ama aynı zamanda adalet, demokrasi ve eşitçe bir yaşam için verilen bir kavgaydı. Bunca mücadele verilir kan döküldükten sonra, bir de Büyük Buhran yüzbinlerce insanı işinden edip evsiz bırakınca, Amerikan hükümeti 1935 tarihli Ulusal İşçi İlişkileri Yasası'nı çıkarıp yeni çalışma kanunları getirdi ve New Deal (Yeni Düzen) sosyal hizmet programını yürürlüğe soktu. Bu sayede çalışan insanların hayat koşulları iyileşti. İşçilere haklarını iktidardaki oligarşi vermemişti: Bu haklar örgütlü işçi hareketinin yıllarca süren kanlı mücadelesi sayesinde kazanılmıştı.

Seferber olmuş kitlelerin şiddetsiz bir direniş olan sivil itaatsizlikle neler yapabileceğinin her fırsatta kanıtı olarak gösterilen Yurttaş Hakları Hareketi aslında aynı işçi hareketi gibi bir hareketti: Toplumsal ve politik güç kazanabilmek için verilmiş ve on yıllarca sürmüş kanlı bir mücadele. Gazeteci ve tarihçi Charles Cobb'un *Bu Şiddetsiz Şeyler Sizi Öldürecek: Silahlanma Yurttaş Hakları Hareketi'ni Nasıl Mümkün Kıldı* adlı kitabında anlattığı gibi, silahlı direniş ve silahlı savunma Yurttaş Hakları Hareketi'nin temeliydi. Bu sayede önderler ve örgütleyiciler korunuyor, siyahi toplulukların ve

aktivistlerin politik iradesi temsil ediliyor ve düşmanca bir ortamda şiddete uğramadan sivil itaatsizlik yapılabilmesine olanak sağlanıyordu.¹

1957’de Siyahları Geliştirme Ulusal Derneği’nin (NAACP) Monroe, Kuzey Carolina şubesini örgütleyerek arkadaşı ve yoldaşı Dr. Albert E. Perry’nin evini koruyan Robert F. Williams, silahlı direnişin ne kadar etkili olabileceğini kanıtladı. Perry, siyahların belediye havuzuna alınmamasını protesto etmek için bir eylem başlatmış, bu sebeple de Ku Klux Klan’ın (KKK) hedefi haline gelmişti. Silahlı KKK üyelerinden oluşan bir konvoy Perry’nin mahallesine gelmiş, gözünü korkutarak Perry’i sindirmeye çalışıyorlardı. Bunun üzerine arkadaşı Williams, yanına NAACP üyelerini alarak KKK’ye karşı direnişe geçti. Williams, İkinci Dünya Savaşı gazisiydi. Ellerindeki tüfeklerle “kontrollü ve korkutma amaçlı bir yayılım ateşi” başlattılar.² Klan üyeleri kaçmak zorunda kaldı ve ertesi gün KKK yürüyüşleri Monroe şehir meclisince yasaklandı.³

Güney eyaletlerinde Yurttaş Hakları Hareketi’ne duyulan düşmanlık ve gösterilen şiddet göz önüne alındığında, restoranlardaki oturma eylemleri, otobüste ön tarafta seyahat etme protestoları ve onca yürüyüş, silahlı bir milisin yarattığı korku ve koruma olmadan yapılamazdı herhalde. James Baldwin 1963’te şöyle yazmıştı: “Siyah güzel bir renge *dönüştü* -sevildiğinden değil, korkulduğundan.”⁴

¹ Charles E. Cobb, Jr. *This Nonviolent Stuff’ll Get You Killed: How Guns Made the Civil Right Movement Possible* (New York: Basic Books, 2014).

² Cobb, *age.*, s. 111.

³ Williams’in mirası hakkında tarihçi Walter Rucker şöyle yazıyor: “Siyah militan grupların tarihi kolonileşme dönemine kadar uzansa da...Williams ve Malcolm X’in ortaya çıkışı bu ruhu tekrardan uyandırdı. Bundan sonra gelen on yılda...pek çok militan siyah devrimci ortaya çıktı, düzinelerce şehir isyanı ve silahlı savunma çağrıları yapıldı. Siyahlara karşı yüzyıllarca uygulanan şiddet sonrasında ülke çapında Afro-Amerikalılar kendi cemaatlerini -gerektiğinde şiddet kullanmaktan çekinmeden- savunmaya başlamıştı.” Walter Rucker, “Crusader in Exile: Robert F. Williams and the International Struggle for Black Freedom in America,” *The Black Scholar* 36:2–3 (2006), s. 19–34. 22.

⁴ James Baldwin, *Bundan Sonrası Ateş*, çev. Kıvanç Güney (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006), s. 59.

Yurttaş Hakları Hareketi'ni anlayabilmek için federal askeri müdahaleleri de hesaba katmamız gerekir. 1957'de Başkan Eisenhower'ın talimatıyla Arkansas'ın Litte Rock şehrinde ırkçı eylemlere müdahale eden 101. Hava İndirme Tümenini mesela. Ya da 1962'de James Meredith'i korumak ve Mississippi Üniversitesi'ndeki ırkçı eylemleri durdurmak için Robert Kennedy'nin harekete geçirdiği Federal güvenlik güçlerini, sonrasında Başkan John F. Kennedy'nin Mississippi Üniversitesi'nde ırkçılar tarafından çıkarılan isyanı bastırmak için yolladığı askeri birlikleri, aynı şekilde 1963'te Alabama Üniversitesi'ne yolladığı askerleri ve 1965'te Montgomery'den Selma'ya giden eylemcileri korumak için Başkan Johnson tarafından Alabama'ya yollanan ordu birliklerini, Federal Ulusal Muhafızları ve federal güvenlik güçlerini.

Demokratik hakları için mücadele eden kömür işçileri eylem yapmakla ve birbirleriyle haber paylaşıp mesajlaşmakla kalmadılar. Yürüyüş düzenlemekten fazlasını yaptılar. Yurttaş Hakları için mücadele veren Afrikalı-Amerikalı aktivistler Twitter'da hashtaglerle protesto yapmakla kalmadılar. Buluşmalar ve forumlar düzenlemekten fazlasını yaptılar. Daha adil bir dünya için, üretimine katkıda bulundukları iktidardan paylarını alabilmek için dövüştüler, kan döktüler ve öldüler. 19. ve 20. yüzyıldaki madenci grevlerinde şiddet de vardı, kargaşa da. İşçi hareketinin sermayeyi elinde bulunduran zümreye açtığı bu saldırgan savaş sayesinde sendika hakkı ya da 8 saat çalışma hakkı gibi bugün temel haklar olarak gördüğümüz haklar kazanıldı. Benzer bir şekilde, dış bileyen ayrımcılar ve ırkçılar karşısında temel yurttaş hakları ve siyasal eşitlik kazanabilmek de tehlikeli ve sert bir kavgaydı. Güneyli beyaz ırkçıların vermek istemedikleri bir şeyi, yani iktidarı alabilmek için büyük bir çaba gerekti.

“Şiddet çözüm değildir” diyecektir kimileri. Bu rahatlatıcı yalan maalesef tam da yanlış kişileri rahatlatır. Şiddetsizliğin iktidara sahip olmayanlarda bir erdem olarak görülmesinin yegane nedeni,

iktidar sahiplerinin hayatlarına ve mallarına bir zeval gelmesini önlemektir. Gerçek şu ki, şiddet pek çok sorunu çözmüştür. İkinci Dünya Savaşı'nda faşizmi ve Nazileri alt etmiştir. İç Savaş sonrası yeniden yapılanma döneminde köleliğin sona erdirilmesini sağlamıştır. Pek çok sömürgeyi emperyalistlerin tahakkümünden kurtardığı gibi Amerikan kolonilerini de İngiliz mandasından kurtarmıştır. 1789'da hain Fransız aristokrasisini, 1917'de ise despot Rus aristokrasisini tahttan indirmiştir. İşçi Hareketi'nin başarısının arkasında şiddet vardır, Yurttaş Hakları mücadelesinin arkasında da şiddetin olasılığı. Aynı zamanda zayıf devletleri işgal etmek, güçsüzleri ezmek, masumları işkenceden geçirmek, muhalifleri tehdit etmek, kadınlara tecavüz etmek, şehirleri yağmalamak ve soykırım işlemek için de şiddet kullanılmıştır. Kılıç nereyi keserse kessin yine kılıçtır.

İnsanlık tarihinin büyük bir kısmı boyunca, şiddet toplumsal anlaşmazlıkların bir parçası olmuştur. İlk toplu şiddetin kanıtları neredeyse uygarlık kadar eskidir; sonunun geldiğine dair bir kanıt ise henüz rastlanmamıştır.⁵ Biyoarkeolog Philip Walker'a göre "Bildiğimiz kadarıyla kişiler arası şiddetin ortaya çıkmadığı ne bir toplumsal yapı, ne bir üretim şekli, ne de doğal bir ortam vardır."⁶ Freud, Einstein'la girdiği meşhur tartışmada savaş sorunu üzerine şöyle yazıyordu: "İnsanlar arasındaki çıkar çatışmalarının şiddetle çözülmesi temel bir esastır. Hayvanlar alemi için de aynı şey geçerlidir ve insanların bu alemin dışında kaldığını gösteren hiçbir sebep yoktur."⁷ Gaddarlığın uzun tarihi, en az cinsiyet, dil ve beslenme kadar kişisel ve toplumsal şiddetin de biyolojimizin bir parçası olduğunu kanıtlar niteliktedir. Saldırganlık ve hakimiyet arzusu ne artık işlevini kaybetmiş bir evrimsel özellik ne de bir tür toplumsal

⁵ Phillip L. Walker, "A Bioarchaeological Perspective on the History of Violence," *Annual Review of Anthropology* 30 (2001), s. 586.

⁶ Age., s. 590.

⁷ Sigmund Freud, "Why War?" *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, Vol 22: (1932-1936); Türkçesi *Niçin Savaş* (Ankara: Alter Yayınları, 2010): *New Introductory Lectures on Psycho-Analysis and Other Works*, s. 204.

uyumsuzluktur. Aksine, türümüzün bir özelliğidir. Savaş ve kıyımın bir gün sona ereceğini düşünmemizi gerektirecek pek bir sebep yoktur.

Geleceğimiz de geçmişimiz kadar zulüm dolu olacak gibi. Geçtiğimiz iki yüz yıllık karbon-yakıt ekonomisinin getirdiği yaygın devlet kontrolü en azından sanayileşmiş toplumlarda günlük hayattaki şiddetin azalmasını sağlamış olsa da, ne insanın kana susamışlığı ne de sorunları savaş ve şiddetle çözme eğilimi sona ermiş durumda. Antroposen’de yaşamak ve ölmenin ne olduğunu anlamak için Herakleitos’un şu sözleri yazarken ne demek istediğini anlamaya çalışmamız gerekiyor: “Savaşın her şeyde ortak; adaletin çatışma olduğu ve her şeyin olması gerektiği şekilde çatışma sonucu meydana geldiği bilinmelidir.”⁸

Konu küresel ısınma olunca, insanlığın geleceğiyle ilgili farklı görüşler arasındaki anlaşmazlıklar da sertleşiyor. Kömür ve petrol şirketleri ve onların devletteki adamları kendilerini korumak ve çıkarlarını arttırmak için askeri güç kullanmaktan çekinmeyeceklerini belli etmiş durumdalar. 19. ve 20. yüzyıl işçi mücadeleleri bunu açıkça göstermişti. Bir başka örnek de Nijerya devletinin kendi halkına karşı on yıllarca yürüttüğü gaddar savaşı Shell ve Chevron’un resmen desteklemiş olması. Eylemciliği sebebiyle öldürülen Ken Saro-Wiwa’nın *Bir Yıl Bir Gün* ve *Nijerya’da Soykırım* kitaplarında bu şirketlerin savaşa verdiği destek net bir şekilde belgelenmiştir.

Çağrıyı duyduunuz: Bir şey yapmalıyız. Mücadele etmeliyiz. Düşmanı belirlemeli ve peşine takılmalıyız. Yürüyüşler yapıp sloganlar atarak bu çağrıya cevap verenler var. Kafasını çevirip olanları reddeden, hayali yarınlara kaçış planları arayanlar da. Mesela uygarlıktan uzak bir yaşam kurmaya çalışanlar ya da uzak kolonilerinde, ebedi

⁸ Herakleitos, *Fragmanlar*, çev. Cengiz Çakmak (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2009), 26. Fragman.

hayatın olduğu bir ahiret fikrinde ya da robotların ve üç boyutlu yazıcıların her şeyi hallettiğı bir teknoloji ütopyasında kaçış arayanlar. Tüm bunlar olurken, zenginler havalandırma sistemleriyle, özel okulları ve özel korumalarıyla kendi korunaklı düzenlerini kurup siper almaya başladı bile. Savaş. Kaç. Kaç. Savaş. En derin hayvani içgüdülerimiz ölüm tehdidiyle gün yüzüne çıkıyor.

Kendimizi tehdit altında hissettiğimizde ortaya çıkan saldırganlık ve korku hisleri muhtemelen deneyimlediğimiz en güçlü duygulardır. Toplumların işlemeye devam edebilmesi için bu içgüdüsel tepkilerin dikkatlice yönetilmesi ve yönlendirilmesi gerekir. Panik ve öfke patlamaları tehlikelidir fakat saldırganlık ve korku hislerini yok etmeden düşük bir düzeyde tutmak toplumun kontrol edilebilmesi ve üretkenliğin sağlanabilmesi için önemlidir. Zira bastırılmış saldırganlık hissi kolektif eylemlere şüpheyile bakılmasına ve insanların birbirinin önüne geçebilmek için sürekli çalışıp çabalamasına sebep olur. Yaygınlaşmış kaygı da insanları itaatkâr kılar, risk almaktan alıkoyar, ister sürü psikolojisinin tekdüzeliğinde ister tüketim mallarının verdiği güvenlikte, nereden geldiğine bakılmaksızın girilen bir rahatlık arayışına sokar.

11 Eylül 2001'den beri, Amerikan halkı daha önceden görülmemiş bir terör hareketine maruz kalmakta. El Kaide'nin değil bilakis Amerikan hükümetinin yürüttüğü bir terör bu. İç siyaset sayesinde 'güvenlik' dediğimiz şey, her fırsatta vatandaşlara korku salmaya yarayan bir tehdide dönüştü: Önce patlama ve şarbon ikazlarıyla, sonra hapishaneler, kemer sıkma politikalarının yol açtığı yapısal işsizlik ve tacizlerle ve son olarak da işkenceler, SWAT tankları, keskin nişancılar, insansız hava araçları ve mutlak bir gözetimle. Amerikan siyasetinin ırk ayrımına dayanan mantığından ötürü, devlet şiddetinin asıl hedefi koyu tenli vatandaşları oldu. Fakat ilk bakışta göze çarpmayan taktikler sayesinde, uçağa binen, haberleri izleyen ya da interneti kullanan hiç kimse bu terörden kaçamadı.

Her gün korku doluyor içimize. Giderek askerileşen polisleri gördükçe ya da metal detektörlerinden ve vücut tarayıcılarından geçmeye zorlandıkça mesela. Ya da iş güvenliği olmadan çalıştıkça, kurumsallaşmış eşitsizlik karşısında bir şey yapabilmeyi isteyip yapamadıkça, yozlaşmış kurumlara güven duyamadıkça içimize korku doluyor. Yaygınlaşmış devlet gözetimi altında yaşadıkça, evsiz bir kadın gördükçe, arkadaşlarımız yeterli maddi imkanı olmadan hastaneye kaldırıldıkça ve yeterince çalışmadığımız, yeterince mutlu olmadığımız ve hiçbir zaman başarılı olamayacağımız kaygısı başımızın etini yedikçe içimize korku doluyor. İklim olayları hakkında haberleri duydukça, istikrarlı olması gereken iklim dinamiklerinde tahmin edilemeyen değişiklikler oldukça ve dev fırtınalar gelip bizi vurdukça korku doluyor içimize.

Fakat en çok da hayatımıza soktuğumuz kültürel teknolojiler sonucunda sosyal medyada gördüğümüz resimler ve okuduğumuz haberlerle içimize korku doluyor. İşimizde gücümüzdeyken korku ve tehlike dolu haberlerle, dört bir yanımızdan gelen uyarılarla karşılaştıkça sürünge beynimiz harekete geçiyor. Birileri öldü. Bir şey patladı. Bir patlama olabilir. Biri birine saldırdı. Biri birini öldürdü. Silahlar. Suç. Mülteciler. Teröristler. Araplar. Meksikalılar. Kafatasçılar. Katil polisler. Caniler. Tecavüz. Cinayet. Küresel ısınma. Ebola. IŞİD. Ölüm. Ölüm. Ölüm.

Sosyolog Tom Pyszczynski şöyle yazıyor: “İnsanlar korku verecek her şeyden kaçarlar. Buna rağmen [korku ve endişe] veren bir şeyle karşılaştıklarında, bu duygulardan kurtulabilmek için ellerinden gelen her şeyi yaparlar.”⁹ Sosyal medyada gördüğümüz bir şey bize korku verdiğinde, gördüğümüz haberi, tıvtı ya da videoyu tekrardan paylaşarak korkuyu bir şekilde insanlarla paylaşır, bu tehlide topluluğun dikkatini çektiğimizi düşünerek kendimizi yatıştırırız. Bazen de bir tikslenme gelir içimize, bu durumlarda olumlu şeyler

⁹ Tom Pyszczynski, “What Are We So Afraid Of? A Terror Management Theory Perspective on the Politics of Fear,” *Social Research* 71:4 (Kış 2004), s. 827–847. 827.

bulmaya çalışarak, eğlenceli resimler ve videolar, komik ne olursa olsun, bir şey bularak korkumuzu dindirmeye çalışırız. Alışveriş yaparız. Yemek yeriz. İlaç alırız. Sevişiriz.

İster paylaşarak ister bastırarak baş etmeye çalışalım, fark etmiyor. Korku, kişisel isteklerimizde kısa devre yaratıyor. Bizi hedeflerimizden alıkoyuyor ve günlük düşünsel faaliyetimize fazladan duygusal yük bindiriyor. Amaçlarımızdan giderek sapıyor ve böyle sapmalara daha yatkın hale geliyoruz. Başkalarına aktararak ya da karşı koyarak huy ve kişiliğimizi değiştiren bu düşünceleri, algıları, davranışları ve duyguları pekiştirmiş oluyoruz. İçimizdeki korku ve saldırganlığın büyümesine izin verdikçe, bu duyguları üreten toplumlar yaratmaya yardımcı oluyoruz.

Savaş ya da kaç tepkisinin bu kadar güçlü olması temel bir evrimsel ihtiyacı karşılamasından kaynaklanıyor. Bu refleks, adrenalin salgısını arttırıp vücudun tetikte olmasını sağlayarak insanın tehlike durumunda hayatta kalmasına yardımcı oluyor. Antroposen'e doğru yol aldıkça, kapitalizmin korku ve saldırganlığı arzu ve zevkle dengeleyen kültürel düzeni ufalanarak kıvılcımlar saçmaya başlıyor. Kültür kuramcısı Lauren Berlant'ın "zalim iyimserlik" olarak tanımladığı şey, yani bu düzenin hiçbir zaman gerçekleşmeyecek umutlar sayesinde ayakta durabiliyor olması, her tarafa yayılmış bir endişeyle, işçi sınıfının ve orta sınıfın ekonomik durağanlığının getirdiği hüsrarla ve tüm bunları keyifle izleyen yaygın bir sadizmle birleştiğinde ortaya tehlikeli bir durum çıkıyor.¹⁰ Amerika'nın yıpranmış toplumsal altyapısı ayakta durdukça, profesyonel sporlar, şiddet dolu televizyon yayınları ve gerginliğimizi attığımız eylemler sayesinde korku ve saldırganlığımız çalışmaya, tüketime ve ekonomik rekabete yöneltilebiliyor. Fakat bu yapı çökmeye başladığında, sadece isyanlar, ayaklanmalar ya da iç savaşlarla değil kanımızı donduracak cinsten cani bir siyasetle de karşı karşıya kalabiliriz.

¹⁰ Lauren Berlant, *Cruel Optimism* (Durham: Duke University Press, 2011).

Düşünün: Bir zamanlar iyi eğitilmiş güçlü bir orta sınıfı olan, zamanının en modern ve batılı Ortadoğu devletlerinden Irak, emperyalist saldırılar, örgüt eylemleri, iç işlerine karışılması, liberalleşen ekonomisi ve artan mezhepçilikle mahvolmuş duruma geldi. Günümüzde artık yozlaşmış petrol oligarşisi, Kürt ayrılıkçılar ve hila-fetini ilan etmiş İslamcı yobazların birbirleriyle savaştığı, komşusu Suriye'deki iç savaşın kendi topraklarına yayılmaya başladığı bölünmüş bir Irak var. Tüm bu çatışmaların başlamasında ve giderek kötüleşmesinde Ortadoğu'nun modern tarihinde karşılaştığı en sert kuraklığın da payı var. Suriye 2006'dan beri kimi bölgelerde ekinlerin yüzde 75'inin kurumasına ve besi hayvanlarının yüzde 85'inin ölmesine sebep olan, 800 binden fazla Suriyelinin geçim kaynağını yok eden ve yüzbinlerce genç ve yoksul erkeği şehirlere göç etmeye zorlayan ağır su kıtlıkları çekmekte.¹¹ Bu kuraklık Ortadoğu'yu değiştirmekte olan uzun dönemli ısınma ve kuruma eğiliminin bir parçası.¹² Sadece su değil, petrol de bu çatışmaların önemli bir sebebi. Dünyanın beşinci büyük petrol rezervi Irak'ta bulunmakta. IŞİD'in varlık sebebi, Suriye'nin petrol ve gaz üretiminin büyük kısmının kontrolünü elde etmiş olması. İklim değişikliğini ve kökten dinci terör örgütlerini birbirinden bağımsız vakalar olarak görüyoruz fakat emekli tümamiral David Titley'nin de dediği gibi "IŞİD felaketiyle iklim olayları arasında ikna edici bir bağ kurabiliyoruz."¹³

Birkaç yüz kilometre ötede, İsrail askerleri 2014 yazını Gazzeli Filistinlileri öldürerek geçiriyordu. İsrail'de de kuraklık yaşanmaktaydı. Gazze ise İsrail ordusunun saldırılarıyla iyice ağırlaşmış ciddi bir

¹¹ Francesco Femia ve Caitlin Werrell, "Syria: Climate Change, Drought and Social Unrest," The Center for Climate and Security, 29 Şubat 2012.

¹² Colin P. Kelley, Shahrzad Mohtadi, Mark A. Cane, Richard Seager ve Yochanan Kushnir, "Climate change in the Fertile Crescent and implications of the recent Syrian drought," *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 30 Ocak 2015.

¹³ Alıntılanmış yer Eric Holthaus, "New Study Says Climate Change Helped Spark Syrian Civil War," *Slate.com*, 3 Mart 2015.

su krizinin pençesindeydi. Uluslararası Kızılhaç Komitesi İsrail'in 2014 yazında Filistin'deki kuyuları ve su altyapısını da bombaladığını bildirmişti.¹⁴ Burada sebep su ve petrol değil, su ve gazdı. Gözlemcilerin bazıları İsrail'in "Koruyucu Hat Operasyonu"nun asıl sebebinin Gazze'nin doğu Akdeniz kıyılarında 2010'da keşfedilen çok geniş Leviathan doğalgaz sahası üzerinde kontrol sağlamak olduğunu söylüyordu.¹⁵

Bu sırada, buranın binlerce kilometre kuzeyinde, Rusya'nın desteklediği ayrılıkçılar, Ukrayna'nın seçimle gelmiş hükümetini savunan faşist paramiliter güçlerle savaşıyordu. Ukrayna'da da kuraklık yaşanmaktaydı.¹⁶ Hem Rusya'nın bölgenin petrol ve gaz ihracatçısı olması hem de Rusya'dan Avrupa'ya uzanan doğal gaz boru hatlarının Ukrayna'dan geçiyor olması muhakkak bu savaşın ana sebeplerindendi. 2014 kuraklıkları Guatemalalı ve Honduralı mültecilerin kuzeydeki Amerika sınırına dayanmasına, Kaliforniya ve Avustralya'daki ekinlerin kurumasına ve Eritre, Somali, Etiyopya, Sudan, Uganda, Afganistan, Hindistan, Fas ve Pakistan'da ve Çin'in bazı bölgelerinde milyonlarca insanın hayatının tehlikeye düşmesine yol açmıştı. Dünyanın dört bir tarafında, Bosna Hersek, Venezuela, Brezilya, Türkiye, Mısır ve Tayland'da büyük çapta gösteriler düzenlenip ayaklanmalar çıkarken, Kolombiya, Libya, Orta Afrika Cumhuriyeti, Sudan, Nijerya, Yemen ve Hindistan'da şiddetli çatışmalar yaşanıyordu. Dünya yanarken, Amerika, Doğu Avrupa'nın ve eriyen kuzey kutup bölgesinin kontrolü için Rusya'yla, Güneydoğu Asya ve Güney Çin Denizi'nin kontrolü için de Çin'le inatlaşarak yetmiş yıldır görülmemiş büyüklükte bir küresel savaş tehdidi

¹⁴ Uluslararası Kızılhaç Komitesi, "Gaza: Water in the line of fire," basın duyurusu, 15 Temmuz 2014. Ahmed Hadi, "Health crisis looms in Gaza after Israel bombs water infrastructure," Al-Akhbar English, 17 Temmuz 2014.

¹⁵ Nafeez Ahmed, "IDF's Gaza assault is to control Palestinian gas, avert Israeli energy crisis," *The Guardian*, 9 Temmuz 2014; Julie Lévesque, "Israel Steals Gaza's Offshore Natural Gas: \$15 Billion Deal with Jordan," *Global Research*, 6 Eylül 2014.

¹⁶ Jeff Wilson, "Ukraine's Wheat, Corn Face Mounting Drought Risk, Martell Says," *Bloomberg.com*, 5 Mart 2014. <http://www.bloomberg.com/news/2014-03-05/ukraine-s-wheat-corn-face-mounting-drought-risk-martell-says.html>.

di yaratmaktaydı. İşte şimdiniz ve geleceğimiz böyle: Kuraklıklar ve kasırgalar, mülteciler ve sınır muhafızları, petrol, su, gaz ve erzak uğruna verilen savaşlar.

Bu çatışmalar dünyasını iki farklı şekilde deneyimliyoruz: Ya içinde bulunarak, yani tüm bunlar etrafımızda olurken, ya da imgeler, toplumsal uyarılar ve aktarılan korkular aracılığıyla. Dünyanın farklı köşelerindeki harap olmuş şehirlerde insanlar savaşıyor ve ölüyor. Komşular birbirini öldürüyor. Muhtemelen siz bu cümleyi okurken yaşlı teyzeler bombalanmış bina enkazlarının altında kan kaybindan ölüyor ve çocuklar vahşice katlediliyor. Böyle bir dünyada yaşamak dehşet verici bir şey. Sürekli tehlike altında bulunmak vücuttaki her siniri tek tek geriyor. Önemli olan yegâne şeyler hayatta kalmak, düşmanı öldürmek, itibar kazanmak ve uyuyacak güvenli bir yer bulabilmek oluyor. İnsan olmanın anlamı tamamen sınırlanıyor.

Yıllar önce işgal altındaki Bağdat'ta, yani böyle bir dünyada yaşadığım zamanlar aklımda. Bugün o dünya benden çok uzakta olsa da her gün tükenmek bilmeyen imgeler ve haberler sayesinde üzerime üzerime geliyor. Videolar izliyorum. Gazete haberleri okuyorum. Acıyı, adaletsizliği gösteren fotoğraflar görüyor ve etkileniyorum. Harekete geçmek, belki, ama daha ziyade duygulanmak. Karşılık vermek. Hissetmek. Bir şey yapmak. Bu hislerin bize nasıl ya da kim tarafından yaşatıldığını genellikle sorgulamasak da hepimiz bu duygu etkileşimlerini bize ulaştıran kültür teknolojilerinin tarafsız olmadığını biliyoruz. Haber kuruluşları verdikleri bilgileri sahiplelerinin önyargılarına uyacak şekilde düzenliyor. Facebook, Twitter ve Google ise saklı algoritmalarıyla algımızı değiştiriyor. Günümüz medyası insanları demografilerine göre hedefleyip kişiye özel haberler sunduğundan dolayı, sadece kendi istek ve düşüncelerimizle uyumlu şeyler görmeye başlıyoruz. Bu da algı kanallarımızı ciddi şekilde kapatıyor, kimi konular içerikleriyle bizi çok daha hararetili kılıyor ve bu hararetimizi benzer konularla ilgilenen insanlarla pay-

laşarak 'like'lar toplamamızı sağlıyor. Bu tip geribildirim sistemleri bilincimizi her gün şekillendiriliyor. Okuduğumuz bir mesaj ya da bir manşet içimizde bir duygu yaratıyor ve bu duygunun ağırlığını içimizden atmak için başkalarıyla paylaşıyoruz. Facebook gibi sosyal medya platformları kitlelerin arındığı bir yer haline geliyor. Saldırganlığın, korkunun, acımanın ve dehşetin yarattığı her şeyden kopuk bir dalga havuzu. Bu dalgalar ne bir yere varıyor, ne de bir işe yarıyor.

Bombalarla öldürülmüş ya da polis tarafından katledilmiş çocukların ya da tropik bir fırtına sonrası yerle bir olmuş bir şehrin fotoğraflarını gördüğümde üzülmüyor, dehşete kapılıyorum. Gördüğüm fotoğrafları paylaşınca üzüntümü ve korkumu da paylaşmış oluyorum. Paylaşımım sayesinde bu olayları kınayan duyarlı biri olarak görülüyorum. "Farkındalık yaratıyorum" ya da kamu politikasını etkilemeye çalışıyorum diyerek paylaşımımı mantık çerçevesine oturtabilirim: Diğer vatandaşların da benim kadar korkmalarını, böylece benim gibi düşüncelerini, belki bu tip olayları engellemeye çalışan bir vekile oy vermelerini ya da iktidarın organ ve kurumlarının da bizi duyup –olur da yeterince büyük bir kalabalık aynı şekilde düşünür ve aynı şeyleri hisseder- uygun değişiklikler yapmalarını istiyorum. Tıpkı bal arısı kolonisinin tarlacı arıların dansıyla yeni bir yuva seçmesi gibi.

Tüm bunlar makul varsayımlar, zira insan toplulukları fiziksel dünyada bu şekilde işliyor. Bir kalabalıkta, mesela bir basketbol takımında, gece kulübünde, koroda ya da eylemde bulunmuş herkes bedenlerin nasıl birbirleriyle etkileşime girdiğini bilir. Fakat politika, bedenlerin *sistemler dahilindeki* enerjik dağılımıdır ve şu an içinde yaşadığımız karbonla işleyen kapitalist düzenin fiziksel dünyadaki insanların düzenine benzer bir şekilde çalıştığını düşünmemeliyiz. Özellikle de küresel ısınma gibi bir tehlikeyle mücadele ederken. İlk olarak şunu bilmeliyiz ki politik ve sosyal medya teknolojilerimiz tarafsız değildir, bilakis birilerinin çıkarlarına

hizmet etmek için oluşturulmuştur. Bu teknolojiler hedeflenmiş reklamcılık yapılabilmesine, servetin bir zümrede yoğunlaşmasına, ideolojik kontrol kurulabilmesine olanak sağlıyor. Bu platformlarda yapılan paylaşımların en çok dikkat çekenlerini de kıskançlık, şakşakçılık, öfke, korku, nefret ve boş zevkler içerenler oluşturuyor. İkinci olarak, bu paylaşımlarla etkileşime girdikçe bu paylaşımlar aracılığıyla düşünmeye başlıyor, özerk ve eleştirel düşünme yetiletimizi kaybediyoruz. Her sloganla, yeniden tıvitlemekle, Facebook paylaşımıyla, daha iyi bir ‘aktarıcı’ ama daha zayıf bir düşünür oluyoruz. Üçüncü olarak, toplu sosyal etkileşimler ne kadar büyürse büyüsün, hiçbir politik değişim vaat etmeyen bu sosyal medya düzeneklerinden dışarı çıkamıyor. Politik eyleme dönüşmüyor, çünkü iktidar akışlarına bağlanmıyor. Son olarak, genellikle böyle sorunlarla karşılaştığımızda başvurduğumuz yöntem –yani düşmanı belirlemek, tarafını seçmek ve mücadele etmek üzere seferber olmak– konu küresel ısınma olduğunda işe yaramıyor. Zira küresel ısınma bize belirleyebileceğimiz bir düşman sunmuyor.

Tabii ki bu durum insanları bir düşman aramaktan alıkoymuyor. Wall Street’e Akın Et hareketine göre düşman, Amerikan şirketleri. Tanzanya devlet başkanı Jakaya Kikwete ve Nauru cumhurbaşkanı Baron Waqa’ya göre düşman, Amerika Birleşik Devletleri ve Büyük Britanya. Shell ve Çevresel Savunma Fonu’na göre de düşman, inatçı BM bürokrasisi. Barack Obama düşmanın Çin olduğu ima etmişti. Çay Partisi Hareketi’ndeki cumhuriyetçiler de, küresel ısınmanın olduğunu ve insan eliyle gerçekleştiğini kabul etseler, eminim Obama’yı suçlardı. NPR radyosunu dinleyen liberaller de Çay Partisi cumhuriyetçilerinin suçlu olduğuna inanmak istiyorlar ki insanlara ahlaklı bir eğitim vererek, aydın bir tüketici toplumu yaratarak sorunu çözmeye çalışalım. Sanki lahana yiyip elektrikli araba kullanınca sorun çözülecekmiş gibi. Bir iklim aktivisti de şu ana kadarki sera gazı salınımlarının üçte ikisinden sadece 90 tane şirketin sorumlu olduğunu iddia etmişti. Böylece araba kullanan, uçakla seyahat eden, et yiyen ve cep telefonu kullanan milyarlar-

ca insanı sorumluluktan kurtarmış oluyor.¹⁷ Düşman *oralarda bir yerlerde* değil, düşman biziz. Bireyler olarak değil ama bir topluluk olarak. Sistem olarak. Kovan olarak.

Bu karbon bağımlısı kovanda kendi sonunu getirecek kadar üretim yapan arılar olmaktan nasıl kurtulur, koloni çöküş sendromuna benzeyen bu ruh hastalığını nasıl başımızdan atabiliriz? Bizi manik bir umutsuzluğa iten korku, saldırganlık, kriz ve tepki döngüsünden kendimizi nasıl çıkarabiliriz? Peter Sloterdijk'e göre, filozof işleyişi sekteye uğratan kişidir. Sloterdijk'in bu fikrinden yola çıkarak küresel ısınmayı ele aldığımızda bu sorulara yanıt bulmaya başlayabiliriz:

Toplumsal heyecan alanlarında yaşıyoruz; sosyal varlıklar olduğumuz sürece de bu böyle devam edecektir. Bu stres veren şeyler gelip sonunda beni buluyor: düşünceler bizden bağımsız değil, neticede herkes düşünüyor. Gazetelerden gelip sonunda yine gazetelere geri dönüyorlar. Özgürlüğüm, eğer varsa tabii, bu düşüncelerle etkileşime geçme isteğimi yok etmeme, eğer olmuyorsa da, duyduğum düşünceleri, üzerine düşünüp kendi eleğimden geçirdikten sonra tamamen değiştirerek paylaşmama dayanıyor. Karşı koymanın bir faydası olmuyor: düşünsel enfeksiyonlara karşı kendi bağışıklığımı yarattığım ve düşüncelerin güç kazanmasını engellediğim müddetçe özgürüm. Klişe bir söz olacak ama filozofun asıl toplumsal vazifesi işte budur. Yani vazifesi bir öznenin düşünsel salgınlara ve heyecan dalgalarına kapılan biri olmak zorunda olmadığını, bu işleyişi sekteye uğratan biri olabileceğini göstermektir. Klasik dönem düşünürlerinin 'tefekür' dedikleri şey de tam olarak bu. Bu kavramla, etik ile enerji bilimi arasında bir bağ kuruluyor: felsefi işlevi olan biri olarak, anlamların taşındığı elektrik hattında bir iletken olmaya ya da ahlaki tahakküm altında çalışan bir otomat olmaya ne hakkım ne isteğim var.¹⁸

¹⁷ Richard Heede, "Tracing anthropogenic carbon dioxide and methane emissions to fossil fuel and cement producers, 1854–2010," *Climatic Change* (2014) s. 122:229–241.

¹⁸ Peter Sloterdijk, *Neither Sun nor Death* (New York: Semiotext(e), 2011), s. 84–85.

Sloterdijk, kolektif etkileşimin politik işlevi ile işleyişi sekteye uğratmanın felsefi işlevini birbiriyle karşılaştırıyor. Bir sistemi sarsan ve onu parçalara ayıran bozmanın aksine, sekteye uğratma, devam etmekte olan süreçleri askıya alır. Parçalamaktan ziyade refakat etmektir. Bir şeyleri tıkamak değil, derinlemesine düşündürmektir.

Sloterdijk, toplum içindeki filozofu kendi ritminde yavaşça dans eden bir arı olarak görür. Filozof, ne topluluğun ritmine uymakta, ne de mekanik, dogmatik ya da deontolojik bir şekilde hareket etmektedir. İçinde yaşadığımız sosyal enerji dalgalarına karşı sürekli kendi bağımsızlığını yaratmaktadır. Kolektif yaşamla olan ilişkisini sürekli sekteye uğratmaktadır. Kişi “anlamaların taşındığı elektrik hattında bir iletken” olduğu sürece, taşınan anlam ne olursa olsun, bu aktarım ağlarını ve kitlelerin istemsiz tepkiler vermesini sağlayan bu bağ dokusunu güçlendirir. Bu da milliyetçilik, linç kültürü, panik ve savaş çığırtkanlığı gibi kolayca yayılabilen olguları güçlendirir. Bu tip sosyal üretim yollarını sekteye uğratmak ise tüm iyi felsefenin yaptığına benzer bir davranıştır, anarşik ve amacına zararlı. İşe yaradığı takdirde durup dünyaya yeni gözlerle bakmamızı sağlar. Çoğunlukla olduğu gibi işe yaramadığı takdirde ise işleri sekteye uğratan kişi topluma entegre edilir, delirtilir, göz ardı edilir ya da yok edilir.

Sloterdijk’in bizim görmemize yardımcı olduğu şey şu: Toplumsal heyecanlanmalara karşı çıkmak ya da bunları paylaşmak kendi irademizle özgürce tepkiler verdiğimiz anlamına gelmiyor. Bilakis bu heyecanlanmaların yok olmasını sağlayan ya da bunları tamamen değiştiren tepkiler vermemiz gerekiyor. Korku ve vahşetle dolu imgelere, sürekli zevk ve dehşetin gösterildiği medya yayınlarına, savaş telaşına, doğal afetlere ve küresel çöküşe kendi irademizle özgürce tepkiler vermemiz gerekiyor. İnsan yığınları hayatın kan rengi ritmiyle, çatışmanın kaçınılmazlığının dansını ederken işleri sekteye uğratan kişi kendini ölüme alıştıyor.

Beşinci Bölüm

Yeni Bir Aydınlanma

“Gözlerim güneşi görmek istiyor.
Kendimi güneşin aydınlığına kandırmak istiyorum.
Benim için karanlık, aydınlık kadar uzaktır.
Fakat ölüm, ne zaman güneşin ışığını görebilmiştir?”

Gılgamış Destanı, 9. Tablet ¹

Ölmeye doğduğumuz andan itibaren başlıyoruz. Işığa bakıp da gözümüzün kamaştığı ve ağladığımız andan, yani dünyaya fırlatıldığımız ilk dakikadan itibaren bir yay çizerek mezara doğru düşmeye başlıyoruz. Ölümlü varlıklarız, bedenlerimiz gelip geçici, hayatla kutsanmışız fakat çürümeye mahkumuz. Burada şöyle mühim bir konu var ki ölmeye dair hiçbir şey öğrenmemize gerek yok: Hayatta başaracağımıza emin olabileceğimiz tek şey ölüm.

Ölmek ne kadar kolaysa iyi ölmek de o kadar zor - yatkınlığımız son ana kadar yok saymak, reddetmek, kaçmak ya da mücadele etmek yönünde. Derinden gelen bir dürtüyle ölüme karşı mücadele etmek zorundayız. Açlık hissettiğimizde ya da hırslandığımızda, şehvet

¹ *Gılgamış Destanı*, çev. Muzaffer Ramazanoğlu (İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 1998).

vücudumuzu sardığında ya da itibar görme isteği içimizi doldurduğunda, öfkeyle ya da korkuyla titredığımız her anda, içimizdeki hayvan hayata tutunuyor. Hayata tutunma ve ölümün kaçınılmazlığı; bu iki zorunluluk arasında sıkışmış bir şekilde yaşıyoruz. Bu iki ucun nasıl birbirine bağlanacağı hâlâ en büyük bilmecelerden biri. Bir türlü uyuşmuyorlar.

Enerjimizin çoğunu ölümü reddederek harcıyoruz. Kimilerine göre ölümü reddetmek hem insan kültürünün kökü hem de yaydığı bir mikrop. İlk höyüklerle başlayan atalara tapma huyumuzu da estetik cerrahiyi ve uzay programlarını da etkileyen bir davranış bu.² “Ölüm fikri ve ölüm korkusu kadar insana musallat olan başka bir şey yoktur”. Bu sözler antropolog Ernest Becker’ın Pulitzer ödüllü kitabı *Ölümü İnkâr*’da geçiyor. “Ölümün bir son olduğunu ve insanın sonunun ölmek olduğunu inkar edebilmek için oluşturulmuş eylemlerin, yani tüm insan faaliyetlerinin temel sebebidir ölüm.”³ Tarihimiz boyunca bir sürü ışıltılı ahiret hayali yaratabilmek için akla hayale sığmayacak kadar emek harcaıp durduk. Hem fiziksel hem metafizik hayaller: Cennet ve cehennem, aile ve millet, kapitalizm ve *Uzay Yolu*. Çocuk yapıyor sonra da çocuklarımıza bize torun versinler diye baskı yapıyoruz, böylece genlerimizi geleceğe taşıyoruz. Piramitler, kiliseler, tapınaklar, camiiler, anıtlar ve gökdenler yaparak kendi sonumuzdan sonra geriye bir şeyler bıraktığımızı ikna oluyoruz. Binalarımız çökmeye, tanrılarımız zayıflamaya başladı mı da kendimizi zevk-ü sefaya vererek ya da savaşların ortasına atarak kafa dağıtıyoruz. Homeros’un yaşadığı günlerden bu yana savaşa katılan herkesin hissettiği gibi, “öldürmenin güvenliğinin verdiği neşede” ölümün acılığını unutturan bir şey var.⁴

² Bkz. Ernest Becker, *The Denial of Death* (New York: Free Press, 1973); Türkçesi *Ölümü İnkâr* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2014), ayrıca Norman O. Brown, Otto Rank, Robert Jay Lifton, ve ayrıca Thomas Pyszczynski, Sheldon Solomon ve Jeff Greenberg tarafından geliştirilen terör idaresi kuramı. Örnek için bkz. Tom Pyszczynski, “What Are We So Afraid Of?”

³ Becker, *The Denial of Death*, s. 9.

⁴ James Jones, *The Thin Red Line* (New York: Dial, 2012), s. 309.

Bilgelik sonumuzu kabul etmekle başlıyor. Montaigne “Felsefe yapmak, ölmeyi öğrenmektir” dediğinde, yüzlerce yıllık bir felsefi geleneği arkasına alarak yazıyordu. Romalı hatip Cicero’dan alıntı yapan Montaigne şöyle yazıyor: “Cicero, felsefe yapmanın ölüme hazırlanmaktan başka bir şey olmadığını söyler. Aslında felsefe çalışmak ve derin düşünceye dalmak bir bakıma ruhumuzu bizden uzaklaştırıyor ve böylece ruhumuz bedenimizden kopmadan bağımsız oluyor; bu durumsa ölüme benzerliğiyle bizi ölüme hazırlamaya yarıyor. Dünyadaki bütün akıllı ve bilge insanlar aynı düşünce üzerinde yoğunlaşıyor: Ölümden korkmamayı öğrenmek.”⁵ Cicero da Sokrates’in ölümünün anlatıldığı ve Sokrates’in felsefe yapmanın ruhu bedenden ayırmayı öğrenmek için yapılan bir alıştırtma olduğunu ileri sürdüğü Platon’un *Phaidon*’unu düşünerek yazıyordu.⁶

En radikal şekliyle felsefi hümanizm, bedensel ve toplumsal akışları sekteye uğratmak, bilinci dürtülerden arındırmak ve deneyimlerimizden elde ettiğimiz tüm verileri arıtarak kavramsal hakikatlere ulaşmak demektir. “Ölmeyi ve ölü olmayı” anlamaya çalışmaktır, *bu* hayattan el etek çekerek kendi hayatımızın ötesindeki hayatı düşünmektir. Ölümün hayat üzerindeki egemenliğini ve bireylerin varoluşlarının geçiciliğini fark ettiğimizde, geçmişle geleceği, sizle bizi, benle seni bağlayan, tüm bu varoluşlardan oluşan bir ağın varlığını görürüz. “Yaşama karşı sorumluyuz” diye yazmıştı James Baldwin. “İçinden geldiğimiz ve bir gün geri döneceğimiz o ürkünç karanlıktaki tek küçük fenerdir yaşam. Arkamızdan geleceklerin hatırına, bu geçitten mümkün olduğunca soylu bir şekilde geçmeliyiz.”⁷

⁵ Michel de Montaigne, *Denemeler*.

⁶ “Sıradan insanlar kendilerini doğru bir şekilde felsefe yapmaya adanmış kişilerin doğrudan ve kendi istekleriyle ölüme ve ölmeye hazırlandıklarını anlamıyorlar.” Plato, *Phaedo* 64–68, Plato: *The Collected Dialogues*, ed. Edith Hamilton and Huntington Cairns (Princeton: Princeton University Press, 2005), s. 46–50.

⁷ Baldwin, *Bundan Sonrası Ateş*, s. 68.

Ölmeyi öğrenmek zor. Çaba gerektiriyor. Rahat bir yolu yok. Ölmeyi öğrenmek için kişinin her gün kendinden kopmaya çalışması, her gün faniliğini kendine hatırlatması gerekiyor. Ölmüşlerle uzunca bir süre paylaşımlarda bulunmayı gerektiriyor. Bir şeyi yapmadan nasıl yapıldığını bilemeyeceğimiz için de yaşadığımız sürece ölmenin ne demek olduğuna vakıf olamayacağımızı kabullenmemizi gerektiriyor. Çabalayıp başarısız olacağız. Tekrar çabalayacağız, tekrar başarısız olacağız. Bu böyle devam edecek, ta ki son günümüze kadar. Fakat bu çaba zaten hikmetin kendisi olacak. Zen ustası Dōgen'in sözleriyle: "Bu yol uğrunda erdemli bir şekilde çabalamak, aydınlanmanın kendisidir."⁸

Irak'ta tekrar tekrar öğrenmek zorunda kaldım, ölmeyi öğrenmek vazgeçmeyi öğrenmekle aynı şey: Egodan vazgeçmeyi, benlikten vazgeçmeyi, gelecekte, belirlilikten, bağılıklardan, zevk arayışından, kalıcılıktan ve istikrardan vazgeçebilmeyi öğrenmek. Kurtuluştan vazgeçmeyi, ümit etmekten vazgeçmeyi öğrenmek. Ölümünden vazgeçmeyi öğrenmek. Stoacı filozof Marcus Aurelius'un yazdıklarını fark etmek:

İnsan hayatı yalnızca bir an kadar, varlığı kesintisiz bir değişim, duyuları soluk bir mum ışığı, bedeni kurtçukların avı, ruhu huzursuz bir girdap, geleceği karanlık ve üzü şüpheli. Kısacası bedene ait her şey hızla akan bir su gibi, ruha ait her şey rüyalar ve su buharı gibi; hayat bir savaş alanı, yabancı bir toprakta geçici bir ikamet ve sonrasında saygınlık, arkasından gelen de unutulmuş.⁹

Ölmeyi öğrenmek, Alman filozof G.W.F. Hegel'in yazdıklarını anlamak, yani insan bilincinin olumsuzlamaya dayanan bir diyalektikçe dayandığının ve aydınlanmış öz farkındalığının, kişinin sınırlarının –ve kendi ölümünün– bilincinde olması demektir:

⁸ Dōgen Zenji, "A Universal Recommendation for Zazen," *Zen Sourcebook: Traditional Documents from China, Korea, and Japan*, ed. Stephen Aldiss (Indianapolis: Hackett, 2008), s. 143.

⁹ Marcus Aurelius, *The Thoughts of the Emperor M. Aurelius Antoninus*, II.17, çev. George Long (Boston: Willard Small, 1889), s. 28.

İşte bu gecedir, basitliğiyle her şeyi içeren bu hiçtir insan; hiçbiri kendine ait olmayan, yahut mevcut olmayan, bir sürü temsil, imgeden oluşan bitimsiz bir zenginliktir. Bu gece –doğanın tam burada, fantazmagorik temsillerde var olan bu içyüzü, saf benlik– kendisini aşarak kendi etrafını kaplayıveren o kapkara gecedir; o gecede, bir yerde kanlı bir baş düşer, başka bir yerdeyse ölü gibi bembeyaz bir siluet ansızın peyda olur, düşen başın dibinde yine ansızın bitiverir ve bir anda yok olur. Bu geceyi görebilmenin tek yolu, insanın gözlerinin içine, korkunc ve dehşetengiz bir karanlığa dönüşen bu kara geceye dosdoğru bakmaktan geçer. Çünkü gözlerinden dünyanın gecesi taşarak üzerimize gelir.¹⁰

Kendi ölümümle yüzleştüğimde gördüğüm suret, işte bu gecenin suretiydi. Er ya geç göreceğimiz suret bu, çünkü bu kendi suretimiz –kendi bilincimiz, kendi ölüm maskemiz. Aynanın içinden bize bakıyor.

Bu boşluğu kabullenmek ve benliğimden vazgeçmek, tek bir zaman ve mekânın ötesinde, 200 bin yıl önce Afrika'daki ilk anlarımızdan Antroposen'in soluk ve endişe verici geleceğine uzanan insan varlığının, yani kolektif bir benliğin parçası olduğumu ve ona karşı sorumluluklarımın olduğunu hissetmemi sağlayan ilk adımdı. İnsanlığız. Ölmüşleriz. Onlar biz oldular, biz gelecek nesillerin ölmüşleri olacağız.

Anlamadığımız bir dünyaya yarı kör ve şaşkın bir şekilde doğuyoruz. Bu dünyanın gecesinde, geleceğimizin özgürlük alanı olduğunu düşünüyoruz. Bu özgürlüğün şimdinin içinde ve bir birey olarak deneyimliyoruz. Fakat yaptığımız eylemleri geçmiş belirlerken, eylemlerimizin anlamı da gelecekte belli oluyor. Daha fazla şey öğrendikçe bireysel bilincin toplu yaşamla, tarihle ve evrenle iç içe olduğunu fark ediyoruz. Yani dürtülerimize bahane bulan, alışkanlıklarımızı oluşturan ve davranışlarımızın topluluğun ritmine uymasını sağlayan kavramsal ve anlatsal yapıların içinde yaşadığımızı

¹⁰ G.W.F. Hegel, "Jenaer Realphilosophie", *Frühe politische Systeme* içinde, (Frankfurt: Ullstein, 1974), s. 204'ten alıntılan Slavoj Žižek, *Hiçten Az*, çev. Erkal Ünal, (İstanbul: Encore, 2015) s. 353

fark ediyoruz. Bu kavramsal ve anlatısal yapılar anlam üretmemizi ve arzularımızı şekillendirmemizi sağlayan kültür teknolojilerimiz. Facebook mesela, arzularımızı belli bir yönde şekillendiriyor, Kur'an ise bambaşka bir yönde. West Elm Kataloğu, Emily Dickinson'ın şiirleri, Tai Chi, Igbo halkının Yeni Yam Festivali, demokrasi, hamursuz bayramı, 'piyasa' ya da Meksika dizileri, bunların hepsi başka başka yönlerde şekillendiriyor arzularımızı.

İnsan maymununu diğer hayvanlardan ayıran tek özellik, sembolik iletişimle toplumsal gerçekliği değiştirebilmesidir. *Homo sapiens* haricindeki diğer türlerin de kullandıkları kendi dilleri, kurdukları toplumsal düzenleri, inşa ettikleri yapıları, aletleri, gülüşleri ve duygularını gösterme yöntemleri vardı. Ateş ve ateşe benzeyen basit toplumsal teknolojiler *Homo erectus* ve Neandertaller tarafından kullanılıyordu, bize de onlardan miras kalmıştı.¹¹ Tarih öncesi zamanların buzlu dünyasında türümüz önceki yöntemlerden çok daha ileri sembolik iletişim yöntemleri bulmaya başladı. Ölüleri konuşurabilmeyi ve henüz doğmamışlara seslenebilmeyi öğrendik. Geleceği görmeyi öğrendik. Yaşanılan kısıtlı zaman diliminden zaman ve mekânın ötesinde bir hakikat kavramını soyutlamayı öğrendik. Buz çağlarından Holosen'in bu uzun yazına gelene kadar geçen sürede aletlerimizi kullandık, kabanlarımızı giydik, ateşlerimizi yaktık ve en büyük hazinemiz olan ve her duruma uyum sağlamamıza yarayan bir şeyi, sahip olduğumuz teknolojilerin en güçlüsünü de hep yanımızda taşıdık: Hafızamızı. Antroposen'de bizi kurtarabilecek tek şey belki de bu, zira ölmüşleri bir tek hafıza kurtarabilir.

Bundan üç bin küsur yıl önce yarı çoban yarı savaşçı Miken topluluğu, Anadolu kıyısında etrafı duvarlarla örülmüş bir şehri yakıp

¹¹ Neandertallerin basit bir kültür geliştirdiklerine dair bulgular mevcut. "Neandertal/Musteryen ve Cro-Magnon/Üst Paleolitik eser tipleri gibi eserler yaptıklarını keşfettik." Klein, *The Human Career*, s. 654.

yıkıldılar. Ne olup bittiği konusunda sadece tahminler üretebiliyoruz, zira döneme dair bulgularımız kısıtlı. Bir tarafta son yüz otuz yıl içinde keşfedebildiklerimiz var: Bu yıkılmış şehrin arkeolojik kalıntıları, şehrin yandığına dair kimi kanıtlar ve birkaç ok başı. Diğer tarafta ise bu çoban savaşçı topluluğunu ve akınlarının hikâyesini anlatan, sözlü olarak üretilmiş ve 2700 yıl öncesinde kâğıda geçirilmiş iki adet uzun şiir var. İlk olarak papirüs ve parşömen kâğıtlar üzerine yazılmış bu iki şiir Antik Yunan'daki şehir-devletlerin, Roma İmparatorluğu'nun, Bizans uygarlığının ve modern Avrupa ve Amerikan edebiyatının en temel kaynakları haline gelmiş ve Platon'dan Milton'a, Alexander Pope'tan Thomas Jefferson'a, Simone Weil'den Derek Walcott'a kadar pek çok düşünürü ilham kaynağı olmuştur. Bu iki uzun şiir, nesilden nesle aktarılarak, mabetlerde ve kütüphanelerde korunarak, keşişlerin ve şairlerin emeğiyle pek çok nüshası çıkarılarak günümüze ulaştı.

Bundan 2300 yıl öncesine ait kaynaklarda Homeros şiirlerinden parçalar bulunsa da, Homeros'un İlyada destanının tam metninin günümüze ulaşmış en eski kopyası milattan sonra 10. yüzyıldan kalmadır. Klasik eser uzmanı Martin West'e göre, elimize ulaşan "bu kitabın yaratımı katıyen basit bir nüsha çıkarma işlemi değil, pek çok alimin beraber çalıştığı bir hadisedir."¹² "Venetus A" ismiyle bilinen bu el yazması kitap Venedik'te Saint Mark Milli Kütüphanesi'nde korunmaktadır.¹³ Harvard Üniversitesi tarafından da dijital ortama aktarılmıştır. İnternette bakabilirsiniz.¹⁴

İlyada ilk kez yazıya geçirildikten 400 yıl sonra, Atinalı bir şarap tüccarı ve eski bir asker olan Eshilos, şarap tanrısı Dionysos şerefine her yıl düzenlenen dini festivallerde sahnelenmek üze-

¹² Martin L. West, *Studies in the Text and Transmission of the Iliad* (Munich: K.G. Saur, 2001), s. 140. İlyada'nın günümüze ulaşması ve aktarımı konusunda West'in yazdıklarına dayanıyorum, s. 5-7.

¹³ Amy Hackney Blackwell, "Robot Scans Ancient Manuscript in 3-D," *Wired*, 5 Haziran 2007.

¹⁴ Homer Multitext Project'ten bakılabilir: <http://www.homermultitext.org/manuscripts-papyri/venetusA.html>.

re dört oyundan oluşan bir eser yazmıştır. Bu dörtlünün ilk üç oyunu Atreusoğulları'nın kanlı hikâyesini ve Atina hukukunun doğuşunu anlatır. İlk oyunda, Kral Agamemnon Truva Savaşı sonrasında evine döner. Yıllar önce ordusu Truva'ya varabilsin diye kızını tanrılara kurban etmiştir. Karısı Klytaimnestra kızının intikamını almak için savaştan dönen Agamemnon'u öldürür. Agamemnon'un savaş ganimeti, kuma kölesi Cassandra kralın öldürüleceği kehanetinde bulunmaktadır fakat bağırışları çıgıllara dönüşünceye kadar kimseye sesini duyuramaz. Kraliçe intikamını almıştır fakat ikinci oyun *Adak Sunucular*'da bu kez Klytaimnestra oğlu Orestes tarafından öldürülür. Bu oyunlar çatışmanın kaçınılmazlığına anlatısal bir yaklaşım sunar, vahşetin dönüp dolayıp geri gelmesi, namus ve kan davası, korku ve şiddetin kısır döngüsü, arzu ve ölüm.

Fakat bu döngüden bir çıkış yolu da sunulur: Üçüncü oyun, *Eumenidler*'de, Apollon ve Athena Orestes'in akıbeti üzerine tartışır ve onu aklamaya karar kılarlar. Athena, Orestes'i parçalayarak öldürmeyi bekleyen eski intikam hukukunun temsilcileri olan “öç tanrıçaları” Erinyeliler'i Atina hukukunun savunucuları olacak “vicdanlı” Eumenidler haline getirir. Üzerine tefekkür edilen hukuk, şekil değiştirir: Artık intikama değil, bağışlamaya dayanmaktadır.

Dörtlünün son oyunu olan taşlama tarzı *Proteus* günümüze kalmamıştır. Hatta bahsini ettiğimiz bu üç oyun Antik Yunan'dan günümüze ulaşan tek dramatik üçlemedir. Eshilos'un yazdığı yetmiş ila doksan arası oyundan sadece yedi tanesi elimize ulaşmıştır. Bu oran aşağı yukarı genele de uygulanabilir, Klasik Yunan kültürünün büyük çoğunluğu yok olmuştur. Günümüze sadece küçük bir kısmı ulaşmıştır: Platon ve Aristo'nun yazdıklarının çoğu, Sophokles ve Euripides'in kimi oyunları, Sappho ve Callimachus'un şiirlerinden bazı parçalar, Ksenophon, Herodot, Thukididis'in yazdığı tarih kitapları. Evet, belki bu dönemden elimize az şey ulaşmış olabilir ama bu ulaşanlar bile sadece birkaç yüzyıl önceden, yani Homeros'un

yaşadığı zamanlardan ya da Homeros'un efsaneleştirdiği Miken ve Hitit kültürlerinden elimize kalan kırpıntılara kıyasla bize çok büyük bir zenginlik sunar.

Bu eski barbar zamanların kalıntılarıyla ne diye uğraşalım? Homeros'un ya da Eshilos'un IŞİD ya da küresel ısınmayla ne ilgisi var? Yakından baktığımızda Antik Yunanlılar gözümüze garip hatta uygar değilmiş gibi görünebilir. Bizim gibi özgür iradeye ya da ilerlemeye inanmıyorlar, evrensel insan hakları söz konusu bile değil. Kader inanışlarına katlanabilmek çok zor. Adalet anlayışları zalimce: Krallar ve tanrılar kafalarına estikçe gaddarlık yapıyor, herhangi bir kuralı ya da sınırı aşanlar büyük acılar çekmek zorunda bırakılıyor. *Kral Oidipus* ve *İlyada* gibi aşına olduğumuz hikâyelerde bile, bu eski zaman insanları bize sadece ilkel gözükmüyorlar aynı zamanda mantıksız, batıl ve delice gelen hareketlerde bulunuyorlar. Fakat o insanlar bizim: Hem tarihsel olarak, hem genetik olarak, hem de teknolojik olarak.

İnsanlığın tarihine kıyasla çok kısa bir zaman dilimi günümüzü Eshilos'un zamanından ayırıyor, ve bu kısa zaman diliminde modernite olarak düşündüğümüz ne varsa ortaya çıkıyor. Dilimiz, düşüncemiz, mimarimiz ve kültürümüz, hepsi de gramerinde, dağarcığında ve sentaksında çok eski zamanların izlerini taşıyor. Sembolik ve epistemolojik düşünme ve tartışma yapılarımızın bir tarihi var tamam ama bunlar aynı zamanda tarih tarafından şekillendirilmiş yapılar. '*Astron*', '*nomas*', '*ge*', '*logos*', '*anthropos*', '*kainós*' gibi kelimelerle oluşmuş yapılar. Günümüzdeki düşünce ve anlatılarımızı oluşturan şeyler Akhilleus ve Kassandra gibi arketipler, kader, adalet ve demokrasi gibi kavramlar ve görünüş, form, şekil anlamına gelen *eidos* kelimesinden türeyen 'düşünce' fikrinin kendisi.

Kavramsal ve sembolik yapılarımızın tarihsel ve filolojik tarihçesine bakmak, kim olduğumuzu, nereden geldiğimizi ve nereye gidebileceğimizi anlamamıza yardımcı olur. Evrensel ve tarihsel bir

çalışmayla kültürleri karşılaştırmak ise şu an yaptıklarımızı neden bu şekilde yapıyor olduğumuzu bize gösterir. Böyle bir çalışma şu anki durumumuzun hem içinde bulunduğumuz şartlardan dolayı kaynaklandığını hem de insanlığın anlam üretme ve sembolik mantık yürütme şablonlarıyla düşünmemizden ve geçmişten bize miras kalan alet ve teknolojileri kullanmamızdan kaynaklandığını gösterecektir. Benim verdiğim örnekler çoğunlukla Antik Yunan'dandı ama bugünkü küresel uygarlığımızın ataları aynı zamanda Akatlar, Sümerler, Çinliler, Hintliler, Mezoamerikalılar, Yahudiler, Mısırlılar, Nübyeliler, Thuleler, Dorsetler ve Fin-Ugurlardır. İnsanlar nerede yaşarsa yaşasın, anlam üretiyorlar. İşte bu bilgeliğin belgeleri, yani ölmüşlerin mirası, geleceğe en büyük hediyemiz olacak.

Beşeri bilimler çalışmak, insanlığın semboller aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktardığı hayat deneyimine sabır ve özenle bakıp büyütmekten başka bir şey değildir. Bu bakıp büyütme eylemi, bugünlerde sıklıkla düşünüldüğü gibi neyi seçtiğimizle, seçtiklerimizi nasıl düzenlediğimizle sınırlı değil. Bilakis dikkat, ilgi, üretme ve yorumlama gerektiren bir eylem. Arşivin güvenli bir yerde saklanması, envanterinin çıkarılması ya da dijitalleştirilmesi tek başına yeterli değil. Arşivin toprak gibi *işlenmesi* gerekiyor. Hannah Arendt şöyle yazıyor:

Zira her düşünce hatırlamayla başlar ve hiçbir hatırlama, kavramsal mefhumların belirlediği bir çerçevenin içinde –ki burada kendini daha fazla gösterebilir– yoğunlaştırılıp damıtılmadığı sürece güvende değildir. İnsanların yaptığı ve yapmaya devam ettiği şeylerden, olay ve olgulardan çıkıp gelen deneyimler ve hatta hikâyeler, tekrar tekrar konuşulmadıkları sürece, söze ve eyleme bir yanılla içkin olan beyhudedeliğin içinde boğulup giderler. Ölümlüler arasındaki ilişkileri bu doğal beyhudelikten kurtaran şey, onlar üzerine sürekli olarak konuşmaktır; fakat ileri tarihteki hatırlayışlar ve hatta sırf söz edişler için bile belli kavramlar ve belli rehber işaretler yaratmazsa, o da beyhude kalacaktır.¹⁵

¹⁵ Hannah Arendt, *Devrim Üzerine*, çev. Onur Eylül Kara (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017), s. 295-296.

Hafızasız bir hayatın beyhudeliğine karşı elimizdeki tek şey bu birikim. Papirüs çürür, kâğıt yanar, müzeler kapatılır, hard diskler bozulur. Kolektif kültürümüzün ne kadar kırılgan ve hassas olduğunu, bu bölümün epigrafi ve alıntılandığı uzun şiir bize gösteriyor. Dünya üzerindeki en eski edebi örneklerden biri olan *Gılgamış Destanı* muhtemelen ilk kez milattan önce 21. ya da 20. yüzyıl civarında kil tabletlere yazılıyor. Sonraki 2500 yıl boyunca kayboluyor, ta ki Asur uygarlığı üzerine çalışan Musullu Süryani arkeolog Hormuzd Rassam tarafından 19. yüzyıl ortasında tekrar bulunana kadar.¹⁶ Destanın günümüze ulaşmasının tek sebebi, antik zaman katiplerinin ‘mühim’ bürokratik ve ticari yazı işlerini yapabilecek el becerisini kazanmak için bu destanın nüshasını çıkararak pratik yapmış olmaları.

Destan, “yabanıl bir boğa” gibi gücünden ötürü takdir edilen, zorbalığından ötürü nefret toplayan Uruk kralı Gılgamış’ın hikâyesini anlatıyor.¹⁷ Destanda Gılgamış’tan şöyle bahsediliyor: “Dirliksizliği yüzünden Uruk halkı gittikçe eksildi. / Gılgamış, oğlu babaya bırakmaz / gece gündüz kudurup sağa sola çatar-
dı.” Uruk’un kadınları Gılgamış kendilerini rahat bıraksın diye Tanrılara yakarıyor, şehrin tüm gelinlerinin bekaretini almasından dert yaniyorlardı. Tanrılar kadınların duasını kabul etti ve Tanrıça Aruru Gılgamış’a denk birini yarattı: “Suskunluğun evladı” Enkidu, vücudu kıllarla kaplı yaratılmışı bir insan. Dünyaya salınan Enkidu ceylanlarla geziyor, avcılarının kurduğu tuzakları söküp atıyordu. Bu olanlar Gılgamış’ın kulağına gelince, Gılgamış Enkidu’yu ehlileştirmesi için Samhat adında Uruklu bir kadını ormana yolladı. Samhat Enkidu’yu baştan çıkardı, onu temizleyip ona güzel kıyafetler giydirdi, eklemek yemeyi ve bira içmeyi öğretti ve ona şehir hayatının güzelliklerinden bahsetti. Gılgamış’ın düğün gecelerinde gelinleri kocalarından çaldığını

¹⁶ Bkz. Andrew George, *Introduction to The Epic of Gilgamesh* (London: Allen Lane, 1999), xvi-xxx.

¹⁷ George, *age*.

duyan Enkidu'nun "öfkeden beti benzi attı" ve Uruk'un yolunu tuttu. Şehre vardığında Gılgamış'a meydan okudu ve boğuşmaya başladılar. Birbirlerini yenemeyeceklerini anladıklarında öpüşüp sarıldılar ve dostlukları böylece başladı.

Enkidu ve Gılgamış adeta bir arkadaşlık filmindeymiş gibi güçlerini birleştirip "ölümsüzlük ülkesi" denilen Sedir ormanına doğru yola çıktılar. Orada canavar Humbaba'yı öldürüp, haşmetli ağaçları ele geçirdiler. Uruk'a döndüklerine, aşk tanrıçası İştâr, Gılgamış'a evlenme teklif etti. Gılgamış kabul etmeyince, tanrıça şehri yıkması ve Gılgamış'ı öldürmesi için korkunç gök boğasını Uruk'a saldırttı. Enkidu ve Gılgamış durumu tersine çevirdiler ve boğayı öldürdüler. O gece Enkidu rüyasında tanrıları gördü. Tanrılar ikisinin çok ileri gittiğini ve içlerinden birinin ölmesi gerektiğini söylediler. Enkidu'yu seçtiler. Enkidu uyandı ve rüyasını anlattı. Lanetler yağdırdıktan sonra hastalığa tutuldu ve öldü.

Gılgamış üzüntüden kahroldu. İçi "ölüm korkusuyla" doldu, arkadaşının yasını tutarak kendini kırlara attı ve tanrılar diyarını bulup ölümsüzlüğü keşfedebilmek için yollara koyuldu. Bir kapıya ulaştı ve oradan geçerek karanlıkta "iki kez on iki saat" boyunca ilerledi. En sonunda güzel bir bahçeye vardı ve orada büyük tufandan kurtulmuş ölümsüz bilge Utanapiştım'i buldu. Ondan ölümsüzlüğün sırrını istedi, bunun üzerine Utanapiştım kendi hikâyesini anlatmaya başladı. Tufandan önce tanrılar kendisine gemi yapmasını ve "çiftlik hayvanlarını, yabanıl hayvanları ve her zanaattan ustayı" gemiye almasını emretmişti. Tanrıların uyardığı üzere bir gün bir yağmur başladı.

Bir gün karayel esip hepsini sildi süpürdü.

Sonra birdenbire poyraz esip ülkenin altını üstüne getirdi.

Rüzgârlar insanların tepesinde savaş edercesine çarpıştılar...

Fırtına ve tufan, altı gün, yedi geceyi geçti.

Fırtına yurdu silip süpürüyordu.

Yağmur dinince Utanapiştım önce bir güvercin ve kırlangıç salıverdi, ikisi de geri geldi. Sonra bir karga saldı ve karga geri gelmedi. Sular çekilince, tanrılar Utanapiştım'e ve karısına ölümsüzlük bahsettiler. Utanapiştım eğer altı gün yedi gece uykusuz kalabilirse, Gılgamış'ın da ölümsüzlük kazanabileceğini söyledi.

Gılgamış uyumamak için direndi ama ilk geceden gözleri kapandı ve bir hafta boyunca uyudu. Utanapiştım Gılgamış'ın kahrolduğunu görünce üzüldü ve ona mucizevi bir gençlik otu verdi. Dönüş yolundayken bir gece bir yılan gelip gençlik otunu yedi. Güçlü kral bunun üstüne hayatın beyhudeliğine sövmeye başladı. "Söyle Urşanabi" diyordu, "ben kimin için bunca sıkıntıya katlandım?" "Kanımı kimin için akıttım?"

Bizim için. Gelecek için. Dört bin yıl önceden gelen bu destan bize uygarlığın hikâyesini aktarıyor. Destanın ilk bölümünde yaban insan Enkidu ehlileştiriliyor, son bölümünde de benzer şekilde zalim Gılgamış ölümü kabullenmeyi öğreniyor. Enkidu ve Gılgamış iki farklı toplum düzenini temsil ediyor, avcı-toplayıcı toplum ve tarım toplumu. Gılgamış'ta vücut bulan tarım toplumunun mutlaklığı zorlayan ihtiyaçları yaban hayatın bilgeliği olmadığında gaddar bir yapıya dönüşüyor. Fakat uygarlık ve yaban hayat birleştiğinde, kutsal düzeni bozacak güçte önüne gelen her şeyi yok eden bir savaş makinesi yaratıyorlar. Tanrılar yaban adamın ölmesine, güçlü kralın da insan olmanın sınırlarına boyun eğmesine hükmediyorlar.

Gılgamış Destanı yaklaşmakta olan iklim felaketi karşısında kültürel mirasımızı sürdürmenin ve ayakta tutmanın önemi hakkında da bir ders niteliğinde. *Destan*'ın giriş bölümünde dendiği gibi, Gılgamış "gizleri görüp bunların perdesini yırtan bir adamdır / tufandan önce olanların haberini getirmiştir." Çevirmen ve akademisyen Andrew George'a göre "Giriş bölümünden çıkarabi-

leceğimiz şey Gilgamesh'ın tufandan sonra tufan öncesi dönemin düzenini tekrardan kurabildiği, tanrılara şanlarını tekrardan kazandırabildiğidir... Destanın şairi imalar dışında açıkça bahsetmese de, Gilgamesh ülkesine uygarlığı geri getiren kişidir.”¹⁸

Gilgamesh, bir efsane, bir sembol, kendimiz üzerine bir düşünce olarak, öldükten sonra da yaşamaya devam ediyor. *Destan*, bu yönüyle, kültürel mirasımızın devamlılığını gösteriyor. Iraklı metal grubu Accrassicauda'nın üyeleriyle ilk albümleri üzerine sohbet ettiğimde bunu fark etmiştim. Albümlerinin adı Gilgamesh'tı.¹⁹ Grubun davulcusu ve başı Mervan Hüseyin, bu destanı kullanmalarının nedeninin hem Irak'ın antik Sümer kökeniyle ilgili olması hem de Irak'ın şimdiki durumuna farklı bir gözle bakabilmemizi sağlaması olduğunu söylüyor. “Gilgamesh destanı çok garip bir hikâye” diyor ve ekliyor Hüseyin “bir anlamda da çok modern. Bugünün Ortadoğu'sunu anlatmanın bir yöntemi: Gilgamesh zorbaydı. İyi bir kral değildi. Güçsüzdü. Bana göre destanın sonunda kendi ölümlülüğünü kabul edene kadar kaybolmuş birisiydi. Sonuçta, bu bir yeniden doğuş hikâyesidir.”

Yeniden doğuş Accrassicauda'nın üyeleri için de önemli bir kavram: Saddam Hüseyin'in Irak'ında büyüdüler, 2003'te Amerikan işgalini yaşadılar, 2005 ve 2006 boyunca mezhepçi kanlı iç savaştan kaçtılar ve VICE dergisinin kurucularından Suroosh Alvi'nin yardımı ve yaptığı belgesel sayesinde (*Heavy Metal in Baghdad*) önce Suriye'ye, oradan Türkiye'ye, en sonunda da Amerika'ya yerleştiler.²⁰ On beş yıl önce Bağdat'ta bir grup kurdular, kopya kasetlerden Metallica ve Slayer dinleye dinleye çalmayı öğrendiler ve en

¹⁸ George, *Introduction to The Epic of Gilgamesh*, s. 1.

¹⁹ Burada yazılanlar *Rolling Stone* dergisi için yaptığım habere dayanmaktadır. Roy Scranton, “An Iraqi Band's (Semi) Happy Ending,” *Rolling Stone*, 9 Nisan 2015.

²⁰ Accrassicauda'nın hikâyesi kişisel söyleşilere ve de şu eserlere dayanmaktadır: *Heavy Metal in Baghdad*, DVD, yönetmen Suroosh Alvi (Brooklyn: Vice Films, 2007); Andy Capper ve Gabi Siffre, *Heavy Metal in Baghdad: The Story of Accrassicauda* (New York: Pocket Books, 2009); <http://accrassicauda.com/bio>.

nihayetinde kendi albümlerini çıkardılar. Bu albüm, hem sanatsal emeklerinin bir belgesi hem de içinde bulundukları duruma ve geçmişlerine bakan bir çalışma. Hüseyin şöyle demişti: “Ortadoğulu bir metal albümü yapmaya çalıştık. Her şeyini kendimiz yaptık. Davulu da biz çaldık darbukayı da, ritmi biz seçtik, şarkıyı biz söyledik. Albümü elimizden geldiği kadar Arap yapmaya çalıştık.”

Acrassicauda iç içe geçmiş kültürlerimizi yaşıyor ve yeni şeyler yaratıyor. Bunu yapmak zorunda değillerdi. Hayatları bambaşka olabilirdi. Irak’ta, Suriye’de ya da New Jersey’de mülteciyken durumlarını kabul ederek pes edebilir ya da nefretle adaleti birbirine karıştırabilirlerdi. Bağdat’ta kalıp işgalcilere karşı özgürlük mücadelesi verebilirlerdi. Çoğu kişi bu mücadeleye katıldı. Çoğu kişi de karşı taraf için, Amerika ya da El Kaide’nin tarafında savaştı. Bunlara karşın Hüseyin ve grubu müzik yapmayı, bir sanat icra etmeyi seçti. Kültürler arasındaki bağları, ortak ritimlerimizi ve geleneklerimizi keşfetmeyi, onları güçlendirmeyi seçti. Hayranları ve sevenleri için temsil ettikleri pek çok şey var: Dar görüşlülüğün, cemaatçiliğin ve çatışmanın dışında kalarak da geleneklere bağlı kalınabileceğini, şiddet kullanmadan iyilik ve yardımlaşmayla da savaşılabilceğini ve Gilgamiş gibi, ölmeyi öğrenip tekrardan doğabileceğimizi.

Homeros Akhilleus’un öfkesini anlatmadan 6 bin, *Gilgamiş Destanı* yazılmadan 5 bin yıl önce bugünün Çin, Sırbistan ve Irak’ında yaşayan insanlar kemik ve kil üzerine işaretler çizmeye başlamıştı. İstikrarlı olan tarım ve astronomi bilgileri ritimli konuşmalar aracılığıyla hatırlanıyor ve saklanabiliyordu. Zaman ilerleyip de yazma teknolojisi geliştikçe, mülk, ticaret, buğday stoku gibi değişen bilgilerin kaydını daha iyi tutabilmeye başladık. Daha karmaşık şeyleri yazıyla ifade edebilmeye başladıkça eski sosyal teknolojilerimizi de yazıyla birleştirdik. Ayinlerde söylenen şarkılar, çizilen resimler, mitler, dinler, uyaklı konuşma, ezber, ad aktarması, mecaz, soyutlama– yani

topluma uyum sağlama, bilgi saklama, ideolojileri belirleme, duyguları kontrol etme, siyasi örgütlenme teknolojileri birkaç bin yıl içinde dilin görsel işaretlerle temsil edilebildiği bu yöneme uydurulmuştu.

Önce kil ve taş, sonra papirüs, parşömen ve kâğıt derken, tarımın bulunmasıyla buhar makinesinin icadı arasında kalan süreçte insanlığın en büyük buluşu, yazı oldu. Bu buluş hem geniş çapta toplumsal değişiklikler getirdi hem de yeni teknolojilerin bulunmasını sağladı. Yazı sayesinde Uruk'ta yaşayan Sümerliler, dünyadaki fiziksel ilişkileri soyut bir şekilde temsil etmemize yarayan bilimi, yani matematiği keşfetti. Yazılı kanunlar sayesinde politik ve dini otorite somut bir yapıya kavuştu. Süreç boyunca toplanan bilgileri karşılaştırabilme olanağı, yüzyıllar içerisinde ampirizmin ortaya çıkmasını ve bilimsel yöntemin oluşmasını sağladı. 1450'de matbaanın bulunmasıyla 18. yüzyılda elle, 19. ve 20. yüzyıllarda buhar ve kömür gücüyle yapılan baskılarla beraber kitaplar ucuzlayıp çoğaldı. Bu da okuyabilen herkesin tüm bu toplanmış engin bilgilere ulaşabilmesi demekti. Çok geçmeden, insan hayatının en eksiksiz ifadesi okur-yazar olmak olarak görülür hale gelecekti. 19. ve 20. yüzyılda gramofon, radyo, film, televizyon gibi kitle iletişim araçlarının ortaya çıkmasıyla beraber hümanizm okur-yazarlıktan ibaret olmamaya başladı. Fakat bilgisayarın ve internetin yaygınlaşmasıyla, bu sefer hümanizm dijital okur-yazarlığa, yani foto-hümanizm diyebileceğimiz şeye dönüştü.

Yeni bir yaşam formu belirliyor: İnsanlık kendisinin bir kolektif enerji olduğunu, yani karanlık gezegende yayılan bir ışık, jeolojik bir güç, veri ve akış olduğunu fark ediyor. Şebekeler, ağlar, kovanlar içerisinde, uzaktan kontrol edilebilen aletlere, otonom uygulamalara bağlı bir şekilde, bazen zamanın içinde bazen zamanın dışında kalarak yaşıyoruz. Artık bireysel öznel ya da biricik nesneler değiliz. Etkileşimler, aktarım yapanlar, tıvit atanlar ve takipçileriz. Cihazlar aracılığıyla bizi birbirimize bağlayan foto-hümanist teknolojiler sayesinde toplu bilgi üretimi fevkalade hızlara ulaştı, artık radyoyla, matbaayla, televizyon ya da filmle ürettiğimizden de daha hızlı bilgi üretiyoruz. Fo-

to-hümanizmin yeni teknolojileri de tıpkı eski teknolojiler gibi yeni imkânlar sunarken, beraberinde yeni tehlikeler de getiriyor. *Homo sapiens* –muhtemelen artık *Homo lux* [Işık insan]– biyolojik tepkiler vermeye devam ediyor, kolayca panikliyor ve çabucak öfke ve nefretle dolabiliyor. Jaron Lanier 2006 yılında yazdığı makalesinde “dijital Maoculuk” diye adlandırdığı bir eğilim konusunda bizleri uyarıyor: “Yakın gelecekte iletişim ve eğitimin önemli bir kısmı internet üzerinden anonim bir şekilde gerçekleşiyor olabilir, bu yüzden de kolektif zihniyet hızlı ve tehlikeli bir şekilde güçlenebilir. Tarihin bize defalarca gösterdiği üzere otomatik viteste giden bir kolektif zihniyet hem budala hem de zalimdir.”²¹ Kolektif delilik, cadı avları ve totaliter rejim tehditleri bu yeni sosyal ağlarda hâlâ varlığını sürdürüyor, hatta 20. yüzyılın radyo yayınlarında, gazete manşetlerinde ve haber filmlerinde olduğundan daha tehlikeli bir biçimde. Foto-hümanist çağda geleneksel hümanist çalışmaları korumamız gerektiğinden toplu yükümlülüklerimiz ikiye ayrılıyor, hem yeni yöntemler geliştirmek hem de eskileri korumak. Yeni yollar geliştirmek için eski yolları kesmek, eski yolları korumak için bu kesintileri engellemek.

Korku ve şiddet dalgaları üzerimize çarparken, küresel uygarlığın kendisini yok etmesini izliyor ve bu felaketle yüzleşmekte zorlanıyoruz. Bu koşullar altında hümanist geleneğimizi canlı tutabilmemizin tek yolu, ölmeyi öğrenmek. Eleştirel düşünerek, felsefi tartışmalara girerek ve küstah sorular sorarak anlamların taşındığı elektrik hatlarındaki sosyal etkileşimleri askıya almalıyız. Geçmiş canlı tutarak arşivin bilgi bahçesini işlemeli, okuyarak, yorumlayarak, ayıklayarak, bakıp büyüterek ve en önemlisi, hatırlayışlarımıza emek harcayarak, şimdinin baskınlığından kopmalıyız. Birleştirmeli, karıştırmalı, dönüştürmeli ve oynamalıyız, böylece algısal, hissi ve kavramsal alanlarımızı onarmalı ve genişletmeliyiz. Yavaşlığı, detaylara önem vermeyi, düşüncede berraklığı, dikkatli okumayı ve derinlemesine düşünmeyi teşvik ederek yeni düşünce kapıları ara-

²¹ Jaron Lanier, “Digital Maoism: The Hazards of the New Online Collectivism,” *Edge*, 29 Mayıs 2006.

lamalıyız. Ölmüşlerle paylaşımlarımıza devam etmeliyiz, onlar biz olduklarından, biz de gelecek nesillerin ölmüşleri olacağımızdan.

Savaşlar başlar ve biter. İmparatorluklar kurulur ve çöker. Binalar yıkılır, kitaplar yanar, sunucular bozulur, şehirler sular altında kalır. İnsanlık fosil-yakıt uygarlığının çöküşünden de bu çöküşün yıkıntılarında yükselecek barbar ve zorba bir dünyadan da sağ çıkabilir. Hatta sera çağından bile sağ çıkabilir. Dünyanın büyük bir bölümü sıcaktan kavru lan çöllere ve nemden nefes alınmayan ormanlara dönüşmüş olduğunda, torunlarımız muhtemelen Kuzey Buz Denizi'nin kıyılarında yeni şehirler kurmuş olacaklar. Eğer Antroposen'de insan olmanın bir anlamı olacaksa ve eğer kendimizi hafızasız bir şekilde yaşamamızın beyhudeliği içinde bulmak istemiyorsak, o zaman tüm zorluklara rağmen son birkaç bin yılda oluşturduğumuz bilgi mirasımızı korumak zorundayız. Ölmüşlerin hatırasını terk etmemeliyiz.

Her şeyi kendine benzeten kapitalist sistem ve kitlesel yok oluşlar yüzünden dünyanın her yerinde biyolojik ve kültürel çeşitlilik tehdit altında. Nuh'un gemisi gibi kendi gemilerimizi yapmalıyız: Hem tehlike altındaki genetik verileri geleceğe aktarmak için biyolojik gemiler, hem de tehlike altındaki ilim ve bilgiyi sürdürece k kültürel gemiler. İnsanlık kültürünün arşivi, bütün dillerde yazılmış düşünceler, yani tarihsel özneler olarak varoluşumuzu gösteren tüm bu arşiv gelecekteki düşünsel gelişimimizin sadece tohumu olmayacak, yetişt iği toprak, doğdu ğu kaynak ve büyüdü ğü rahim olacak. Modern uygarlığın sonuna yaklaşt ığımız bu zamanlarda beşeri bilimlerin kaderi insanlığın kaderi olacak.

Son Söz

Eve Dönüş

“Son ışıık huzmesi kaybolur
Sahnenin ışııkı kararırken
Eğer yarın yoksa
Yaşasan iyi edersin”

Sleater-Kinney, “Fade”

Bildiğimiz kadarıyla, evren bir ışıık patlamasıyla başladı ve bildiğimiz her şey devasa yıldız patlamalarıyla oluştu. Belirli kaya topluluklarının dönerek hareketi güneşleri oluşturdu, böylece galaksiler ortaya çıkmaya başladı. Bizim gezegenimiz bundan dört buçuk milyar yıl önce gaz ve toz bulutundan meydana geldi ve bu olaydan bir milyar yıl sonra ise dünyanın sıcak ve çalkantılı okyanuslarının derinliklerinde hayat başladı.¹ Mikrobik canlılar gelişiyor, çeşitleniyor ve evriliyordu, fakat bir milyar yıl kadar sonra dünyadaki tüm hayatı neredeyse bitiren iklimsel bir değişim yaşandı: Fotosentez yapabilen siyanobakteriler çoğaldıkça atmosferi oksijenle doldur-

¹ Avustralya’da bulunan fosiller en az 3.48 milyon yıl önce dünyada mikrobik hayat olduğunu kanıtıyor. Nora Noffke, Daniel Christian, David Wacey ve Robert M. Hazen, “Microbially Induced Sedimentary Structures Recording an Ancient Ecosystem in the ca. 3.48 Billion-Year-Old Dresser Formation, Pilbara, Western Australia,” *Astrobiology* 13:12 (Aralık 2013), s. 1103–1124.

dular, oksijen ise gezegendeki oksijensiz yaşayan çoğu canlı türü için zehirliydi ve neredeyse hepsinin yok olmasına sebep oldu. Oksijen aynı zamanda atmosferdeki metanla reaksiyona girerek metan oranını azalttı, bu olay dünyayı üç yüz milyon yıl sürecek bir buzul çağına soktu. Bu “Büyük Oksidasyon Olayı” dünyanın biyosferini çarpıcı bir biçimde değiştirdi. Bitkiler ve hayvanlar gibi daha karmaşık yapıları canlıların evrilmesini sağladı.

Geçtiğimiz iki milyar yıl boyunca, önce kompleks yapıları tek hücreli canlılar, sonrasında da çok hücreli canlılar ani artış ve kitlesel yok oluş döngüleriyle geliştiler. Çevresel ve iklimsel koşullar değiştikçe nesilden nesle aktarılan genler, canlı türleri ve ekosistemler ortaya çıkıyor, evriliyor ve yok oluyor. Günümüzden birkaç milyar yıl sonra, güneş olgunlaşıp parlaklığı arttığında, dünya ısınarak aşırı sıcak bir sera çağına girecek ve yeryüzündeki tüm hayat ortadan kalkacak. En nihayetinde güneş genişleyerek kırmızı dev aşamasına geçecek, sonra da çökecek. Daha büyük ölçekte, evren ya entropiyle genişleyerek içinde kara deliklerin yok olmaya yüz tuttuğu soluk ve donmuş bir boşluğa dönüşecek ya da sonsuz bir çöküş ve patlama döngüsü içerisinde kendi içine çökerek tekrardan patlayacak.

Bu hayret verici evren bizim evimiz. Başka evimiz yok. Ne cennet var ne cehennem, mahşer de ahiret de yok. Biz insanlar uzayda bir kayanın üzerinde topluluklar kuran çok hücreli makineleriz. Pek çok başka makinenin birbirine bağlanarak oluşturduğu ve başka makinelere bağlı yaşayan bizler, her birimiz kendi içimizde küçük bir evreniz. Derimizde yaşayan trilyonlarca mikro organizma var ve trilyonlarcası daha midemizde, ağzımızda, bağırsaklarımızda ve solunum yollarımızda. Birbiriyle kesişen sayısız yörüngede dönüyor, hesap ve algımızın dışındaki güçlerce şekillenip itiliyor. Bizler makineler içindeki makinelerin makineleriyiz, hepsi ve her biri homeostatik denge peşinde, hayatlarımız ve ölümlerimiz bu büyük döngünün parçası, tıpkı yaz güneşinin kuruttuğu bir gölette doğan ve ölen sivrisinekler gibi. İster sivrisineğin, ister insanın, ister uygar-

liğin hayatı olsun, hayat daimi bir oluş sürecidir; çekicilikle iticilik, arzuyla ıstırap, zevkle acı kalıplarının tekrar tekrar ortaya çıkmasıdır. Hayat bir akıştır. Aldığı şekiller geçicidir. Ölüm bir şekilden başka bir şekle geçmekten gayri bir şey değildir.

Gezegenerler kendi kararları doğrultusunda dönmeye karar vermezler. Yıldızlar canları istedikleri için parlamazlar. İçine doğduğumuz bu evren girift bir matematik mantıkla hareket eder, bu yüzden de dünyanın oluşumunun sebepleri olsa da bir nedeni ya da anlamı yoktur. Herakleitos şöyle diyor: “Herkes için aynı olan bu dünyayı tanrılar veya insanlardan hiçbiri yapmamıştır. O her zaman ateş olmuştur, şimdi ateştir ve her zaman ateş olarak kalacaktır: Ölçüyle yanan ve ölçüyle sönen canlı bir ateş.”² Yerküremizi oluşturan gaz ve toz bulutu kimsenin yardımıyla bir araya gelmedi, toz bulutu da “hadi bir kütle oluşturalım” diye niyet etmedi. Dünyanın okyanuslarının dibinde ortaya çıkmış mikroplar, oksijen püskürten siyanobakteriler, ilk bitkiler, balıklar ve sürüngenerler, korkunç dinozorlar, en eski memeliler ve nispeten yeni yeni bollaşan primat canlıların hiçbiri kendi istekleriyle ortaya çıkmadılar. Ne *Homo sapiens*’in ortaya çıkmasının arkasında özel bir amaç vardı ne ona değerini veren bizim dışımızda bir varlık. İnsanlığın ortaya çıkışının arkasındaki nedensellik, yağın yağmurun, uzayda süzülen bir gökcisminin ya da bir zar atımının arkasındaki nedensellikte aynı şeydi.

Karmaşık toplumsal ağları, dili, bilinci ve kültürü icat ettikçe, hayatlarımızı sadece dış etkenlerin değil irademizin de yönlendirdiğine dair inançla yaşamaya başladık. Havada ve ağaçlarda da tanrıları gördük kendi içimizde de. Homeros’un destanında askerler savaş meydanındayken, Ares onları öldürmeye teşvik ediyor, Athena ise engelliyordu. Antik Yunanlılar için insanın iradesi tanrıların iradesine tabiidir ve her şeyi belirleyen kaderdir. Evrendeki tüm güçler kişiselleştirilmişti ve nedenselliği oluşturan şey de bu güçler arasındaki ilişkilerdi. Ancak okuryazarlığın ortaya çıkmasıyla birlikte, Yunan

² Herakleitos, 29. Fragman.

bilgeleri ve şairleri insan iradesi ile doğal güçler arasındaki farkı, bugün bize çok temel gelen bu ayrımı yapmaya başladılar. Yazılı dilin bağımsız bir şekilde varlığını sürdürmesi –logos–, insan aklının bağımsız bir şekilde varlığını sürdürüyor olduğuna dair yapısal bir metafor haline geldi. Böylece düşünce özgürlüğüne inanmaya başladık.

Uygarlıklar kurulup yıkıldıkça, vebadan ve kıtlıktan kırılıp değişen iklim koşullarıyla parçalandıkça, yağmacı orduların saldırılarıyla ya da atalet içerisinde çöktükçe, filozoflar, din adamları ve şairler dünyanın sadece nasıl işlediğini değil aynı zamanda ne anlama geldiğini de anlamaya çalıştılar. İnsan olmak nedir? Yaşamak nedir? İyilik nedir? Hakikat nedir? Bu sorular başımızın etini yiyor. Bu sorularla kendimize eziyet ediyor, kendimizi hasta ediyor ya da delirtiyoruz. Hayatlarımızın anlamını çözmeye çalışırken dört bir yandan sürekli uyarılıyor, seçmediğimiz, anlamadığımız ve kontrol edemediğimiz arzular ve isteklerle baş etmeye çalışıyoruz. Bu güçleri anlayabilmek için tepki döngülerimizi sekteye uğratmaya çalışıyor ama aynı zamanda etrafımızda dönüp dolaşan ve bizi kontrol eden bu güçlerin aslında bizi birbirimize ve evrene bağlayan güçler olduğunu fark ediyoruz. *Bhagavad Gita*'da tanrı Krişna savaşa giden Arcuna'ya şöyle buyurur:

Bil ki berrak görüşle
Bütün varlıklarda göreceğin
Bölünmüşlükteki bölünmemişlik
Değişmeyen, tek bir varoluştur.³

Sonu ve sınırları olan makineleriz, fakat sadece makine değiliz: Enerji saçan titreşen bedenler, yıldız tozunun ve alevinin yoğunlaşmasıyla oluşmuş varlıklarız, hem madde hem canlı, hem vücut hem düşünce, hem an hem de frekansız. Kanımızdaki demir, soluduğumuz oksijen ve vücudumuzu oluşturan karbon, bunların hepsi ölen yıldızların kalplerinden kopup bizi buldu. Biz ışıktan olma

³ Barbara Stoler Miller, trans., *The Bhagavad-Gita: Krishna's Counsel in Time of War* (New York: Bantam, 1986), s. 138.

varlıklarız ve tarihimizde foto-hümanizmin antik zamanlara kadar gittiğini, her türlü elektronik ağdan daha güçlü, her türlü sosyal medyadan daha derin bir şekilde var olduğunu görebiliriz. *Süleyman'ın Özdeyişleri*'nde yazıldığı gibi: “İnsan ruhu Tanrı'nın ışığıdır, varlığın derinliklerinin peşindedir.”⁴

Şehrin ışıklarından uzakta bulutsuz bir gecede gökyüzüne bakarsanız, karanlığın içinden süzülüp gelen, size varmaları milyonlarca, hatta milyarlarca yıl sürmüş ışıkları görürsünüz. Hubble teleskopuyla fotoğrafladığımız, gözlemleyebildiğimiz en uzak galaksi bizden 13,2 milyar ışık yılı uzakta.⁵ Bu galaksiden yayılan fotonlar neredeyse Büyük Patlama'dan bu yana dünyaya doğru gelmekte. Galaksinin yaydığı ışık o kadar soluk ki çıplak gözle görülemiyor. Aslına bakarsanız, evrenin büyük kısmını cihazların yardımı olmadan tek başımıza göremiyoruz: Gökbilimciler bilinen evrende 300 sekstilyon yıldız olduğunu düşünüyor ve karanlık bulutsuz bir gecede, bunların sadece birkaç milyonunu görebiliyoruz.

Bu engin evren hakkında bildiklerimiz hâlâ çok sınırlı. Fakat sınırlı olsalar bile tamamıyla müthiş şeyler. Her yerden ışık yıllarınca uzakta sıradan bir galaksi, bu galaksinin kuytu köşesinde dönüp duran bir kaya ve bu kayanın üzerinde karbon artığından evrilmiş canlılar... İşte bu canlıların uzaya radyo teleskopları yollayacak ve evrenin yaşını hesaplayacak teknolojiler bulmuş olması olağanüstü bir başarı. Primat merakımız ve düşünsel kibrimiz yüzünden nefes kesen işlere kalkıştık. Sadece birkaç bin yıl önce kil üzerine işaretler çizmeye çabalıyorduk. Aradan göz açıp kapayıncaya kadar bir vakit geçti ve neredeyse sonsuzluğa dokunabiliyoruz.

Belki de bilgi ve gücümüzün doruk noktasına ulaşmış durumdayız ve insanlığın Holosen'deki bu büyük ilerlemesi plankton patlaması gibi geçici bir şey olacak. Ya da belki Antroposen'den sağ çıkmayı

⁴ Özdeyişler 20:27.

⁵ <http://www.space.com/17755-farthest-universe-view-hubble-space-telescope.html>.

ve hatta uygarlığı şimdikine benzer bir halde korumayı başarabileceğiz. Sağ çıkalım ya da çıkamayalım, zaten hepsi bundan on üç milyar yıl önce, kuantum enerji patlaması sırasında belli olmuştu. Bu patlamanın başlattığı olay tepki zinciri bizi bu ana getirdi, yani benim bu sayfayı yazdığım ve senin bunları okuduğun ana.

Wittgenstein'in önermesini uyarlayarak şöyle diyebiliriz:⁶ Evren olduğu gibi olan her şeydir. Toplam ve tamamdır. Evrenin dışı yoktur, eksigi yoktur ve olduğundan başka bir şey olamaz. Herhangi bir değişkene küçücük bir müdahale bile yapılsaydı her şey tamamen farklı olurdu. Bu anı yaşayabilmemiz için, yani nefes alıp bu yazı-lanları okuduğun anı, geçtiğimiz on üç milyar yıl boyunca olmuş olan her şeyin tıpatıp aynı şekilde olmuş olması gerekiyordu. Tek bir atom bile olduğundan başka bir yerde olamaz, tek bir müon bile farklı bir şekilde hareket edemezdi. Hiçbir şey ters gitmedi. Hiçbir yanlışlık yapılmadı. Hiçbir günah, hiçbir hata, hiçbir düşüş olmadı. Sadece zorunluluk vardı.

Ve yarın olacak, ertesi gün ve ondan sonraki gün olacak. Eğer bir tanrı misali, her fotonun yolculuğunu ve her nötrinin sallanışını görebilseydik, tek bir matematiksel tasarımla geçmiş ve gelecek önümüze serilirdi: Sonsuz, önceden belirlenmiş ve mükemmel.

Böyle bir bilgiye hiçbir zaman ulaşamayacağız. Bu yapıyı sadece kimi anlarda belli belirsiz görebiliyoruz. Fakat bildiğimiz kadarı bile her şeyin her şeyle iç içeliğini ve bu iç içeliğin zorunlu olduğunu anlayabilmemiz için yeterli. Işık milyonlarca kilometre öteden, uzayın boşluğundan bize geliyor ve biz bu ışığı görebiliyoruz. Saçtığı ısı tenimizi ısıtıyor. Böyle yüce bir güce bağlı olduğumuzu ve onunla uyum içinde olduğumuzu hissetmek bizi mutlu ediyor. Geriye kalan tek soru ise, bizim o ışık olarak var olup olamayacağımız.

⁶ Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, çev. C.K. Ogden (New York: Harcourt, Brace, & Co., 1922), s. 25; Türkçesi *Tractatus Logico-Philosophicus* çev. Oruç Aruoba (İstanbul: Metis, 2006).

Roy Scranton, Irak'ta bir Amerikan askeri olarak savaşa tanıklık etmiş, nihayetinde 'eve döndüğünde' ordudan ayrılıp sivil itaatsizlikte karar kılmış bir yazar. Ancak yazar, 'evde' felaketin bu kez başka bir yüzüne, yakın geleceğine tanıklık eder: *Ölmeyi Öğrenmek*. Kitap 2015'te City Lights'tan yayımlandığında, ABD'de uzun süre "çoksatanlar" listesinde kalmayı başarmış bir çalışma. *Ölmeyi Öğrenmek*, karbon kapitalizminden politik ekolojiye, antropolojiden insanlığın ve doğanın yok edilen geleceğine dair bir manifesto niteliğinde. Savaş karşıtı eski bir asker olarak *Savaş Pornosu* adlı bir roman da kaleme almış olan Roy Scranton, bu kitapta 'ölmeyi öğrenmeyi' bir kabullenme olarak değil, ama tüm felaket senaryolarında bir yaşama biçimi olarak ele alıyor.

Ölmeyi Öğrenmek (Uygarlığın Sonu Üzerine Düşünceler), toplumu ve insanlığı bekleyen felakete ve yeni yaşama dair eşsiz bir karşı anlatı.

Ne savunma bakanlığının doğal kaynak savaşlarına nasıl hazırlanacağı, ne Manhattan'ın sular altında kalmasının hangi yöntemlerle engelleneceği, ne de Miami'nin ne zaman terk edilmesi gerektiği...

Antroposen'de karşılaşacağımız meselelerin en önemlisi, bunlardan hiçbirini değil. Elektrikli araba kullanmak, klimaları kapatmak ya da uluslararası anlaşmalara imza atmak da en önemli meselemizi çözmeyecek. Çünkü en önemli meselemiz felsefi bir mesele: Uygarlığımızın zaten yok olmuş olduğunu kabul etmek.

Montaigne'e göre "Felsefe yapmak, ölmeyi öğrenmektir". Eğer gerçekten felsefe yapmak ölmeyi öğrenmekse, insanlığın en felsefi çağına girmiş bulunuyoruz. Zira ölmeyi öğrenmek, Antroposen'deki en temel meselemiz. Yalnız tek bir farkla: Birey olarak değil, uygarlık olarak ölmeyi öğrenmemiz gerekiyor.

Eğer Antroposen'de yaşamayı öğrenmek istiyorsak, önce ölmeyi öğrenmemiz gerekecek.

20 TL

EDEBİ ŞEYLER